

Aposel iniŋ ku

Abô mông

Luk hato kapyã lokwanju. Hato kapyã luvi ek Anyô Bêŋ Tiapilus. Yani ma Lom iniŋ anyô bêŋ te ba lahaviŋ nênem kapyã êŋ luvi êndêŋ avômalô ek nesam. Kapyã mông atu ba Luk hato ma elam nena Luk ma hato hathak malêla takatu ba Yisu hadum aleba hathak leŋ ba hi. Ma kapyã yaŋ haveŋ yam ma elam nena Aposel. Ma hato hathak ku takatu ba aposel lôk avômalô êvhaviŋ idum hadêŋ waklavôŋ Yisu hatak pik êntêk ba hi leŋ.

Luk da miŋ hayê Yisu ami, ma doŋtom hawa abô hêk nê vi atu ba elanô lo êyê hathak maleŋiŋ. Luk ma miŋ anyô Israeŋ te ami, yani ma anyô loŋ buyaŋ.

Hato kapyã êntêk ek enaŋ abô avanôŋ esak ku takatu ba aposel idum lôk Yisu anêŋ Abô Mavi atu ba hi luvuluvu. Avômalô vi enaŋ abôyaŋ hathak nê takatu ba êvhaviŋ ba intu Luk hato kapyã êntêk ek injik thô nena nê êvhaviŋ ma nê mavi ba esopa gavman iniŋ abô. Malaiŋ lomaloma hathak hapôm nê êvhaviŋ ba intu hato kapyã êŋ ek injik loŋôndê mavi thô êndêŋ nê takatu ba esopa Yisu. Ma kapyã êntêk hik thô nena Yisu lôk anêŋ avômalô êvhaviŋ tem nêmo nê kambom lu.

Hato kapyã êntêk hadêŋ 63 AD la.

Yisu havak abô nena tem nêmo Lovak Matheŋ êlêm

1 ^{1a}Tiapilus, bôk yahato kapyã te hadêŋ o hathak nômo takatu ba bôk Yisu hadum lo hadôŋ, ^{2b}mông anôŋ aleba hayô waklavôŋ hathak leŋ ba hi. Hamô pik denaŋ ma hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwan ma hêv abô ku hadêŋ anêŋ aposel^c takatu ba bôk halam i yôv. ^{3d}Yani hawa vovaŋ ba hama vêmo ma haviyô hathak loŋbô ma hik i thô hadêŋ anêŋ nê takêŋ. Lôk hadum nômkama bêŋ anôŋ ek hik thô nena yani hamô lôkmala hathak loŋbô. Wak hatôm 40 ma hik i thô lôbôlôŋ hadêŋ thêlô ba hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak.

---

^a 1:1 Luk 1:3   ^b 1:2 Mak 16:19; Luk 24:49-51   ^c 1:1 Aposel anêŋ ôdôŋ nena nê takatu ba Yisu hêv ek nenaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ.   ^d 1:3 Luk 24:36-49; Ap 10:41

⁴Wak te ma hayaŋ nôm haviŋ thêlô ma hanaŋ, “Noyabiŋ nôm atu ba Wakamik bôk havak abô yôv ek nê m êndêŋ môlô hatôm atu ba bôk yahanay ba olaŋô yôv. Ma miŋ notak Jelusalem ami. ⁵fJon bôk hathik avômalô halôk ŋaŋ ma kasana ma tem nisik môlô esak Lovak Matheŋ.”

Yisu hathak leŋ ba hi
(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

⁶Ma aposel êmô haviŋ Yisu ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Anyô Bêŋ, lêk êntêk ma tem undum ek alalô avômalô Isael naja alalôaniŋ kiŋ esak loŋbô e?”

⁷Ma Yisu hanaŋ, “Êŋ ma miŋ môlô unim nômla ek noyala waklavôŋ atu ba Kamik hatak ami. Hathak anêŋ lôklokwaŋ yanida hayabiŋ wak êŋ. ⁸iMa Lovak Matheŋ hayô hamô môlô, ma tem noja lôklokwaŋ. Ma tem nonaŋ yenaŋ abô imiŋ Jelusalem lôk Judia sapêŋ ma Samalia lôk ni ende ba êndôk pik anêŋ daŋ.”

⁹Hanaŋ abô êŋ yôv, ma ewa yani hathak leŋ ba hi. Thêlô êyê imiŋ ma buliv hava yani siŋ ba êthôŋ. ¹⁰Thêlô ititiŋ leŋ denaŋ ma ketheŋ oyaŋ ma anyô ju lôk nômkama thapuk ba imiŋ thêlô malêvôŋ. ¹¹jMa enaŋ, “Ŧê Galili, umiŋ ba utitiŋ leŋ eka? Yisu doŋtom êntêk lêk Lambô hawa vé hêk môlô ba hi leŋ ma tem endelêm aêŋ iyom.”

Thêlô etak anyô te ek enja Judas anêŋ loŋ

¹²kVê m ma thêlô etak Dum Oliv ma ele i Jelusalem. Dum Oliv êŋ hêk habobo Jelusalem hatôm kilomita te iyom. ¹³lÊyô Jelusalem ma i unyak kapô vuliŋ atu ba ethak êmô. Thêlô iniŋ athêŋ ma Pita lo Jon ma Jems lo Andulu ma Pilip lo Tomas ma Batolomiu lo Matyu ma Jems, Alpius nakaduŋ, lôk Saimon anyô Selot te, ma Judas, Jems nakaduŋ. ¹⁴Wak sapêŋ ma thêlô ethak doŋtom ba eteŋ mek hi ba hi. Ma avi doho lôk Malia, Yisu talêbô, lôk anêŋ iviyaŋ êmô haviŋ.

¹⁵Ma wak te ma Pita haviyô hamiŋ ŋê êvhaviŋ hatôm 120 malêvôŋ ma hanaŋ, ¹⁶m“Aiyaŋ thêlô, abô te hêk Wapômbêŋ anêŋ kapy ba lêk hik anôŋ. Abô êŋ ma Lovak Matheŋ bôk hanaŋ hale Devit abôlêk hathak Judas, ôpatu ba hik Yisu thô hadêŋ ŋê takatu ba evaloŋ yani. ¹⁷Yani ma alalô te atu ba bôk hadum ku êntêk haviŋ alalô.”

¹⁸n(Judas hêv pik bute vuli hathak valuseleŋ atu ba hadum kambom ba hawa. Êŋ ma hêv yak halôk pik buêŋ ba lasoam hapup ba la hangasô hale yaŋ. ¹⁹Avômalô Jelusalem sapêŋ elanô abô êŋ ba intu elam pik buêŋ hathak iniŋ abô nena “Akeldama”. Anêŋ ôdôŋ nena, “Pik atu ba thalaleŋ hathaŋ.”)

^e 1:4 Luk 24:49; Jon 14:16-17; Ap 2:33   ^f 1:5 Mat 3:11   ^g 1:6 Luk 24:21   ^h 1:7 Mak 13:32

ⁱ 1:8 Mat 28:19; Luk 24:48   ^j 1:11 Mat 26:64; Luk 21:27   ^k 1:12 Luk 24:50-53

^l 1:13 Mat 10:2-4   ^m 1:16 Sng 41:9   ⁿ 1:18 Mat 27:3-8

²⁰Êņ ma Pita hanaņ, “Hatôm bôk eto hêk Kapya Yeņ nena,
 “Anêņ unyak tem ŋgathiniņ;
 ma miņ notak anyôla ek êmô ami.’

Kapya Yeņ 69:25

Ma buyaņ hanaņ nena,

“Anyô yaņ enja anêņ loņ lôk anêņ ku.’

Kapya Yeņ 109:8

²¹Aêņ ba alalô natak anyô te atu ba Anyô Bêņ Yisu hamô haviņ alalô denaņ ma yani hamô haviņ alalô wak nômbêņ intu sapêņ, ²²ômôņ ma waklavôņ atu ba Jon hathik Yisu halôk ŋaņ aleba hayô wakma Lambô hawa yani vê hêk alalô ba hi malak leņ. Anyô êņ tem imbiņ alalô ek enaņ Yisu anêņ haviyô hathak loņbô bêņ êndêņ avômalô.”

²³Yôv ma etak anyô lokwaņju. Yaņ ma Josep, elam nena Balsabas, ma athêņ yaņ ma Jastas. Ma anyô yaņ ma Matias. ²⁴Ma eteņ mek nena, “Anyô Bêņ, hoyala avômalô sapêņ iniņ kapôlôņiņ. Nuņgwik thô nena hotak anyô ju êntêk yaņ sê ²⁵ek enja ku aposel atu ba bôk Judas hatak ba hi anêņ loņ.” ²⁶Yôv ma ibi valu ek nêgê nena athêņ yaņ sê habitak. Êņ ma etak Matias ek imbitak aposel imbiņ thêlô laumiņ ba lahavute takatu.

Lovak Matheņ halôk ba halêm

2 ¹Waklavôņ Pentikos hayô, êņ ma avômalô êvhaviņ ethak doņtom ba êmô unyak te. ²Ma ketheņ oyaņ ma nômlate diņdiņ halêm anêņ leņ ba anêņ pôk ma hatôm lovak bêņ te ba hayô hamô unyak atu ba thêlô êmô siņ. ³Ma êyê nômlate hatôm atum dahalaņ hatakalek ba hayô hamô thêlô tomtom. ⁴Ma Lovak Matheņ hayô hava thêlô sapêņ kapôlôņiņ siņ ba enaņ abô masôm lomaloma hatôm Lovak Matheņ hêv hadêņ thêlô.

⁵Avômalô Israel takatu ba êmô Wapômbêņ vibiņ bôk etak pik lôbôlôbô takatu ba êmô ma êlêm Jelusalem ek Pentikos. ⁶Ma elaņđ diņdiņ ba êlêm ethak doņtom. Ma eboloba kambom hathak elaņđ ŋê êņ enaņ abô hathak thêlô tomtom da iniņ abô. ⁷Ma esoņ kambom ba enaņ hik thêlôda liņ, “Thêlô ma ŋê Galili iyom. Malê te aêņ am? ⁸Aisê ba alalô alaņđ thêlô enaņ abô hathak alalôaniņ abô tomtom? ⁹Alalô ma anêņ Patia lo Midia ma Ilam lo Mesopotemia ma Judia lo Kapadosia ma Pontus lo Esia ¹⁰ma Plijia lo Pampilia ma Ijip lôk Libia bute atu habobo Sailini ma ŋê doho anêņ Lom. ¹¹(Ma vi ma avômalô Israel, ma vi ma avômalô loņ buyaņ takatu ba ibitak êyô Israel iniņ êvhaviņ kapô.) Ma doho anêņ Klit lo Alebia. Ma doņtom alalô alaņđ thêlô enaņ abô hathak nômbêņ atu ba Wapômbêņ hadum hathak alalôaniņ abô tomtom.” ¹²Ma avômalô sapêņ esoņ kambom ba itutuniņ leņiņkadôk ma enaņ hik thêlôda liņ nena, “Nôm êņ anêņ ôdôņ ma aisê?”

¹³Ma doņtom vi ibi thêlô liliņ ba enaņ, “Inum waiņ bêņ anôņ ba elo molo.”

° 1:22 Mak 1:9; 16:19; Jon 15:27 P 2:1 Wkp 23:15-21; Lo 16:9-11 ° 2:3 Mat 3:11

° 2:4 Mak 16:17; Ap 4:31; 10:44-46; 19:6

Pita hanaŋ abô

14 Êŋ ma Pita haviyô hamiŋ aposel laumiŋ ba lahavute malêvônŋ ma dalam lôkklokwaŋ nena,

“Môlô avômalô Israeŋ lôk avômalô takêntêk ba lêk ômô Jelusalem, nodanŋô yenaŋ abô katô. Tem yanaŋ nôm êŋ anêŋ ôdônŋ bêŋ. 15 Lêk ma lôkbôk denaŋ hatôm 9 kilok. Ba intu miŋ nosonŋ nena nê êntêk inum waiŋ ba elo molo ami. 16 Mi, nôm êŋ ma hatôm plopet Joel bôk hanaŋ,

17 “Wapômbêŋ hanaŋ nena habobo pik lo leŋ anêŋ daŋ

ma tem yaŋgasô yenaŋ Lovak Matheŋ êyômô avômalô sapêŋ.

Ma nalumi anyô lo avi tem yanêm yenaŋ abô êndêŋ i ba nenaŋ abô êtôm plopet.

Ma môlônim apenena tem netulak ba nêgê wêŋ.

Ma môlônim anyô boŋnena tem nêgê niaviŋ.

18 Ma tem yaŋgasô yenaŋ Lovak Matheŋ êyômô

yenaŋ anyô lo avi ku êndêŋ waklavônŋ êŋ

ma tem yanêm yenaŋ abô êndêŋ i ba nenaŋ abô êtôm plopet.

19 Ma tem yandum nômbithi ênjêk leŋ,

ma yandum lavônŋŋ ênjêk pik.

Thalaleŋ lôk atum ma atum yova bêŋ tem imbitak.

20 Ma wak tem ende i liliŋ ba imbitak momaŋiniŋ,

ma ayônŋ tem ende i liliŋ ba imbitak êtôm thalaleŋ.

Vêm ma Anyô Bêŋ anêŋ waklavônŋ lôkmaŋŋiŋ bêŋ atu tem êlêm.

21 Ma avômalô takatu ba elam Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ,

tem nêm i bulubiŋ.’

Jol 2:28-32

22 “Avômalô Israeŋ, nodanŋô abô êntêk. Wapômbêŋ bôk hadum ku

lôkklokwaŋ anônŋ lôk nômbithi ma lavônŋŋŋ hathak Yisu anêŋ Nasalet anêŋ

baŋ hamô môlô malêvônŋ ba hik thô nena yanida hêv ôpêŋ ba halêm.

Ba bôk oyala nôm takêŋ yôv. 23 Ma Wapômbêŋ hatak yani halôk môlô

bahemim hatôm bôsêbôk ba lahabi lôk anêŋ auk ek nôm takêŋ imbitak

aêŋ. Ma môlô udum ba nê kambom ik yani loŋ hathak alovalaŋaŋsiŋ ba

hama. 24 Ma doŋtom Wapômbêŋ hik yani liŋ ba haviyô hathak loŋbô ba

hawa yani vê hêk ŋama anêŋ vovaŋ bêŋ ek malê nena ŋama miŋ hatôm

embaloŋ yani loŋ ami. 25 Devit bôk hanaŋ hathak yani nena,

“Yahayê Anyô Bêŋ hamô haviŋ ya wak nômbêŋ intu sapêŋ.

Yani hamô habobo ya

ba intu miŋ hatôm nômlate esale ya thô ami.

26 Aêŋ ba yaleŋmavi anônŋ

ba yahabôya.

Ma yaleŋviŋkupik hêv ma.

27 Ek malê nena tem miŋ ôndô ya êmô nê ŋama iniŋ loŋ ami,

ma tem miŋ otak anêm Anyô Matheŋ ek epalê ênjêk siô ami.

28 Bôk huik lojôndê lôkmala thô hadêj ya yôv,
ma tem yamô imbiņ o ba undum yalenmavi anêj dôêj.’

Kapya Yej 16:8-11

29^s “Aiyaņ thêlô, yahanaņ avanôj biņ nena bumalô Devit bôk hama ba elav yôv. Ma anêj siô êntêk hêk denaņ aleba lêk. 30 ‘Ma doņtom Devit ma plopet te ba hayala nena Wapômbêj bôk havak abô nena embeņ yam ma tem etak lim lukmuk te ek imbitak kiņ êtôm yanida. 31 ‘Devit bôk hayala nôm atu ba tem imbitak embeņ yam ba hanaņ hathak Mesia atu ba Wapômbêj tem nê m lôkmala êndêj yani ba imbiyô esak lojô. Ba intu hanaņ nena tem miņ nêndô yani êmô nê ģama iniņ loj ba kupik epalê ami. 32 Ôpêj ma Yisu atu ba Wapômbêj bôk hik yani liņ. Ma yêlô sapêj ayê nô m êj haviņ ba êntêk anaņ bêj hadêj môlô. 33 ‘Ma Wapômbêj hawa Yisu ba hatak yani hamô baņ vianôj yôv. Ma hêv Lovak Mathej atu ba bôk havak abô ek nê m êndêj yani ma êntêk lêk haņgasô hayô hamô yêlô ba intu lêk ôyê lo olaņô. 34 Devit da miņ hi malak leņ hatôm Yisu ami, ma doņtom hanaņ,

“ ‘Anyô Bêj Wapômbêj hanaņ hadêj yenaņ Anyô Bêj Mesia nena,

“Ômô yabaheņ vianôj

35 ende ba yatak nê takatu ba ik vovak hadêj o
nê mô vemkapô vibiņ am.” ’

Kapya Yej 110:1

36^w “Aêj ba môlô avômalô Israe l sapêj, noyala abô êntêk katô. Yisu atu ba môlô uik hathak a, Wapômbêj hadum ba habitak Anyô Bêj lôk Mesia.”

Avômalô bêj anôj ele i liliņ ba ithik ģaņ

37 Thêlô elañô Pita anêj abô takêj ma habi thêlô kapôlôņiņ vose. Ma anaņ hadêj yani lôk aposel vi nena, “Aiyaņ thêlô, yêlô nandum malê?”

38 Ma Pita hanaņ, “Môlô tomtom node kapôlômim liliņ ba nusik ģaņ esak Yisu Kilisi anêj athêj ek Wapômbêj nê m môlônim kambom vê ma nê m Lovak Mathej êndêj môlô êtôm anêj wapôm. 39^x Havak abô êj ek avômalô takatu ba alalôaniņ Wapômbêj tem endam i, môlô lôk unim avômena ma avômalô takatu ba êmô daimbô.”

40 Ma Pita hanaņ abô bêj anôj haviņ hadêj thêlô ba hanaņ nena, “Noyabiņ am. Nônê m amda sa ba nôsôv ênjêk avômalô kambom takêj ek miņ nôpôm vovaņ atu ba tem êpôm i ami.” 41^y Aêj ba nê takatu ba ewa Pita anêj abô intu ithik ģaņ. Ma wak êj ma avômalô hatôm 3,000 êlê m haviņ avômalô takatu ba bôk êvhaviņ yôv.

^s 2:29 1Kiņ 2:10 ^t 2:30 2Sml 7:12; Sņg 89:3-4; 132:11 ^u 2:31 Sņg 16:10 ^v 2:33 Ap 5:32; 7:55-56 ^w 2:36 Ap 5:30-31 ^x 2:39 Ais 57:19 ^y 2:41 Ap 2:47; 4:4

Ŋê évhaviŋ ethak doŋtom haviŋ i

⁴²Ma thêlô lôklokwaŋ ek nedaŋô aposel iniŋ abô lôk ethak doŋtom haviŋ i ma eyaŋ polom lo inum waiŋ matheŋ atu ba Yisu bôk hêv lôk eteŋ mek haviŋ i. ⁴³Ma aposel idum lavôŋiŋ lôk nômbithi bêŋ anôŋ ba avômalô sapêŋ êyê ba esonŋ kambom. ⁴⁴Ma avômalô évhaviŋ sapêŋ ethak doŋtom haviŋ i ma miŋ leŋvi iniŋ nômkama ami. Iniŋ nômkama lôkthô ma êdô hamô ek hêv thêlô sapêŋ sa. ⁴⁵Thêlô ethak êv iniŋ pik lôk nômkama ek nênem vuli ma ewa vuli takêŋ ba êv avômalô takatu ba nômkama vi mi sa. ⁴⁶Ma wak nômbêŋ intu ma thêlô ethak doŋtom êmô unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ. Ma ethak eyaŋ nôm haviŋ i lôk leŋŋmavi ma kapôlôŋiŋ labalina. ⁴⁷Lôk êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ. Êŋ ma avômalô sapêŋ leŋŋmavi anôŋ hathak i. Ma wak nômbêŋ intu sapêŋ ma Anyô Bêŋ hêv avômalô doho bulubiŋ ba hêv i ibitak êyô ŋê évhaviŋ kapô haviŋ.

Anyô va kambom te habitak mavi

3 ¹Wak te ma Pita lo Jon i unyak matheŋ hadêŋ wakma eteŋ mek. Wakma êŋ ma hatôm 3 kilok yaŋsiŋ. ²Êyô ma êyê ewa anyô va kambom te ba êlêm. Bôk evathu yaŋi aêŋ. Ma wak nômbêŋ intu ma ewa yaŋi ba i êdô hamô unyak matheŋ anêŋ badêŋ abôlêk atu ba elam nena Loŋ Kêkêlô. Êdô yaŋi hamô loŋ êŋ ek epetenak ek avômalô takatu ba i unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ ek nênem valu êndêŋ yaŋi. ³Ôpêŋ hayê Pita lo Jon êlêm ek ini unyak matheŋ kapô, êŋ ma halam ek thai nênem valu êndêŋ yaŋi. ⁴Pita lo Jon ititiŋ yaŋi lôklokwaŋ. Ma Pita hanaŋ, “Nôŋgô yaŋi!” ⁵Êŋ ma ôpêŋ hik i liliŋ hadêŋ thai ma hasonŋ nena tem nênem nômla êndêŋ yaŋi la.

⁶Ma Pita hanaŋ, “Ya valu mi. Ma doŋtom nôm atu ba yahawa ma tem yanêm êndêŋ o. Hathak Yisu Kilisi anêŋ Nasalet anêŋ athêŋ, umbiyô ombenŋ.” ⁷Ma Pita havalonŋ ôpêŋ baŋ vianôŋ ba havôv yaŋi haviyô. Ma ketheŋ oyaŋ ôpêŋ vagigiŋ lôk vakapô habitak lôklokwaŋ. ⁸Êŋ ma yaŋi hasôv kisi ma haveŋ. Ma hi unyak matheŋ anêŋ piklêvôŋ haviŋ thai. Ma haveŋ ba hasôv kisi hathak lolenŋ lolenŋ ba habô Wapômbêŋ. ⁹Ma avômalô sapêŋ êyê yaŋi haveŋ ba habô Wapômbêŋ. ¹⁰Ma eyala nena ôpêŋ ma anyô petenak atu ba hathak hamô unyak matheŋ abôlêk atu ba elam nena Loŋ Kêkêlô, êŋ ma eboloba ba dahôlôŋiŋ hi.

Pita hanaŋ abô hamiŋ unyak matheŋ kapô

¹¹Ma anyô petenak atu havalonŋ Pita lo Jon, êŋ ma avômalô sapêŋ esonŋ kambom ba elanŋiŋ êlêm hadêŋ thêlô halôk kapo daŋ atu ba elam

^z 2:42 Ap 20:7   ^a 2:44 Ap 4:32-35   ^b 2:47 Ap 6:7; 11:21   ^c 3:4 Ap 14:9   ^d 3:6 Ap 4:10; 16:18

nena Solomon anêḡ Kapo Daḡ. ¹²Pita hayê ma hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Avômalô Islael, osoḡ kambom ba utitiḡ yai lôklokwaḡ eka? Osoḡ nena yai adum ôpêntêk mavi hathak yaidaniḡ lôklokwaḡ lôk kobom mathêḡ e? Mi anôḡ! ¹³°Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk alalôaniḡ bumalô thêlô iniḡ Wapômbêḡ iyom intu hadum nôḡ êḡ ek nêḡ athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ anêḡ anyô ku Yisu. Môlô bôk otak ôpêḡ ek nijik vônô. Ma Pailat lahaviḡ etak yani, ma doḡtom môlô ôvôliḡ dôḡmim hadêḡ yani. ¹⁴Avanôḡ, môlô ôvôliḡ dôḡmim hadêḡ Anyô Mathêḡ lôk Anyô Thêthôḡ atu ma onaḡ hik Pailat liḡ ek etak ôpatu ba bôk hik anyô vônô êlêḡ êndêḡ môlô. ¹⁵Ôpatu ba lôkmala anêḡ ôdôḡ ma uik vônô. Ma doḡtom Wapômbêḡ hik yani liḡ hathak loḡbô hêk ḡama. Ma yai bôk ayê nôḡ takêḡ ba êntêk lêk anaḡ abô hathak. ¹⁶Êvhaviḡ hathak Yisu anêḡ athêḡ iyom hadum ba ôpatu ba ôyê lo oyala lêk hawa lôklokwaḡ. Yani habitak mavi anôḡ hatôm ôyê hathak Yisu anêḡ athêḡ lôk êvhaviḡ atu ba halêḡ anêḡ yani.

¹⁷f “Aiaḡ thêlô, yahayala nena môlô lôk unim avaka miḡ oyala ôpêḡ katô ami ba intu udum kambom hadêḡ yani. ¹⁸Ma doḡtom sêbôk ma Wapômbêḡ hanaḡ hadêḡ plopet sapêḡ ba eto nena anêḡ Mesia tem enja vovaḡ. Aêḡ ba unim kambom atu udum ma Wapômbêḡ anêḡ abô êḡ lêk hik anôḡ.

¹⁹g “Aêḡ ba node kapôlôḡmim liliḡ ba nosopa Wapômbêḡ ek nêḡ môlônim kambom vê lôk nêḡ lovak êndêḡ môlô. ²⁰Ma nêḡ anêḡ Mesia atu ba bôk hatak ek nêḡ êndêḡ môlô. Mesia êḡ ma Yisu atu. ²¹Ma lêk yani hamô malak leḡ ba hayabiḡ waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ bôk hatak ek nôḡkama sapêḡ imbitak lukmuk esak loḡbô êtôm sêbôk atu ba yani havak abô ba hanaḡ ba anêḡ plopet mathêḡ enaḡ bêḡ. ²²hHatôm Mose bôk hanaḡ, ‘Wapômbêḡ unim Anyô Bêḡ tem etak plopet te êtôm ya ba imbitak anêḡ môlô malêvôḡ. Ba intu nodanô anêḡ abô takatu ba hanaḡ bêḡ hadêḡ môlô katô. ²³Ma ôpatu ba miḡ halaḡô plopet êḡ anêḡ abô ami, ma tem nêḡnêḡ yani vê êḡjêk anêḡ avômalô ba nimbuliḡ yani vi dedaḡ.’

²⁴“Samuel lôk plopet takatu ba ibitak eveḡ yam bôk enaḡ hathak waklavôḡ atu ba lêk habitak. ²⁵iMôlô ma plopet takêḡ iniḡ nali. Ma abô atu ba Wapômbêḡ bôk havak haviḡ libumi yôv, abô êḡ êntêk havalôḡ môlô loḡ denaḡ. Hatôm bôk hanaḡ hadêḡ Ablaham, ‘Hathak anêḡ libumi, ma tem avômalô pik sapêḡ neja mek mavi.’ ²⁶jBa intu Wapômbêḡ hik anêḡ anyô ku liḡ ma hêv halêḡ hadêḡ môlô hamôḡ ek nêḡ mek mavi êndêḡ môlô lôk ende môlô toḡtom liliḡ êḡjêk unim kambom takatu ba udum.”

Evaloḡ Pita lo Jon

4 ¹Pita lo Jon enaḡ abô hadêḡ avômalô imiḡ denaḡ, ma ḡê êbôk da lôk unyak mathêḡ anêḡ sôp bidôḡ iniḡ anyô vovak laik ma Sadyusi doho

° 3:13 Kis 3:6,15; Luk 23:13-25; Ap 2:23   f 3:17 Luk 23:34; 1Ti 1:13   § 3:19 Ap 2:38

h 3:22-23 Lo 18:15,18-19   i 3:25 Stt 22:18   j 3:26 Ap 13:46

êyô ek thai. ²Thêlô leŋiŋmaniŋ hathak thai êdônŋ avômalô nena Yisu bôk haviyô hêk ŋama ba intu avômalô ŋama sapêŋ tem nimbiyô esak loŋbô aêŋ iyom. ³Lêk yaŋsiŋ habôk ba intu evaloŋ thai ba êdô hamô koladônŋ aleba hayaŋ wak bêŋ. ⁴^kMa doŋtom avômalô bêŋ anônŋ elarôŋ thai iniŋ abô ba êvhaviŋ. Ba ŋê takatu ba êvhaviŋ lêk halumbak hi habobo 5,000.

⁵Haviyô hayaŋ ma ŋê bêŋbêŋ eyabiŋ avômalô lôk ŋê bêŋbêŋ ma ŋê lôkauk hathak abô balabuŋ ethak doŋtom êmô Jelusalem. ⁶Anas, anyô bêŋ habôk da, lôk Kaiapas ma Jon lo Aleksanda lôk anyô bêŋ habôk da anêŋ thalaleŋ vi êmô haviŋ. ⁷Ma ewa thai êlêm ma enaŋ hik thai liŋ nena, “Lôklokwaŋ lôk athêŋ alê intu udum ôpêŋ mavi hathak?”

⁸Ma Lovak Matherŋ hava Pita kapô siŋ ba hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Ŋê bêŋbêŋ lôk ŋê eyabiŋ avômalô, nodarô yenaŋ abô! ⁹Yai êv anyô va kambom êntêk sa ba intu udum ek nonaŋ yai bêŋ lôk lemimhaviŋ noyala nena yai adum yani mavi aisê e? ¹⁰^lAêŋ ba môlô lôk avômalô Israeŋ sapêŋ noyala katô nena anyô va kambom êntêk lêk habitak mavi ba hamiŋ môlô malemim hathak Yisu Kilisi anêŋ Nasalet anêŋ athêŋ. Bôk uik yani vônô hathak a, ma doŋtom Wapômbêŋ hik yani liŋ hêk ŋama. ¹¹Yani ma

“valu atu ba môlô ŋê olav unyak ôpôlik hathak,

ma lêk habitak valu landiŋ anôŋ.’

Kapya Yeŋ 118:22

¹²^mYisu da iyom anêŋ athêŋ hatôm nêŋ alalô bulubiŋ. Ma athêŋ yaŋ miŋ hêk pik lo leŋ sapêŋ ek nêŋ alalô bulubiŋ ami. Mi.”

¹³Ma thêlô êyê Pita lo Jon imiŋ lôklokwaŋ ma kô mi, ma eyala nena thai ma ŋê oyaŋ ba miŋ bôk ethak unyak ami. Êŋ ma thêlô esoŋ kambom ba leŋiŋhabi nena bôk êmô haviŋ Yisu. ¹⁴Ma êyê anyô va kambom atu lêk mavi ba hamiŋ haviŋ thai ba intu thêlô abô mi ek nenaŋ. ¹⁵Êŋ ma enaŋ ek neja Pita lo Jon vê êŋjêk Sanhedlinⁿ anêŋ unyak ma nede yaiŋ ba ini. Ma ele yaiŋ ba i ma thêlô êbôlêm auk. ¹⁶Ba enaŋ, “Alalô nandum malê esak anyô ju êntêk? Avômalô Jelusalem sapêŋ lêk eyala yôv nena thai idum lavôŋiŋ bêŋ te ba miŋ hatôm alalô nasi ami. ¹⁷Ma doŋtom alalô napôm loŋôndê te ek abô êŋ miŋ ni mayaliv êŋjêk avômalô malêvônŋ ami. Aêŋ ba nanaŋ lôklokwaŋ êndêŋ thai nena miŋ nenaŋ abô esak athêŋ êŋ êndêŋ avômalô la esak loŋbô ami.”

¹⁸^oYôv ma elam thai êlêm hathak loŋbô ma enaŋ lôklokwaŋ nena miŋ nenaŋ abô êŋ lôk nêndônŋ avômalô esak Yisu anêŋ athêŋ ami. ¹⁹^pMa doŋtom Pita lo Jon enaŋ viyaŋ, “Malê intu ba mavi hêk Wapômbêŋ ma ek yai nandum? Nasopa môlônim abô mena Wapômbêŋ anêŋ abô? ²⁰Yai miŋ hatôm bônônŋ esak nôŋ takatu ba ayê lo alarôŋ ami.”

²¹Ma Sanhedlin enaŋ lôklokwaŋ ek thai nêŋ mô bônônŋ, êŋ ma etak thai ba i. Avômalô sapêŋ êbô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ hathak nôŋ atu ba lêk

^k 4:4 Ap 2:41   ^l 4:10 Ap 3:6,13-16   ^m 4:12 Mat 1:21   ⁿ 4:15 Israeŋ elam iniŋ kaunsiŋ nena ‘Sanhedlin’.   ^o 4:18 Ap 5:28   ^p 4:19 Ap 5:29

idum ba intu miŋ hatôm nêpôm loŋôndê la ek nênem vovaŋ êndêŋ thai ami. ²²Ek malê nena ôpatu ba habitak mavi ma anêŋ sondabêŋ hatôm 40. Ba intu eyala nena Wapômbêŋ iyom hatôm indum nôm êŋ.

Ŋê êvhaviŋ iniŋ mek

²³Etak Pita lo Jon ba i hadêŋ avômalô êvhaviŋ. Ma enaŋ abô takatu ba ŋê bêŋbêŋ êbôk da lôk ŋê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ thai. ²⁴Thêlô elanô aêŋ ma lôkthô êv veŋiŋbôlêk liŋ ba eteŋ mek hadêŋ Wapômbêŋ nena, “Anyô Bêŋ, nômkama sapêŋ anêŋ alaŋ, bôk hopesaŋ pik lo leŋ ma ŋgwêk lôk nômkama sapêŋ atu ba êmô kapô. ²⁵Sêbôk ma honaŋ abô hathak Lovak Matheŋ hale anêŋ anyô ku ma yêlôaniŋ bumalô Devit abôlêk. Ba hanaŋ aêntêk,

“Avômalô pik sapêŋ leŋiŋŋaŋa eka?

Lôk ibutiŋ abôyaŋ ek nijik vovak êndêŋ Wapômbêŋ eka?

²⁶ Pik iniŋ kiŋ lôkthô êpôpêk i ek nijik vovak.

Lôk ŋê bêŋbêŋ pik sapêŋ ethak doŋtom

ek nêômô Anyô Bêŋ lôk anêŋ Mesia lu.”

Kapya Yeŋ 2:1-2

²⁷Avanôŋ biŋ, Helot Antipas lo Pontius Pailat ma ŋê loŋ buyaŋ lôk avômalô Isael bôk ethak doŋtom êmô malak lôŋ êntêk ba idum ek nêômô anêŋ anyô ku matheŋ Yisu lu, ôpatu ba bôk holam yôv ek imbitak anêŋ Mesia. ²⁸Thêlô idum nômkama sapêŋ hatôm anêŋ auk lôk lôklokwaŋ atu ba bôk lemhabi nena tem imbitak aêŋ. ²⁹Anyô Bêŋ, lemimbi abô takatu ba evak ba enaŋ ek indum yêlô nakô ba intu nêŋ yêlô anêŋ ŋê ku sa ek nanaŋ anêŋ abô lôklokwaŋ ma miŋ nakô ami. ³⁰Ma otak bahem êyôŋgêk avômalô lôk liŋiŋ ba undum i mavi lôk undum lavôŋiŋ lôk nômbithi lomaloma esak anêŋ anyô ku matheŋ Yisu anêŋ athêŋ.”

³¹Thêlô eteŋ mek yôv ma loŋ atu ba êmô halowaliŋ. Ma Lovak Matheŋ hayô hava thêlô lôkthô kapôlôŋiŋ siŋ. Ba enaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô bêŋ ma miŋ êkô ami.

Ŋê êvhaviŋ sapêŋ kapôlôŋiŋ doŋtom

³²Ma ŋê êvhaviŋ sapêŋ iniŋ auk lôk kapôlôŋiŋ doŋtom iyom. Ma iniŋ nômkama sapêŋ ma hatôm thêlô lôkthô iniŋ ma miŋ evasiŋ ami. ³³Ma aposel ethak enaŋ Yisu anêŋ haviyô hathak loŋbô bêŋ ba iniŋ abô êŋ anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ. Ma Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm hayô hamô thêlô lôkthô. ³⁴Ma thêlô vi iniŋ pik lo unyak hamô ba ethak êv ba avômalô vi êv vuli. Ma ewa valu takêŋ ³⁵ba êv hadêŋ aposel ek neyabiŋ. Ma aposel ibi valuseleŋ takêŋ sam hadêŋ avômalô takatu ba êv yak hathak nômkama. Ba intu thêlô te miŋ hêv yak hathak nôm lôk nômkama ami.

^q 4:24 Kis 20:11; Neh 9:6; Sng 146:6   ^r 4:27 Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Ap 3:13

^s 4:28 Ap 2:23   ^t 4:29 Ep 6:19   ^u 4:32 Ap 2:44   ^v 4:34 Ap 2:45

³⁶Ma thêlô êṅ te ma Josep ba anêṅ loṅ ma ṅgavithôm Saiplus ma habitak anêṅ ôdôṅ Livai. Ma aposel ethak elam yani nena Banabas, athêṅ êṅ anêṅ ôdôṅ nena, “Anyô hathak havatho avômalô kapôlôṅṅṅ loṅ.”
³⁷Yani hêv anêṅ pik bute ek nêṅnêṅ vuli. Ma hawa valu hathak pik êṅ ba hi hêv hadêṅ aposel.

Ananaias lo Sapaila

5 ¹Ma anyô yaṅ hamô ba anêṅ athêṅ nena Ananaias ma yanavi ma Sapaila. Thai êv iniṅ pik bute ba êv vuli. ²Ma hawa valu pik êṅ vi ek thaida ma hêv vi hadêṅ aposel ma hasau i nena, “Valu lôkthô êntêk yahawa ba yahalêm.” Ma yanavi hayala nôm atu ba yamalô hadum.

³Ma Pita hanaṅ nena, “Ananaias, hotak Sadaṅ ba hava kapôlôm siṅ ma hosau Lovak Mathenṅ, ba huvuṅ anêṅ valu pik êṅ vi eka? ⁴Miṅ bôk êv vuli pik êṅ ami denaṅ, êṅ ma anêṅ pik. Ma bôk êv vuli yôv, valu êṅ ma anêṅ aêṅ iyom. Ma doṅtom howa auk kambom êṅ anêṅ êsê ba honaṅ abôyaṅ? Hosau ṅê pik lôk Wapômbêṅ haviṅ.”

⁵Ananaias halaṅṅ abô êṅ ma hêv yak halôk biṅ ba hama. Ma avômalô takatu ba elañṅ abô êṅ êkô ba biṅdaluk havalu kambom. ⁶Êṅ ma apenena muk êlêm ma ivuliv anêṅ kupik ma ewa ba i elav.

⁷Wakma lô hale ba hi ma yanavi halêm hayô ma hathôṅ nôm atu ba habitak paliṅ. ⁸Ma Pita hanaṅ hik avi êṅ liṅ, “Valu êntêk ma hatôm vuli pik atu ba êv vuli e?”

Ma avi êṅ hanaṅ, “Intu êṅ, vuli êṅ intu hatôm.”

⁹Êṅ ma Pita hanaṅ hadêṅ avi êṅ, “Aisê ka mamu ubutiṅ abô ek nosaê Anyô Bêṅ anêṅ Lovak Mathenṅ? Nôṅgô! ṅê takatu ba lêk elav vônim yôv, êntêk lêk imiṅ unyak abôlêk ba tem neja o ba ini nedav imbiṅ.”

¹⁰Ma kethenṅ oyaṅ ma avi êṅ hêv yak halôk hêk Pita valuvi ba hama. Ma apenena muk takatu ba ibitak êyô unyak kapô. Ma êyê avi êṅ lêk hama. Êṅ ma ewa ba i elav yani hêk yamalô vi. ¹¹Yôv ma avômalô êvhaviṅ sapêṅ lôk avômalô takatu ba elañṅ abô êṅ, lôkthô êkô kambom.

Aposel idum avômalô bêṅ anôṅ ibitak mavi

¹²Ma aposel idum lavôṅṅṅ lôk nômbithi lomaloma hêk avômalô maleṅṅ. Ma ṅê êvhaviṅ sapêṅ ethak doṅtom lôbôlôṅ halôk unyak mathenṅ anêṅ kapo daṅ atu ba elam nena Solomon anêṅ Kapo Daṅ. ¹³Ma avômalô vi atu ba miṅ êvhaviṅ ami êkô ek nesak doṅtom imbiṅ thêlô, ma doṅtom avômalô sapêṅ êyê thêlô nena ṅê mavi. ¹⁴Ma anyô lo avi bêṅ anôṅ ethak êvhaviṅ Anyô Bêṅ ba ibitak êyô avômalô êvhaviṅ kapô. ¹⁵Êṅ ma avômalô ethak ewa iniṅ ṅê lôk lijiṅ hayô hêk balê lo yêm ba i ililiṅ hêk loṅôndê anêṅ daṅ ek Pita havenṅ loṅôndê, êṅ ma dahô imbi êyôṅgêk i ek nimbitak

ˆ 5:2 Ap 4:34-35   ˆ 5:3 Jon 13:2   ˆ 5:12 Ap 2:43; 14:3

mavi esak loṅbô. ¹⁶Ma avômalô bêṅ anôṅ êlêm anêṅ lomalak takatu ba habobo Jelusalem ba êlêm ethak doṅtom. Ma ewa iniṅ ṅê lôk lijiṅ lôk ṅê takatu ba ṅgôk lelaik habuliṅ i ma lôkthô ibitak mavi hathak loṅbô.

Êv vovaṅ hadêṅ aposel

¹⁷Ma anyô bêṅ habôk da lôk ṅê idum ku haviṅ yani, thêlô sapêṅ ma Sadyusi ba êyê nôṃ takatu ba aposel idum ba leṅṅdanṅ hathak i. ¹⁸Ba evaloṅ aposel ma etak i halôk malak lôṅ anêṅ koladôṅ. ¹⁹^aMa bôlôvôṅ êṅ ma Anyô Bêṅ anêṅ aṅela hik koladôṅ abôlêk vê ma hawa i ele yaiṅ. Ma hanaj, ²⁰“Unu numiṅ unyak mathêṅ anêṅ piklêvôṅ ma nonaṅ abô sapêṅ esak lôkmala lukmuk êntêk êṅ bêṅ.”

²¹Aposel elañô abô êṅ ba lôkbôk momaṅiniṅ ma i unyak mathêṅ anêṅ piklêvôṅ. Ma êdôṅ avômalô.

Ma anyô bêṅ habôk da lôk anêṅ ṅê môlô êlêm ma elam ṅê Sanhedlin lôk Israeḷ iniṅ ṅê bêṅbêṅ sapêṅ. Ma êv abô hadêṅ koladôṅ ek neja aposel ba nêlêm. ²²Êṅ ma ṅê koladôṅ iniṅ sôp bidonṅ i ek neja aposel ma doṅtom miṅ êṃô ami. Ma êvôḷi ma enaṅ nena, ²³“Yêlô ayê koladôṅ anêṅ abôlêk putup ma ṅê takatu ba eyabiṅ imiṅ habobo. Ma doṅtom yêlô ik koladôṅ abôlêk vê ma miṅ apôm anyô late hamô kapô ami.” ²⁴Unyak mathêṅ anêṅ sôp bidonṅ iniṅ anyô vovak laik lôk ṅê bêṅbêṅ êbôk da elañô abô êṅ ba leṅṅhabi bêṅ anôṅ hathak ba enaṅ, “Malê te tem imbitak?”

²⁵Ma anyô te hayô ma hanaj hadêṅ i, “Nodaṅô! ṅê takatu ba otak i hamô koladôṅ, lêk imiṅ unyak mathêṅ anêṅ piklêvôṅ ba êdôṅ avômalô.” ²⁶Êṅ ma anyô vovak laik lôk anêṅ sôp bidonṅ i ewa thêlô. Êkô ek avômalô nijik i esak valu ba intu miṅ êpôviṅ thêlô ami.

²⁷Ewa aposel êyô ma etak i hamiṅ Sanhedlin maleṅiṅ ek anyô bêṅ habôk da enaṅ injik thêlô liṅ. ²⁸^a “Yêlô bôk anaṅ lôklokwaṅ hadêṅ môlô nena miṅ nôndôṅ avômalô esak ôpêṅ anêṅ athêṅ ami. Ma doṅtom lêk unim abô êṅ halaṅviṅ haveṅ Jelusalem mayaliv. Lôk lêk udum ek nonaṅ nena yêlô intu aṅgasô ôpêṅ anêṅ thalaleṅ.”

²⁹^bMa doṅtom Pita lôk aposel vi enaṅ hadêṅ i nena, “Yêlô nasopa Wapômbêṅ anêṅ abô iyom ma miṅ anyô iniṅ abô ami. ³⁰Môlô bôk uik Yisu vônô hathak a. Ma doṅtom bumalô thêlô iniṅ Wapômbêṅ hik yani liṅ. ³¹^cWapômbêṅ bôk hawa yani hathak ba hi daku leṅ ba hadô hamô baṅ vianôṅ hatôm Anyô Môṅ lôk Anyô hêv alalô bulubiṅ ek nêṃ alalô Israeḷ sa ek nande kapôlôṅiṅ liliṅ lôk nêṃ alalôaniṅ kambom vê. ³²Yêlô ma ṅê takatu ba bôk ayê nôṃ takêṅ ba lêk anaṅ abô êṅ bêṅ. Ma Lovak Mathêṅ atu ba Wapômbêṅ hêv hadêṅ avômalô takatu ba esopa anêṅ abô hik nôṃ takêṅ loṅ haviṅ.”

^a 5:19 Ap 12:7-10   ^b 5:28 Mat 27:25   ^c 5:29 Ap 4:19   ^d 5:31 Ap 2:33-34; Ep 1:20; Hib 2:10; 12:2

Gameliel hanaŋ ek Sanhedlin netak aposel

³³Sanhedlin elarŋô abô êŋ ma leŋiŋmaniŋ kambom ba leŋiŋhaviŋ nijik aposel vônô. ³⁴Ma doŋtom Gameliel haviyô hamiŋ Sanhedlin malêvônŋ. Yani ma anyô Palisi lôk anyô lôkawk hathak abô balabuŋ ma hadum ku Sanhedlin haviŋ. Avômalô sapêŋ ethak êv athêŋ bêŋ hadêŋ yani. Yani hamiŋ ba hanaŋ ek netak aposel takêŋ ba ini yaiŋ dokte vêmam. ³⁵Êŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô nê Israeŋ, lemimimbi katô nena tem nundum malê êndêŋ nê takêntêk vêmam. ³⁶“Sêbôk ma Teudas habitak anyô lôk athêŋ ba hanaŋ, ‘Ya anyô bêŋ’. Ma anyô hatôm 400 esopa yani. Ma doŋtom Lom ik yani vônô ma anêŋ nê ku êsôv mayaliv. Ma anêŋ abô êŋ hêv yak. ³⁷Vêm ma waklavônŋ ewa avômalô iniŋ athêŋ, êŋ ma Judas anêŋ Galili habitak anyô lôk athêŋ ba havôn avômalô bêŋ anôn ek nijik vovak êndêŋ gavman. Ma doŋtom ik yani vônô, ma anêŋ nê ku êsôv mayaliv aêŋ iyom. ³⁸Ba intu yahanarŋ hadêŋ môlô Sanhedlin: Notak nê takêntêk. Miŋ nundum nômla esak i ami. Ku takatu ba idum halêm anêŋ nê pik iniŋ hatôm Teudas lo Judas, êŋ ma iniŋ ku takêŋ tem nêŋ yak. ³⁹Ma doŋtom ku takatu ba halêm anêŋ Wapômbêŋ, ma môlô miŋ hatôm numiŋ i loŋ siŋ ami. Yahakô tem uŋgwik vovak ni ba ni, êŋ ma tem ôŋgô nena uik vovak êŋ hadêŋ Wapômbêŋ.”

⁴⁰“Yôv ma thêlô êlôk hathak Gameliel anêŋ abô. Ba elam aposel êlêm ma evali i. Ma enarŋ lôklokwarŋ hadêŋ thêlô nena miŋ nenaŋ abô esak Yisu anêŋ athêŋ ami. Êŋ ma etak i ba i.

⁴¹“Aposel etak Sanhedlin ba ele yaiŋ ma thêlô leŋiŋmavi hathak Wapômbêŋ hayê thêlô nena nê mavi ek ewa mama hathak Yisu anêŋ athêŋ. ⁴²Ma wak nômbêŋ intu ma thêlô i unyak matheŋ anêŋ piklêvônŋ lôk lounyak lounyak ma êdônŋ avômalô ba enarŋ Abô Mavi bêŋ nena Yisu ma Mesia atu.

Etak anyô bahenŋvi ba lahavuju ek nênem aposel sa

6 ¹“Avômalô êvhaviŋ ilumbak ba êv liŋ siŋ, êŋ ma avômalô Israeŋ vi atu ba êvhaviŋ ba enarŋ abô Glik, etatale avômalô Israeŋ vi atu ba êvhaviŋ ba enarŋ abô Hiblu. Ba enarŋ, “Wak nômbêŋ intu ba ibi nôŋ sam ma miŋ evani yêlôaniŋ avi tôp iniŋ sam ami.” ²Êŋ ma aposel laumiŋ ba lahavuju takatu elam nê êvhaviŋ sapêŋ ethak doŋtom ma enarŋ, “Miŋ mavi ek yêlô natak ku nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô ma nandum ku nambi nôŋ sam ami. ³Aêŋ ba, aiyarŋ thêlô, nômbôlêm môlônim anyô lôkawk bahenŋvi ba lahavuju takatu ba Lovak Matheŋ hava kapôlônŋiŋ siŋ ek nanêŋ ku êŋ êndêŋ i. ⁴Êŋ ma tem yêlô hatôm namô tiŋiŋ ek nateŋ mek lôk nanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô lôk nandônŋ avômalô.”

^d 5:36 Ap 21:38   ^e 5:40 Ap 4:18   ^f 5:41 Mat 5:10-12; 1Pi 4:13   ^g 6:1 Ap 4:35

⁵Avômalô sapêḅ elañô abô êḅ ma leḅḅḅmavi. Ma etak Stiven, yani anyô hêvhaviḅ lôklokwaḅ lôk Lovak Matheḅ hava yani kapô siḅ, ma Pilip lôk Plokulus ma Nikano lo Timon ma Pamenas lo Nikolas, yani ma anyô Antiok atu bôk habitak hayô avômalô Israeḅ iniḅ êvhaviḅ kapô vêm ma hêvhaviḅ Yisu. ⁶Ewa ḅê êḅ ba i hadêḅ aposel. Ma aposel etak baheḅḅḅ hayô hêk i ma eteḅ mek hathak i.

⁷Aêḅ ba Wapômbêḅ anêḅ abô hi ba hi. Ma avômalô anêḅ Jelusalem takatu ba êvhaviḅ ilumbak hi ba hi. Ma ḅê êbôk da bêḅ anôḅ êvhaviḅ ba esopa Yisu haviḅ.

Evaloḅ Stiven

⁸Ma Wapômbêḅ habi anêḅ wapôm sam ba hêv lôklokwaḅ bêḅ anôḅ hadêḅ Stiven. Ba intu Stiven hathak hadum nômbithi lôk lavôḅḅḅ lomaloma hêk avômalô malêvôḅ. ⁹Ma doḅtom ḅê doho êpôlik hathak yani. ḅê êḅ iniḅ unyak yeḅ ma elam nena, “ḅê takatu ba bôk iniḅ alaḅ hêv athêḅ ku vê hêk i ma êmô oyaḅ haviḅ i”. Thêlô sapêḅ ma avômalô Israeḅ, doho anêḅ Sailini ma doho anêḅ Aleksandlia ma doho anêḅ plovinas Silisia lo Esia. Ma ḅê takêḅ êkôki hathak Stiven anêḅ abô. ¹⁰Ma doḅtom Lovak Matheḅ hêv auk mavi hadêḅ Stiven ba miḅ hatôm nêḅmô anêḅ abô lu ami.

¹¹Êḅ ma thêlô eyenak ba i ibi anyô doho leḅḅḅ liḅ ek nenaḅ nena, “Yêlô bôk alaḅô ôpêḅ hanaḅ abôma hathak Mose lo Wapômbêḅ.”

¹²Aêḅ ba thêlô ibi avômalô lôk ḅê bêḅbêḅ ma ḅê lôkauk hathak abô balabuḅ leḅḅḅ liḅ. Ma i evaloḅ Stiven ba ewa ba i êdô hamiḅ Sanhedlin maleḅḅḅ. ¹³Ma êv anyô doho ek nenaḅ abôyaḅ esak yani. Ba enaḅ, “Wak nômbêḅ intu ma ôpêḅtêk hathak hanaḅ abô kambom hathak unyak matheḅ lôk Mose anêḅ balabuḅ. ¹⁴Yêlô alaḅô yani hanaḅ, ‘Yisu anêḅ Nasalet tem indiniḅ unyak matheḅ êntêk ma injik Mose anêḅ kobom sêbôk ba hêv hadêḅ alalô liliḅ.’”

¹⁵Ma ḅê nômbêḅ atu ba êmô Sanhedlin ititiḅ Stiven lôklokwaḅ ma êyê thohavloma lêk hatôm aḅela te.

Stiven hanaḅ abô hadêḅ Sanhedlin

7 ¹Ma anyô bêḅ habôk da hanaḅ, “Abô takêḅ ma avanôḅ e?”

²Ma Stiven hanaḅ, “Aiyaḅ thêlô lo wakamik thêlô, nodañô yenaḅ abô! Sêbôk atu ba alalôaniḅ bumalô Ablaham hamô Mesopotemia denaḅ ma miḅ hi Halan ami, ma Wapômbêḅ lôkmaḅḅḅ hayô ek yani. ³Ma hanaḅ, ‘Otak anêḅ pik lôk avômalô ma nu pik atu ba tem yaḅḅḅ thô êndêḅ o.’”

^h 6:7 Ap 2:41; 16:5 ⁱ 6:10 Luk 21:15 ^j 7:2 Stt 11:31; 15:7 ^k 7:3 Stt 12:1

⁴“Êṅ ma hatak Kaldia iniṅ pik ba hi hamô Halan. Vêm ba lambô hama ma Wapômbêṅ hêv yani ba halêm pik êntêk atu lêk alalô amô. ⁵Ma wak êṅ ma Wapômbêṅ miṅ hêv pik bute ek yani ami, milôk. Ma doṅtom havak abô nena embeṅ yam ma tem yani lôk anêṅ limi neja pik bêṅ êṅ lôkthô. Waklavôṅ atu ba Wapômbêṅ hanaṅ abô takêṅ ma Ablaham nakaduṅ mi denaṅ. ⁶Ma doṅtom Wapômbêṅ hanaṅ nena, ‘Anêm libumi tem nêmo êtôm ṅê masôm êmô malak yaṅ iniṅ pik. Ma ṅê pik êṅ tem nimbitak thêlôniṅ alaṅ ba nênem malaiṅ êndêṅ i êtôm sondabêṅ 400. ⁷Vêm ma tem yanêm vovaṅ êndêṅ alaṅ takêṅ. Ma embeṅ yam ma tem netak pik yaṅ êṅ ma nêbônêlêm pik êntêk ma nênem yeṅ êndêṅ ya.’ ⁸Vêm ma Wapômbêṅ havak abô haviṅ Ablaham ba hêv tabô neṅgothe kupik vê hadêṅ yani. Ma haveṅ yam ma Ablaham habitak Aisak anêṅ lambô ma hatôm wak baherṅvi ba lahavulô ma haṅgothe Aisak anêṅ kupik vê. Vêm ma Aisak habitak Jekop anêṅ lambô, ma Jekop habitak hatôm bumalô laumiṅ ba lahavuju takatu iniṅ lambô. Ma thêlô sapêṅ esopa tabô atu ba hêv.

⁹“Bumalô thêlô leṅiṅdaṅ hathak Josep ba intu êv hadêṅ ṅê loṅ buyaṅ ba êv vuli ba intu anyô Ijip te habitak Josep anêṅ alaṅ. Ma doṅtom Wapômbêṅ hamô haviṅ yani ba ¹⁰hêv yani bulubiṅ hathak malaiṅ lomalama. Ba hêv auk mavi hadêṅ Josep ek indum Ijip iniṅ kiṅ Pelo lamavi esak yani. Ba intu hatak yani ek imbitak anyô bêṅ ek eyabiṅ Ijip lôk anêṅ unyak lôkmaṅgiṅ sapêṅ.

¹¹“Haveṅ yam ma bôm bêṅ lôk malaiṅ lomalama habitak Ijip lo Kenan iniṅ loṅ sapêṅ ba bumalô thêlô miṅ hatôm nêpôm nômi ami. ¹²Ma Jekop halaṅô nena nômi hamô Ijip. Êṅ ma hêv bumalô thêlô ba i mōṅ anōṅ. ¹³Ma i bôlōṅ yaṅ, ma Josep hanaṅ yanida bêṅ hadêṅ iviyaṅ. Ma Pelo halaṅô nena Josep anêṅ lambô lôk iviyaṅ êmô. ¹⁴“Êṅ ma Josep hêv abô ek lambô Jekop lôk anêṅ avômalô sapêṅ nêlêm. Thêlô hatôm 75. ¹⁵Ma Jekop halôk ba hi Ijip ba hamô aleba hama ma bumalô thêlô ema haviṅ. ¹⁶Ma ewa iniṅ kupik ba i elav hêk malak Sekem. Siô êṅ ma Ablaham bôk hêv vuli hêk Hamol anêṅ nali.

¹⁷“Waklavôṅ atu ba Wapômbêṅ bôk havak abô haviṅ Ablaham lêk habobo injik anōṅ, êṅ ma alalôaniṅ avômalô lêk ilumbak ba êv liṅsiṅ êmô Ijip. ¹⁸Vêm ma kiṅ yaṅ habitak anêṅ Ijip ba hathōṅ Josep paliṅ. ¹⁹“Ôpêṅ hasau alalôaniṅ avômalô ba hêv malaiṅ hadêṅ bumalô thêlô lôk hanaṅ lôklokwaṅ nena neja avômena kasek ende yaiṅ ma nimbi i ni ek nema.

¹ 7:4 Stt 11:31–12:5   ^m 7:5 Stt 12:7; 15:18; 17:8   ⁿ 7:6 Stt 15:13-14; Kis 12:40

^o 7:7 Kis 3:12   ^p 7:8 Stt 17:9-14; 21:4   ^q 7:9 Stt 37:11,28; 39:2,21-23   ^r 7:10 Stt 41:37-44

^s 7:11 Stt 41:54; 42:1-2   ^t 7:13 Stt 45:1-4,16   ^u 7:14 Stt 45:9-11; 46:27   ^v 7:15 Stt 46:1-7;

49:33   ^w 7:16 Stt 23:2-20; 33:19; Jos 24:32   ^x 7:17 Kis 1:7   ^y 7:18 Kis 1:8

^z 7:19 Kis 1:11-22

20^a “Êṅ ma Mose talêbô havathu yani, ma yani amena mavi hêk Wapômbêṅ ma. Ma hatôm ayôn lô ma eyabiṅ yani hamô lambô anêṅ unyak. 21^b Vêṅ ma êdô yani hamô yaiṅ ma Pelo nalavi hawa ba hi hayabiṅ yani hatôm anêṅ namalô. 22 Ma Mose hathak unyak ba êdônṅ yani hathak avômalô Ijip iniṅ auk mavi sapêṅ. Anêṅ abô lôk ku ma lôklokwanṅ anônṅ.

23 “Mose anêṅ sondabêṅ hatôm 40 ma lahaviṅ ni ek êṅjê anêṅ avômalô Israel. 24^c Ma hayê Ijip te habuliṅ Israel yaṅ. Êṅ ma hêv Israel êṅ sa ba hik anyô Ijip atu anêṅ kambom liliṅ ba hik ôpêṅ vônô. 25 Ma lahabi nena tem anêṅ avômalô neyala nena Wapômbêṅ hêv yani ek nêṅ thêlô bulubiṅ. Ma doṅtom mi. 26 Haviyô hayaṅ ma Mose hi ma hayê anyô Israel ju ik i. Ma hadum ek nêṅ thai thêvô ek leṅṅimbiṅ i ba hanaṅ, ‘Ai, mamu ṅê loyaṅ. Ma uik am eka?’

27 “Ma doṅtom ôpatu ba habuliṅ yaṅ hathô Mose pônṅêṅ ba hanaṅ, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniṅ anyô bêṅ lôk anyô nindum abô esak? 28^d Tem nuṅgwik ya vônô êtôm wakbôk ba huik Ijip alaṅ vônô e?’ 29^e Mose halaṅ abô êṅ ma hasôv ba hi hamô Midian iniṅ pik hatôm anyô masôm. Ma hawa nakaduṅ ju.

30^f “Sondabêṅ 40 hale ba hi ma aṅela te hayô ek Mose hêk loṅ thiliv habobo dum Sainai. Aṅela êṅ hamô atum atu ba hathaṅ hamô alokwanṅ yaônate kapô. 31 Mose hayê ma hasoṅ kambom. Ma hi habobo ek êṅjê katô, êṅ ma Anyô Bêṅ hanaṅ nena, 32 ‘Ya libumi iniṅ Wapômbêṅ, Ablaham lo Aisak ma Jekop iniṅ Wapômbêṅ.’ Êṅ ma Mose hakô kambom ba halowaliṅ ba miṅ hatôm êṅjê ami.

33 “Ma Anyô Bêṅ hanaṅ hadêṅ yani, ‘Ômbi anêṅ vem bokṅgôp thô. Loṅ êntêk ba humiṅ ma loṅ matheṅ. 34 Yahayê kambom takatu ba Ijip idum hathak yenaṅ avômalô. Ma lêk yahalaṅ iniṅ asêṅ ba êntêk yahalêṅ ek yanêṅ thêlô vê. Aêṅ ba ôlêṅ ek yanêṅ o ba ondenu Ijip esak loṅbô.’

35^g “Mose intu bôk thêlô êpôlik hathak ba enaṅ nena, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniṅ anyô bêṅ lôk anyô nindum abô esak?’ Ma doṅtom hathak aṅela atu ba Mose hayê hatôm atum ba hathaṅ hamô alokwanṅ thaṅaṅ, Wapômbêṅ da hatak yani ek imbitak iniṅ anyô bêṅ lôk nêṅ thêlô bulubiṅ. 36^h Mose hawa thêlô vê hêk Ijip ba hi ma hadum nômbithi lôk lavônṅ hêk Ijip lôk ṅgwêk Thalaleṅ ma loṅ thiliv hatôm sondabêṅ 40.

37ⁱ “Êntêk ma Mose atu ba hanaṅ hadêṅ avômalô Israel nena, ‘Wapômbêṅ tem etak môlôda te ba imbitak plopet. Ma tem enaṅ Wapômbêṅ anêṅ abô êtôm êntêk ba lêk yahanaṅ hadêṅ môlô.’ 38^j Yani êṅ intu hamô haviṅ bumalô takatu ba ethak doṅtom êmô loṅ thiliv. Ma

^a 7:20 Kis 2:2   ^b 7:21 Kis 2:3-10   ^c 7:24 Kis 2:11-15   ^d 7:28 Kis 2:14   ^e 7:29 Kis 2:21-22; 18:3-4   ^f 7:30-34 Kis 3:1-10   ^g 7:35 Kis 2:14   ^h 7:36 Kis 7:3; 14:21; Nam 14:33

ⁱ 7:37 Lo 18:15   ^j 7:38 Kis 19:3

hathak ba hi dum Sainai ma aŋela hanaŋ abô hadêŋ yani. Ma hawa Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba hêv lôkmala ek nêŋ êndêŋ alalô.

³⁹“Ma doŋtom bumalô thêlô êpôlik hathak anêŋ abô. Lôk êdô yani ma ik kapôlônŋij liliŋ hale hi Ijip hathak loŋbô. ⁴⁰^kMa enaŋ hadêŋ Alon nena, ‘Opesaŋ ŋgôk doho ek endom yêlô. Mose atu ba hawa yêlô vê hêk Ijip ba alêm lêk hi doho ba yêlô athôn paliŋ.’ ⁴¹^lAêŋ ba intu epesaŋ bokmaŋkao map te anêŋ dahô ba êv da hadêŋ yani. Ma eŋgabôm nôŋ lôk eloyeŋ bêŋ ek êv athêŋ bêŋ hadêŋ nôŋ atu ba epesaŋ hathak baheŋij. ⁴²Ba intu Wapômbêŋ havôliŋ dôŋ hadêŋ thêlô ba hatak thêlô ek nêŋem yeŋ êndêŋ wak lo ayôn ma vuliŋ. Hatôm bôk eto hêk plopet iniŋ kapya nena,

“Sêbôk atu ba môlô Israeŋ

ômô sondabêŋ 40 hamô loŋ thiliv,

osoŋ nena uik bokmaŋkao lôk boksipsip ba ôêv hatôm da hadêŋ
ya e? Milôk.

⁴³ Môlô bôk owa unim ŋgôk Molek anêŋ malak yeŋ

lôk ŋgôk Lepaŋ anêŋ vuliŋ dahô,

ma ŋgôk dahô takatu ba opesaŋ ek nôŋem yeŋ êndêŋ.

Aêŋ ba intu tem yanêm môlô vê ba unu Babilon vidôm doho.’

Amos 5:25-27

⁴⁴“Sêbôk atu ba bumalô thêlô êmô loŋ thiliv ma malak yeŋ hamô haviŋ thêlô hatôm tabô. Thêlô elav malak yeŋ êŋ hatôm Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ Mose nena endav aêŋ, lôk hatôm dahô atu ba Mose hayê.

⁴⁵^mVêm ma Josua halom thêlô ba ewa avômalô takatu ba Wapômbêŋ haliti i ba i iniŋ pik. Ma iniŋ bumalô bôk êv malak yeŋ êŋ hadêŋ i ba ewa ba i pik lukmuk êŋ haviŋ i. Ma êmô pik êŋ aleba Devit habitak.

⁴⁶ⁿWapômbêŋ lamavi hathak Devit. Ma Devit hateŋ mek ek endav malak yeŋ ek Jekop anêŋ Wapômbêŋ êmô. ⁴⁷^oMa doŋtom nakaduŋ Solomon halav unyak êŋ.

⁴⁸“Ma Wapômbêŋ Lôkmaŋgiŋ miŋ hathak hamô unyak atu ba anyô elav ami. Hatôm plopet te bôk hanaŋ:

⁴⁹“Wapômbêŋ hanaŋ nena,

‘Leŋ ma yenaŋ balê atu ba yahayô hamô hatôm kiŋ,

ma pik ma yenaŋ balê yaôna ek yahatak yaveŋkapô hayô hamiŋ.

Ma môlô udum ek nodav unyak alê te ek ya?

Ma tem yamô êsê ek yanja lovak?

⁵⁰ Ek malê nena yada yahapesaŋ nôŋkama takêŋ sapêŋ. Avanônŋ e?’

Aisaia 66:1-2

⁵¹^p“Môlô ŋê lemimôndônŋ kôtônŋ. Môlô kapôlômim ma thektheke hatôm ŋê daluk. Wak nômbêŋ intu ma môlô ôpôlik hathak Lovak Matherŋ anêŋ

^k 7:40 Kis 32:1 ^l 7:41 Kis 32:2-6 ^m 7:45 Jos 3:14-17 ⁿ 7:46 2Sml 7:1-16

^o 7:47 1Kij 6:1-38 ^p 7:51 Ais 63:10

abô hatôm libumi taksêbôk. ⁵² Môlônim libumi bôk idum kambom hadên plopet sapên! Ma plopet takatu ba bôk enaŋ nena Anyô Thêthôn atu tem êlêm ma ik i pôpônô haviŋ. Ma lêk môlô onaŋ ôpênŋda bêŋ haviŋ ba uik vônô. ⁵³ Môlô ma ñê takatu ba bôk owa Wapômbên anên abô balabuŋ takatu ba aŋela êv, ma doŋtom miŋ osopa ami.”

Ik Stiven hathak valu ba hama

⁵⁴ Thêlô elanô abô êŋ ma leŋiŋmaniŋ kambom hadên Stiven ma ethaŋ veŋiŋbôlêk lokwaŋ loŋ. ⁵⁵ Ma doŋtom Lovak Matherŋ hadum ku lôklokwaŋ hamô Stiven kapô ba yani hayê leŋ lôklokwaŋ ma hayê Wapômbên anên deda lôkmanŋiŋ lôk Yisu hamiŋ Wapômbên baŋ vianôn. ⁵⁶ Êŋ ma hanaŋ nena, “Ôŋgô! Yahayê leŋ abyanaŋ ba Anyô Anên Nakaduŋ atu hamiŋ Wapômbên baŋ vianôn.”

⁵⁷ Êŋ ma thêlô ibi leŋiŋôndôn siŋ ma elam kaêk lôklala bomaŋ ma elanviŋ ba i evalon Stiven. ⁵⁸ Ma êvôn yani hale malak lôn viyaiŋ ma ik yani hathak valu. Ñê takatu ba bôk enaŋ yani bêŋ, ibi iniŋ kwêv daim thô ba êdô hamô anyô muk te anên valuvi ek eyabiŋ. Ôpên anên athên nena Sol.

⁵⁹ Ik Stiven hathak valu ma yani hateŋ mek nena, “Anyô Bêŋ Yisu, onja yadahôlôn.” ⁶⁰ Ma yani hêv yak ba habi vadôn halôk pik ma halam nena, “Anyô Bêŋ, miŋ ombaloŋ iniŋ kambom êntêk viyaŋ loŋ ami.” Halam aên ma hama.

8 ¹⁻² Ma Sol hayê nena ik Stiven vônô ma hêv lamavi. Ma ñê vi atu ba esopa Wapômbên anên lahaviŋ elav yani lôk kapôlônŋiŋ malaiŋ kambom.

Sol habuliŋ avômalô êvhaviŋ

Hadên wak êŋ ba hi ma êv malaiŋ lomaloma hadên avômalô êvhaviŋ anên Jelusalem. Êŋ ma êsôv mayaliv ba i hadên loŋ bêŋ Judia lo Samalia. Ma aposel iyom êmô Jelusalem denaŋ. ³ Êŋ ma Sol hadum ek imbuliŋ avômalô êvhaviŋ. Yani hi lounyak lounyak ba havalon anyô lo avi ba havôn i ba hatak i hamô koladôn.

Pilip hi Samalia

⁴ Ma avômalô takatu ba êsôv mayaliv ba i ma enaŋ Wapômbên anên Abô Mavi haveŋ loŋ nômbên atu ba êyô. ⁵ Ma Pilip hi hayô malak bêŋ te anên Samalia ba hanaŋ abô hathak Yisu nena yani ma Mesia atu. ⁶ Avômalô bêŋ anôn elanô Pilip anên abô ba êyê lavônŋiŋ lôk nômbithi takatu ba hadum, ba intu elanô anên abô takatu ba hanaŋ katô. ⁷ Ma Pilip hêv ŋgôk kambom

^q 7:52 Mat 23:31   ^r 7:55 Sng 110:1   ^s 7:56 Kol 3:1   ^t 7:60 Luk 23:34   ^u 8:3 Ap 9:1,13; 22:4; 26:9-11

bêṅ anôṅ vê hêk avômalô, ma ṅgôk takêṅ elañ ba enḡgaliak lôklokwaṅ ba ele yaiṅ ba i. Ma hadum ṅê ivuviṅ lôk ṅê veṅiṅ kambom bêṅ anôṅ mavi hathak loṅbô. ⁸Aêṅ ba avômalô malak bêṅ êṅ leṅiṅmavi bêṅ anôṅ.

Saimon anyô lôk ṅgôk soṅgoṅ

⁹Anyô te hamô malak bêṅ êṅ ba anêṅ athêṅ nena Saimon. Yani ma anyô lôk ṅgôk soṅgoṅ ba hadum anêṅ aloyak hamô loṅ êṅ sondabêṅ bêṅ anôṅ ba avômalô Samalia êyê ba eson kambom. Ma yani hathak habam yanida nena, “Ya anyô lôk athêṅ.” ¹⁰Ma avômalô lôk athêṅ bêṅ lôk athêṅ yaô ethak ititiṅ yani ba enañ nena, “Yani intu ma Wapômbêṅ anêṅ lôklokwaṅ atu ba elam nena Lôklokwaṅ Bêṅ.” ¹¹Wak bêṅ anôṅ ma yani hadum nôṃ takêṅ ba intu avômalô esopa yani ek êyê anêṅ aloyak takatu ba hadum ba nômbithi hathak habitak lôbôlôṅ. ¹²Ma doṅtom Pilip hayô ba hanaṅ Abô Mavi hathak Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak lôk Yisu Kilisi anêṅ athêṅ. Êṅ ma anyô lo avi bêṅ anôṅ êvhaviṅ ba ithik ṅañ. ¹³Ma Saimon hêvhaviṅ haviṅ ba ithik yani halôk ṅañ. Ma hasopa Pilip haveṅ loṅ nômbêṅ atu ba yani hi ek hayê lavôṅiṅ lôk nômbithi lomaloma takatu ba Pilip hadum. Êṅ ma hasoṅ kambom.

¹⁴Aposel anêṅ Jerusalem elañô nena avômalô Samalia lêk êvhaviṅ Wapômbêṅ anêṅ abô. Êṅ ma êv Pita lo Jon ba i hadêṅ thêlô. ¹⁵⁻¹⁶Thai êyô ma elañô nena avômalô Samalia takatu ba bôk êvhaviṅ lo ithik ṅañ hathak Anyô Bêṅ Yisu anêṅ athêṅ, ma doṅtom miṅ ewa Lovak Matheṅ ami. Êṅ ma thai eteṅ mek ek thêlô neja Lovak Matheṅ. ¹⁷“Etak bahen hayô hêk thêlô, ma Lovak Matheṅ hayô hamô i.

¹⁸Saimon hayê aposel ju atu etak baheniṅ hayô hêk avômalô ma Lovak Matheṅ hayô hamô i. Êṅ ma hadum ek nêṃ valuseleṅ êndêṅ thai ba hanaṅ, ¹⁹“Nônêṃ lôklokwaṅ intu êndêṅ ya imbiṅ ek yahatak yabaheṅ hayô hêk anyô te, ma ôpêṅ tem enja Lovak Matheṅ.”

²⁰Ma Pita hanaṅ nena, “Aisê? Hoson nena hatôm nêṃ Wapômbêṅ anêṅ wapôm vuli e? O nêṃ yak ba nu loṅ atum imbiṅ anêṃ valu! ²¹O miṅ hatôm undum Wapômbêṅ anêṅ ku êntêk imbiṅ yêlô ami. Mi anôṅ! Kapôlôm miṅ thêthôn hêk Wapômbêṅ ma ami. ²²Aêṅ ba onde kapôlôm liliṅ ma otak anêṃ kambom êṅ. Ma oteṅ mek êndêṅ Anyô Bêṅ ek etak anêṅ kapô esak anêṃ kambom takatu ba havuṅi hêk kapôlôm. ²³Yahayê nena kapôlôm putup hathak kambom lomaloma ma kambom anêṅ lôklokwaṅ havalon o loṅ majaṅ bomaṅ.”

²⁴Ma Saimon hanaṅ nena, “Noten mek êndêṅ Anyô Bêṅ esak ya ek malaiṅ takatu ba honañ miṅ êpôm ya ami.”

²⁵Ma Pita lo Jon enañ Anyô Bêṅ anêṅ abô bêṅ lôk enañ hathak nôṃ takatu ba bôk êyê. Vêṃ ma êvoi Jerusalem hathak loṅbô ba enañ Abô Mavi bêṅ haveṅ Samalia iniṅ malak nenanena.

^v 8:17 Ap 19:6

Pilip lo anyô Itiopia te

26 Ma Anyô Bêñ anêñ aŋela hanañ hadêñ Pilip, “Umbiyô ma ôndôk ba nu tamu loŋôndê atu ba hatak Jelusalem ma hi Gasa, loŋ êñ ma loŋ thiliv.”
 27 Êñ ma Pilip haviyô ma hasopa loŋôndê êñ ma hayê anyô Itiopia te, yani ma anyô bêñ atu ba hayabiñ Itiopia iniñ kwin Kandas anêñ valuselen. Ôpêñ bôk êvê thalôk vê ek indum anêñ ku. Ma hi Jelusalem ek hêv yeñ hadêñ Wapômbêñ. 28 Vêma ma hale hi anêñ loŋ hathak loŋbô. Ma hathak anêñ kalis ba hi ma hasam kapy a tu ba plopet Aisaia bôk hatô. 29 Ma Lovak Matheñ hanañ hadêñ Pilip, “Nu bidonj ek kalis intu ma ombenj imbiñ.”

30 Êñ ma Pilip halanviniñ ba hi habobo kalis ma halanjo ôpatu hasam plopet Aisaia anêñ kapy a. Ma Pilip hanañ hik liñ, “Hoyala abô intu ba hosam anêñ ôdônj e?”

31 Ma ôpêñ hanañ, “Tem yayala aisê? Anyôla miñ hamô ek enañ anêñ ôdônj bêñ êndêñ ya ami.”

Êñ ma hanañ nena Pilip esak anêñ kalis ba ni êmô imbiñ yani.

32 Ma Wapômbêñ anêñ abô atu ba ôpêñ hasam ma aêntêk,

“Elom yani hatôm boksipsip atu ba elom
 hi ek nijik vônô.

Lôk hatôm boksipsip nakaduñ atu ba ekapiñ vuluk vê
 ba bônônj iyom,

lôk miñ halan ba hanañ abô te ami.

33 Thêlô êv mama bêñ hadêñ yani,

ma miñ idum abô thêthônj hathak yani ami.

Thêlô ik yani vônô,

ba intu limi mi.”

Aisaia 53:7-8

34 Ma anyô êñ hanañ hik Pilip liñ, “Plopet êñ hanañ hathak yanida, mena anyô yañ?” 35 Êñ ma Pilip hanañ Abô Mavi bêñ anônj hathak Yisu hadêñ ôpêñ, môñ ma Aisaia anêñ abô atu ba lêk hasam vêma ma hanañ Wapômbêñ anêñ abô vi haviñ.

36-37^w Thai evenj loŋôndê aleba êyô ñañ te, ma ôpêñ hanañ hadêñ Pilip, “Nônjgô, ñañ êntêk hêk. Hatôm usik ya mena mi e?”^x 38 Êñ ma ôpêñ hanañ ek nebalonj kalis loŋ. Ma thai lôk Pilip ibup ñañ ma Pilip hathik yani. 39 Etak ñañ ma ketheñ oyañ ma Anyô Bêñ anêñ Lovak Matheñ hawa Pilip vê. Ma ôpêñ miñ hayê Pilip hathak loŋbô ami. Ma hi lôk lamavi. 40^y Ma Pilip hasonj kambom ek lêk habitak hayô Asotas. Êñ ma hi lomalak lomalak ba hanañ Abô Mavi bêñ havenj aleba hayô Sisalia.

---

^w 8:36-37 Ap 10:47   ^x 8:36-37 Ñê lôkawk vi enañ nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Êñ ma Pilip hanañ, ‘Hôêvhaviñ avanônj hêk kapôlôm, êñ ma o hatôm.’ Ma yani hanañ viyañ, ‘Yahêvhaviñ Yisu Kilisi Wapômbêñ anêñ Nakaduñ.’
^y 8:40 Ap 21:8

Sol hale kapô liliŋ

9 ¹Ma Sol hanaŋ abô lôklokwaŋ denaŋ nena tem imbuliŋ lôk injik avômalô takatu ba esopa Anyô Bêŋ Yisu vônô. Ma hi hadêŋ anyô bêŋ habôk da ²ek eto kapya êndêŋ nê bêŋbêŋ takatu ba eyabiŋ Israeŋ iniŋ unyak yeŋ takatu hamô Damaskas. Kapya êŋ hanaŋ nena Sol hapôm avômalô la esopa Yisu anêŋ loŋôndê, anyô mena avi, êŋ ma embalon i ba enja ba êlêm Jelusalem êtôm nê koladôn. ³Êŋ ma hatak Jelusalem ma hi Damaskas. Ma habobo Damaskas ma ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ te anêŋ leŋ hatôm damak hêv ba habi hayô hêk yani. ⁴Ma hêv yak halôk pik ma halaŋô abô te halam hadêŋ yani aêntêk, “Sol, Sol, hubuliŋ ya eka?”

⁵Ma Sol hanaŋ, “Anyô Bêŋ, o opalê?”

Ma ôpêŋ hanaŋ, “Ya Yisu ôpatu ba hubuliŋ. ⁶Umbiyô ba nu malak lôŋ kapô. Ma tem nenaŋ êndêŋ o esak nôm atu ba undum.”

⁷Ma nê takatu ba eveŋ haviŋ Sol imiŋ bônôn iyom. Thêlô elanô abô, ma doŋtom miŋ êyê anyôla ami. ⁸Êŋ ma Sol haviyô ma doŋtom miŋ hatôm ênjê tak ami. Ba intu evalon yani baŋ ma edadi ba i Damaskas.

⁹Hatôm wak lô ma yani mapusip ba miŋ hayaŋ nôm lo hanum ŋaŋ ami.

¹⁰Yisu anêŋ anyô ku te hamô Damaskas ba anêŋ athêŋ nena Ananiais. Ma hayê wêŋ te atu ba Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani nena, “Ananiais!”

Ma yani hanaŋ, “Anyô Bêŋ, ya êntêk yahamô.”

¹¹Ma Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani, “Umbiyô ba nu Judas anêŋ unyak hêk loŋôndê atu anêŋ athêŋ nena Thêthôn. Ma onaŋ injik liŋ nena, ‘Sol anêŋ Tasus hamô mena mi e?’ Yani lêk hateŋ mek. ¹²Ma hatulak ma hayê wêŋ te nena anyô te anêŋ athêŋ nena Ananiais halêm hatak baŋ hayô hêk yani ek ênjê tak esak loŋbô.”

¹³Ma Ananiais hanaŋ viyaŋ nena, “Anyô Bêŋ, yahalaŋô abô bêŋ anôn hathak ôpêŋ. Yani hadum nôm kambom lomaloma hadêŋ anêm avômalô mathêŋ anêŋ Jelusalem. ¹⁴Ma nê bêŋbêŋ êbôk da êv lôklokwaŋ hadêŋ yani ba halêm loŋ êntêk ek embalon avômalô takatu ba êvhaŋiŋ anêm athêŋ.”

¹⁵Ma doŋtom Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ Ananiais nena, “Nu. Bôk yahatak ôpêŋ yôv ek imbitak yenaŋ anyô ku ba enja yenaŋ athêŋ ba ni ek avômalô loŋ buyaŋ lôk iniŋ kiŋ ma avômalô Israeŋ imbiŋ. ¹⁶Ma tem yangik malaiŋ lomaloma takatu ba tem êpôm yani esak yenaŋ athêŋ thô êndêŋ yani.”

¹⁷Êŋ ma Ananiais hi unyak atu kapô ma hatak baŋ hayô hêk Sol ma hanaŋ, “Aiyaŋ Sol, Anyô Bêŋ Yisu atu ba hapôm o halôk loŋôndê hêv ya ba yahalêm ek nôŋgô tak esak loŋbô lôk Lovak Mathêŋ êmbôlô kapôlôm siŋ.” ¹⁸Ma ketheŋ oyaŋ ma nômla hatôm alim anêŋ kalak hagililiŋ hêk

^a 9:1 Ap 8:3   ^a 9:15 Ap 26:2; 27:24; Lom 1:5   ^b 9:16 2Ko 11:23-28

Sol madaluk. Ma hayê tak hathak loj bô. Haviyô ma Ananias hathik yani. ¹⁹Vêm ma hayaŋ nôm doho ma hawa lôklokwaŋ hathak loj bô.

Sol hanaŋ Abô Mavi hamô Damaskas

Sol hamô haviŋ Yisu anêŋ nê ku takatu ba êmô Damaskas hatôm wak doho. ²⁰Vêm ma hi Israeł iniŋ unyak yeŋ takatu ba hamô loŋ êŋ, ma hanaŋ bêŋ nena Yisu ma Wapômbêŋ anêŋ Nakaduŋ. ²¹Avômalô takatu ba elarô anêŋ abô eson kambom ba enaŋ, “Ôpêntêk ma ôpatu ba bôk habuliŋ avômalô takatu ba êvhaviŋ Yisu anêŋ athêŋ anêŋ Jelusalem e? Ma lêk halêm loŋ êntêk ek embalon thêlô êtôm nê koladôn ba enja ba ni ek nê bêŋbêŋ êbôk da, aêŋ e?” ²²Ma doŋtom Sol anêŋ lôklokwaŋ halumbak hi ba hi. Ma anêŋ abô hik thô hadêŋ avômalô Israeł takatu ba êmô Damaskas nena Yisu ma Mesia atu. Ma thêlô eson kambom ba miŋ hatôm nenaŋ abôla ami.

²³Wak bêŋ anôn hale ba hi ma avômalô Israeł anêŋ loŋ êŋ ethak doŋtom ba ibutiŋ abô ek nijik Sol vônô. ²⁴Ma doŋtom Sol halaŋô abô hathak iniŋ auk êŋ. Wak lo bôlôvôn ma nê takêŋ eyabiŋ malak lôn êŋ anêŋ badêŋ abôlêk ek nijik yani vônô. ²⁵Ma doŋtom bôlôvôn te ma Sol anêŋ nê ku ewa yani ba etak halôk vak sam bêŋ te kapô. Ma êlêlô halôk badêŋ anêŋ loŋ lovak te ba hi tamu badêŋ viyaŋ.

Sol hi Jelusalem

²⁶Vêm ma Sol hi Jelusalem. Hayô ma lahaviŋ êmô imbiŋ avômalô êvhaviŋ, ma doŋtom thêlô sapêŋ êkô ek yani lôk miŋ êvhaviŋ nena yani ma Yisu anêŋ anyô ku te ami. ²⁷Ma doŋtom Banabas hawa Sol ba hi hayô ek aposel. Ma hanaŋ abô hathak Sol nena bôk hayê Anyô Bêŋ halôk loŋondê ma Anyô Bêŋ hanaŋ abô hadêŋ yani. Ma hanaŋ nena Sol hamô Damaskas ma hanaŋ abô lôklokwaŋ hathak Yisu anêŋ athêŋ ma miŋ hakô ami. Ma aposel êvhaviŋ anêŋ abô. ²⁸Aêŋ ba Sol hamô haviŋ i. Ma hi ba halêm hamô Jelusalem kapô ma hanaŋ abô bêŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ ma kô mi. ²⁹Ma yani hi hanaŋ abô haviŋ avômalô Israeł takatu ba ethak enaŋ abô Glik. Ma hawa iniŋ auk vose ek nênimimbiŋ Yisu. Ma doŋtom thêlô leŋiŋmaniŋ ba idum ek nijik yani vônô. ³⁰Ma abô êŋ hi hapôm nê êvhaviŋ. Ba intu ewa yani ba i Sisalia ma etak halôk yeŋ te ek ni Tasus.

³¹Êŋ ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Judia lo Galili ma Samalia êmô labali ba miŋ anyôla hêv malaiŋ hadêŋ i ami. Ma thêlô ibitak lôklokwaŋ ma Lovak Matheŋ havatho thêlô kapôlônŋ loŋ. Thêlô êmô Anyô Bêŋ vibiŋ ma êbô anêŋ athêŋ. Ma avômalô êvhaviŋ ilumbak hi ba hi.

Pita hadum anyô havuviŋ te mavi

³²Pita hi haveŋ lomalak lomalak. Ma wak te ma hi ek ênjê avômalô matheŋ anêŋ Lida. ³³Loŋ êŋ ma hapôm anyô te ba anêŋ athêŋ nena

^c 9:21 Ap 8:3   ^d 9:22 Ap 18:28   ^e 9:25 2Ko 11:32-33   ^f 9:26 Gal 1:17-19   ^g 9:27 1Ko 9:1

Ainias. Yani kupik bôk havuviņ ma hêk biņ iyom hatôm sondabêņ baheņvi ba lahavulô. ³⁴Ma Pita hanaņ, “Ainias, Yisu Kilisi lêk hadum o mavi. Umbiyô ma umbuvi anêm yêm.” Ma ketheņ oyaņ ma haviyô. ³⁵Êņ ma avômalô Lida lôk Salon sapêņ êyê yani, ma ele i liliņ ba esopa Anyô Bêņ.

Pita hik avi ŋama te liņ

³⁶Anêņ Jopa ma avi êvhaviņ te ba anêņ athêņ nena Tabita, ma hathak abô Glik nena Dokas. Wak nômbêņ intu ma yani hadum kobom mavi lomaloma lôk hêv avômalô siv sa. ³⁷Pita hamô Lida denaņ ma Dokas hapôm lijiņ ba hama. Ma ithik anêņ kupik ba êdô hêk unyak kapô te atu ba hêk daku vuliņ. ³⁸Jopa hamô habobo Lida ba intu avômalô êvhaviņ elañô nena Pita lêk hamô Lida, êņ ma êv anyô ju ba i hadêņ yani ma enaņ lôklokwaņ nena, “Ôlêm ketheņ!”

³⁹Êņ ma Pita hi haviņ thai ba êyô Jopa. Ma ewa yani ba i unyak kapô ali atu ba hêk daku vuliņ. Avi tôp bêņ anôņ êmô unyak kapô êņ ba elañ. Thêlô ekalabu Pita siņ ma ewa iniņ kwêv thilibuņ lôk sôp takatu ba Dokas bôk hamô ma hadu ba hêv hadêņ i ma ik thô hadêņ yani.

⁴⁰Ma Pita hanaņ ba avômalô sapêņ ele yaia ba i. Ma halek vadôņ lêlô ma hateņ mek. Vêm ma hik i liliņ hadêņ avi ŋama êņ ma hanaņ, “Tabita, umbiyô.” Ma madaluk hakyav ba hayê Pita ma haviyô hamô. ⁴¹Ma Pita havalon baņ ma hêv yani liņ haviyô hamiņ. Ma halam avômalô mathenj lôk avi tôp takatu ba êlêm. Ma hik thô nena yani lêk haviyô lôkmala hathak loņbô.

⁴²Abô hathak nôm atu ba Pita hadum halaņviņ haveņ Jopa iniņ loņ sapêņ ba avômalô bêņ anôņ êvhaviņ Anyô Bêņ Yisu. ⁴³Ma Pita hamô Jopa sonda doho haviņ Saimon, ôpatu ba hapesaņ nômkama hathak alim kupik.

Konilias halam Pita

10 ¹Anyô Lom te hamô Sisalia ba anêņ athêņ nena Konilias. Yani ma anyô vovak laik te ba hayabiņ ŋê vovak ôdôņ te hatôm 100 takatu ba êmô Lom iniņ ŋê vovak kapô ba elam i nena Ijê Vovak Itali. ²Yani ma anyô hêv lêlê ek esopa Wapômbêņ anêņ lahaviņ. Ba yani lôk vênj lôk nali ethak êmô Wapômbêņ vibij. Yani hathak hêv valuseļeņ bêņ anôņ hadêņ Israeļ iniņ avômalô siv, ma wak nômbêņ intu ma hathak hateņ mek. ³Wak te hatôm 3 kilok yaņsiņ ma hayê wêņ te nena Wapômbêņ anêņ aņela te halêm ma hanaņ, “Konilias!”

⁴Ma Konilias hatitiņ aņela êņ lôklokwaņ ba hakô kambom ma hanaņ, “Anyô Bêņ, aisê?”

Ma aņela hanaņ, “Anêm mek nômbêņ atu ba hoteņ lôk wapôm takatu ba hôv hadêņ avômalô siv, lêk habitak hatôm da mavi hêk Wapômbêņ ma. ⁵Aêņ

ba nêḡ anyô doho ba ini Jopa ek neja anyô te anêḡ athêḡ nena Saimon, ma athêḡ yaḡ nena Pita ba nêlêm. ⁶Ôpêḡ hamô haviḡ anêḡ wase Saimon, ôpatu ba hapesaḡ nômkama hathak alim kupik. Anêḡ unyak hamô habobo ḡgwêk daḡ.”

⁷Aḡela hanaḡ abô takêḡ yôv ma hi. Êḡ ma Konilias dalam anêḡ anyô ku ju lôk anyô vovak te atu ba hêk lêlê ek esopa Wapômbêḡ. Ôpêḡ ma Konilias anêḡ anyô hamô haviḡ yani. ⁸Ma Konilias hanaḡ abô takêḡ sapêḡ hadêḡ thêlô yôv, ma hêv i ba i Jopa.

Pita hayê wêḡ te

⁹Haviyô hayaḡ anêḡ wاكلêvônḡ biḡ ma thêlô lêk ebobo nêyô malak bêḡ Jopa. Ma wakma êḡ iyom ma Pita hathak unyak vôv atu ba kalônḡ ek eteḡ mek. ¹⁰Ma hama kisi ba lahaviḡ enjaḡ nôḡ. Ma doḡtom êpôpêk nôḡ denaḡ ba ma hatulak ma hayê wêḡ te aêntêk. ¹¹Leḡ abyaḡ ma nôḡla hatôm sôp bêḡ te ba ibutiḡ anêḡ daḡ ayova loḡ ma êlêlô halôk ba halêm. ¹²Sôp êḡ kapô ma alim lomaloma hamô. Alim doho eveḡ hathak veḡiḡ lo baheḡiḡ ma vi êyêyê hathak bôbôḡiḡ ma vi ma menak leḡlêvônḡ. ¹³Ma abô te halêm hadêḡ yani nena, “Pita, umbiyô. Nuḡgwik ba noḡgwaḡ.”

¹⁴^hMa Pita hanaḡ, “Anyô Bêḡ, ya milôk. Nôm takêḡ ma balabuḡ hanaḡ nena lelaik ba miḡ bôk yahaḡ ami.”

¹⁵ⁱMa abô êḡ hanaḡ hathak loḡbô nena, “Nôm takatu ba Wapômbêḡ hadum ba habitak mabuḡ ma miḡ onaḡ nena lelaik ami.”

¹⁶Nôm êḡ habitak hatôm bôlônḡ lô ma ketheḡ oyaḡ ma sôp lôk alim takêḡ hathak leḡ hathak loḡbô ba hi.

¹⁷Ma Pita lahabi wêḡ êḡ anêḡ ôdônḡ denaḡ ma ḡê takatu ba Konilias hêv i ba êlêm êyô. Thêlô êbôlêm Saimon anêḡ unyak aleba êyô imiḡ unyak abôlêk. ¹⁸Ma elam nena Saimon atu ba elam nena Pita hamô mena mi e?

¹⁹Ma Pita lahabi wêḡ atu denaḡ ma Lovak Matheḡ hanaḡ, “Ondaḡô, anyô lokwaḡlô êbôlêm o eveḡ. ²⁰Ba intu nu tamu pik. Ma miḡ ôkô ek nu imbiḡ thêlô ami. Mi, yahêv thêlô ba êlêm ba intu nu imbiḡ i.”

²¹Ma Pita habup ma hanaḡ, “Ya ôpatu ba môlô ôbôlêm êḡ êntêk. Môlô ôlêm eka?”

²²Ma thêlô enaḡ, “Konilias hêv yêlô ba alêm. Yani ma Lom iniḡ anyô vovak laik te. Yani ma anyô thêthônḡ ba hathak hamô Wapômbêḡ vibiiḡ. Ma avômalô Israeḡ takatu ba eyala yani êyê nena yani ma anyô mavi te. Ma aḡela matheḡ te hanaḡ hadêḡ yani ek endam o ba nu anêḡ unyak ek endanô abô takatu ba tem onaḡ.” ²³Pita halaḡô iniḡ abô ma hanaḡ ek ini nêḡmô unyak kapô imbiḡ yani.

Pita hayô Konilias anêḡ unyak

Lôkbôk ma Pita hi haviḡ thêlô ma ḡê êvhaviḡ doho anêḡ Jopa i haviḡ. ²⁴Thêlô eveḡ aleba êk loḡôndê, ma haviyô hayaḡ ma i ba êyô Sisalia. Ma

^h 10:14 Wkp 11:1-47; Ese 4:14   ⁱ 10:15 Mak 7:15,19

Konilias hêv ma ek thêlô. Ma halam anêṅ avômalô lôk anêṅ ṅê môlô ba thêlô ethak doṅtom êmô anêṅ unyak kapô ba eyabiṅ Pita. ²⁵Pita hayô unyak kapô ma Konilias halek vadôṅ lêlô hamô valuvi ma habô yani. ²⁶^jMa doṅtom Pita hanaṅ nena, “Umbiyô, ya ma anyô pik hatôm o.”

²⁷Ma Pita hanaṅ abô haviṅ yani ma hi unyak kapô ma hayê nena avômalô bêṅ anôṅ lêk ethak doṅtom ba êmô. ²⁸Ma hanaṅ hadêṅ thêlô, “Môlô oyala nena Israeḷ iniṅ balabuṅ hanaṅ lôklokwaṅ nena yêlô Israeḷ miṅ hatôm namô imbiṅ avômalô loṅ buyaṅ ba nambitak nayô iniṅ unyak kapô ami. Ma doṅtom Wapômbêṅ hik thô hadêṅ ya nena miṅ hatôm yandam anyô te nena lelaik mena kambom ami. ²⁹Ba intu ôêv anyô ba êlêm ek neja ya, ma miṅ yahanaṅ abôla ami. Mi, yahalêm iyom. Aêṅ ba hatôm onaṅ anêm auk atu ba holam ya ba yahalêm hathak bêṅ êndêṅ ya mena mi e?”

³⁰Ma Konilias hanaṅ, “Wak ayova hale ba hi ma yahamô yenaṅ unyak kapô ba yahatenṅ mek hadêṅ wakma êntêk hatôm 3 kilok yaṅsiṅ. Êṅ ma anyô te hamiṅ yamaleṅ ba anêṅ kwêv lôk sôp ma thapuk anôṅ oyaṅ. ³¹Ma hanaṅ, ‘Konilias, Wapômbêṅ lêk halaṅô anêm mek lôk wapôm takatu ba hôêv hadêṅ ṅê siv. ³²Aêṅ ba nêm abô ni Jopa ek Saimon atu ba elam nena Pita. Yani hamô haviṅ anêṅ wase Saimon ôpatu ba hapesaṅ nômkama hathak alim kupik. Anêṅ unyak hamô habobo ṅgwêk daṅ.’ ³³Aêṅ ba yahêv abô kethêṅ ek o, ma hudum nôm mavi ba lêk hôlêm yôv. Lêk yêlô sapêṅ athak doṅtom ba amô Wapômbêṅ ma ek nadaṅô abô takatu ba Anyô Bêṅ hanaṅ hadêṅ o ek onaṅ êndêṅ yêlô.”

ṅê loṅ buyaṅ elañô Abô Mavi

³⁴^kÊṅ ma Pita hanaṅ abô hadêṅ thêlô nena, “Avanôṅ biṅ, lêk yahayala nena Wapômbêṅ hadum kobom doṅtom hadêṅ avômalô lodôṅlodôṅ. Ma miṅ lamavi hathak ôdôṅ te iyom ami. ³⁵Mi, yani lamavi hathak avômalô lodôṅlodôṅ sapêṅ atu ba elovak yani vibiṅ ba idum nôm takatu ba thêthôṅ. ³⁶Môlô oyala abô atu ba Wapômbêṅ hêv hadêṅ yêlô avômalô Israeḷ. Abô êṅ hanaṅ hathak Abô Mavi atu ba hadum ek avômalô nêmo yôhok imbiṅ yani hathak Yisu Kilisi anêṅ ku. Yani ma avômalô sapêṅ iniṅ Anyô Bêṅ. ³⁷^lMa môlô bôk oyala nômbêṅ atu ba habitak Israeḷ iniṅ loṅ yôv. Môṅ ma habitak anêṅ Galili ba Jon anyô hathik ṅaṅ hanaṅ ek avômalô nisik ṅaṅ. ³⁸^mLôk oyala nena Wapômbêṅ bôk hêv Lovak Mathen lôk lôkliṅyak bêṅ hadêṅ Yisu anêṅ Nasalet hatôm mek ek indum ku. Ma hi lomalak lomalak ma hadum mavi. Wapômbêṅ hamô haviṅ yani ba intu hadum avômalô takatu ba êmô Sadaṅ anêṅ lôklokwaṅ vibiṅ ibitak mavi hathak loṅbô.

^j 10:26 Ap 14:13-15; ALK 19:10 ^k 10:34 Lo 10:17; Lom 2:11 ^l 10:37 Mat 4:12-17
^m 10:38 Mat 3:16; Luk 4:17-21

³⁹“Ma yêlô aposel anaj hathak nô m takatu ba yêlô ayê yani hadum haven Jelusalem lôk Israe l ini j lo j sapê j bê j hadê j avô malô. Thêlô ik yani hathak a ba hama, ⁴⁰ma do jtom wak te lô ma Wapô mbê j hik yani li j hathak lo j bô ek injik i thô ê ndê j avô malô. ⁴¹“Avô malô sapê j mi j ê yê yani ami. Mi, yêlô nê takatu ba bô k halam yô v ek nana j nô m takê ntê k bê j intu a j lo anum havi j yani hadê j waklavô j havi yô hathak lo j bô. ⁴²“Ma yani hana j hadê j yêlô ek yêlô nana j anê j Abô Mavi bê j ê ndê j avô malô lô k nana j bê j aê ntê k, ‘Wapô mbê j bô k hata k yani yô v ek endan jô avô malô lô kmala lô k nana ini j abô.’ ⁴³“Plopet bô sapê j bô k ena j nena avô malô takatu ba ê v havi j yani ma tem Wapô mbê j nê m ini j kambom vê esak anê j athê j.”

⁴⁴“Pita hana j abô ê j dena j ma Lovak Mathe j hayô hamô avô malô takatu ba elan jô anê j abô. ⁴⁵⁻⁴⁶“Ma Israe l ini j nê ê v havi j takatu ba ivi j Pita ba i, elan jô thêlô ena j abô masô m lô k ê bô Wapô mbê j anê j athê j. Ba intu eson j kambom ba ena j nena, “Wapô mbê j hê v Lovak Mathe j hadê j avô malô lo j buya j hatô m alalô.”

Ê j ma Pita hana j, ⁴⁷“Thêlô ewa Lovak Mathe j hatô m alalô nê Israe l. Ma opalê hatô m imi j thêlô lo j si j ek nisik nã j?” ⁴⁸“Ê j ma hana j nena, “Mô lô nusik nã j esak Yisu Kilisi anê j athê j.” I jê takê j ithik nã j yô v ma ena j ek Pita ê mô wak doho imbi j thêlô.

Pita hana j hathak ku takatu ba hadum havi j avô malô lo j buya j

11 ¹Aposel lô k avô malô ê v havi j takatu ba ê mô Judia elan jô nena avô malô lo j buya j lê k ewa Wapô mbê j anê j abô havi j. ²Vê m ma Pita havô hi Jelusalem hathak lo j bô ma nê ê v havi j takatu ba lô k lo k wa j ek nê j gothe kupik, etha j yani ³“ba ena j, “Hu nê lo j buya j takatu ba mi j ê j gothe kupik ami ini j unyak ma hoã j nô m havi j i eka?”

⁴Ê j ma Pita hana j hathak nô mkama takatu ba habitak ba hana j nena, ⁵“Yahamô malak bê j Jopa ba yahate j me k hamô, ê j ma yahatulak ma yahayê wê j te aê ntê k. Nô mlate hatô m sô p bê j te ba ibuti j anê j da j ayova lo j ma ê lê lô anê j le j halô k ba halê m habup ek ya. ⁶Ma sô p ê j kapô ma yahayê alim pik lomaloma takatu ba even j hathak ve j i j lo bahen j ma alim kamu j kambom lô k alim vi atu ba ê yê yê hathak bô bô nã j ma menak le j lê vô j havi j. ⁷Ê j ma yahalan jô abô te halam hadê j ya nena, ‘Pita, umbiyô, nu ngwik ba nu ngwa j.’

⁸“Ma do jtom yahanã j, ‘Anyô Bê j, ya milô k. Nô m takê j ma balabu j hana j nena lelaik ba mi j bô k yaha j dokte ami.’

⁹“Ê j ma abô anê j le j hana j hathak lo j bô nena, ‘Nô m takatu ba Wapô mbê j hadum ba habitak mabu j, ma mi j onã j nena lelaik ami.’

ⁿ 10:41 Luk 24:42-43; Ap 1:8   ^o 10:42 Ap 17:31; 1Pi 4:5   ^p 10:43 Ais 53:5-6;

Jer 31:34; Ap 2:38   ^q 10:44 Ap 11:15; 15:8   ^r 10:45-46 Ap 2:4; 19:6   ^s 10:48 Ap 19:5

^t 11:3 Ap 10:28; Gal 2:12   ^u 11:5-15 Ap 10:9-48

10 Abô êṅ habitak hatôm bôlônṅ lô. Ma nôm takêṅ hathak leṅ hathak loṅbô ba hi.

11 “Êṅ ma ketheṅ oyaṅ ma anyô lokwaṅlô êyô imiṅ unyak atu ba yahamô. Thêlô ma anyô bêṅ te anêṅ Sisalia hêv i ba êlêm ek ya. 12 Ma Lovak Matheṅ hanaṅ hadêṅ ya, ‘Nu umbiṅ thêlô ma miṅ ôkô ba lemluvi ami.’ Ma aiyaṅ baherṅvi ba lahavute anêṅ Jopa atu ba bôk i haviṅ ya êntêk lêk êlêm. Ma yêlô lôkthô abitak ayô ôpêṅ anêṅ unyak kapô. 13 Ma ôpêṅ hanaṅ nena yani hayê aṅela hayô anêṅ unyak kapô ba hanaṅ, ‘Nêm anyô doho ba ini Jopa ek neja Saimon, anêṅ athêṅ yaṅ nena Pita ba êlêm. 14 †Yani tem enaṅ abô êndêṅ môlô. Ma hathak abô êṅ ma Wapômbêṅ tem nêm o lôk anêm avômalô bulubiṅ.’

15 †“Aêṅ ba yahadum ek yanaṅ abô êndêṅ thêlô ma ketheṅ oyaṅ ma Lovak Matheṅ halôk ba halêm hayô hamô thêlô hatôm sêbôk ba môṅ anôṅ ma hayô hamô alalô. 16 †Êṅ ma yaleṅhabi Anyô Bêṅ anêṅ abô atu ba bôk hanaṅ nena, ‘Jon hathik avômalô hathak ṅaṅ, ma doṅtom Wapômbêṅ tem isik esak Lovak Matheṅ.’ 17 Thêlô êvhaviṅ Anyô Bêṅ Yisu Kilisi hatôm alalô bôk aêvhaviṅ yani. Êṅ ma Wapômbêṅ hêv anêṅ Lovak Matheṅ hatôm wapôm hadêṅ thêlô hatôm bôk ba hêv hadêṅ alalô. Ba intu ya opalê ba hatôm yaṅgêk Wapômbêṅ anêṅ lahaviṅ loṅ siṅ?”

18 †Thêlô elañô abô êṅ ma bônôṅ ba êbô Wapômbêṅ anêṅ athêṅ ba enaṅ, “Intu êṅ, avômalô takatu ba ele kapôlôṅiṅ liliṅ ma Wapômbêṅ tem enja thêlô ba nêm lôkmala êndêṅ i ma alalô Israel lôk ṅê loṅ buyaṅ imbiṅ.”

Avômalô êvhaviṅ anêṅ Antiok

19 †Ma ik Stiven vônô ma êv malaiṅ hadêṅ avômalô êvhaviṅ vi haviṅ. Ba intu ṅê êvhaviṅ bêṅ anôṅ anêṅ Jelusalem êsôv ba i luvuluvu. Vi i Ponisia ma vi i ṅgavithôm Saiplus ma vi i Antiok. Ma enaṅ Yisu anêṅ Abô Mavi hadêṅ avômalô Israel takatu ba êmô loṅ takêṅ iyom, ma ṅê loṅ buyaṅ ma mi. 20 Ma doṅtom ṅê êvhaviṅ doho anêṅ Saiplus lo Sailini, i Antiok ma enaṅ Anyô Bêṅ Yisu anêṅ Abô Mavi hadêṅ avômalô Glik haviṅ. 21 Ma Anyô Bêṅ anêṅ lôkliṅyak hamô haviṅ thêlô. Ba intu avômalô bêṅ anôṅ êvhaviṅ ba ik kapôlôṅiṅ liliṅ hadêṅ Anyô Bêṅ.

22 †Êṅ ma avômalô êvhaviṅ anêṅ Jelusalem elañô abô hathak nôm takatu ba habitak Antiok ma êv Banabas ba hi loṅ êṅ. 23 Ma hi hayô ma hayê Wapômbêṅ hêv anêṅ wapôm hadêṅ thêlô, ma yani lamavi. Ma hik thêlô sapêṅ iniṅ auk liṅ ek nesopa Anyô Bêṅ êṅjêk kapôlôṅiṅ êtôm wak nômbêṅ intu sapêṅ. 24 Banabas ma anyô mavi ba hêvhaviṅ lôkliṅyak. Ma Lovak Matheṅ hadum ku lôklokwaṅ hamô yani kapô. Ma avômalô bêṅ anôṅ anêṅ loṅ êṅ êvhaviṅ Anyô Bêṅ.

† 11:14 Ap 16:31 † 11:15 Ap 2:4 † 11:16 Ap 1:5 † 11:18 Ap 13:48; 14:27

‡ 11:19 Ap 8:1-4 ‡ 11:22 Ap 4:36

²⁵ ^bVêm ma Banabas hi Tasus ek êmbôlêm Sol. ²⁶ Hapôm yani ma hawa ba hi Antiok hathak lojbo ba thai êmô hatôm sondabêj te havij avômalô êvhavij anêj Antiok ma êdôn avômalô bêj anôj hathak Wapômbêj anêj abô. Antiok ma loj môj anôj atu ba elam avômalô êvhavij nena Kilisi anêj avômalô.

²⁷ Banabas lo Sol êmô Antiok denaj ma plopet doho etak Jerusalem ba i tamu Antiok. ²⁸ ^cMa thêlô te, anêj athêj nena Agabas, hamij ba hana j hathak Lovak Mathêj anêj lôklokwanj nena bôm bêj tem imbitak pik sapêj. (Hadêj waklavôn Klodias hamô hatôm Lom ini j kinj ma abô êj hik anôj.) ²⁹ Aêj ba avômalô êvhavij evak abô ek nênem valuselej ni ek iviya j takatu ba êmô Judia ek nênem thêlô sa. Ijê êvhavij tomtom êv valuselej hatôm atu ba thêlô êpôm. ³⁰ ^dThêlô isup yôv ma êv hadêj Banabas lo Sol ek nênem êndêj avaka takatu ba eyabij avômalô êvhavij anêj Jerusalem.

Helot hik Jems vônô ma hadô Pita hamô koladôn

12 ¹ Waklavôn atu ba nôm takêj habitak ma Kinj Helot Aglipa havalon avômalô êvhavij doho ek nênem vovaj êndêj i imbij. ² Ma hana j ba edabêj Jon anêj yan j Jems laselo kisi hathak bij vovak ba hama. ³ Ma hayê nena avômalô Islael le j i j mavi hathak nôm êj, êj ma evalon j Pita havij. Yani hadum nôm êj hadêj waklavôn Eya j Polom Yis Mi. ⁴ Havalon j Pita, êj ma hadô hamô koladôn ma hatak yani halôk jê vovak ôdôn ayova bahenij. Ijê vovak ôdôn ayova êj ini j jê vovak hatôm ayova ayova eyabij yani. Helot lahabi nena waklavôn Hale ba Hi anêj dan j, ma tem enja Pita ende ya i j ba imij avômalô male j i j ek ena j yani bêj.

⁵ Pita hamô koladôn ma avômalô êvhavij ete j mek lôklokwanj ek Wapômbêj nênem yani sa.

⁶ Ma bôlvôn j te ma Pita hêk sôm hêk jê vovak lokwanjju malêvôn j. Ma ekak ba j luvi hathak se j ju ba êthô hathak anyô vovak ju atu bahenij. Ma sôp bido j vi eyabij koladôn abôlêk. Helot bôk hana j yôv nena biyamôn lôkbôk ma tem neja yani ende ya i j ek indum abô. ⁷ Ma kethe j oya j ma deda bêj habi halôk koladôn kapô ma Anyô Bêj anêj a jela te hayô. Ma hapetav Pita baya vi ma hik li j ba hana j, “Umbiyô kethe j!” Ma se j ju atu hêv yak hêk Pita ba j.

⁸ Êj ma a jela hana j hadêj yani, “Umbuliv o si j esak anênem sôp ma nu j gwik anênem bok j gôp.” Ma Pita hadum aêj ma a jela hana j, “Nu j gwik anênem kwêv daim ba osopa ya.” ⁹ Êj ma Pita hasopa a jela ba thai i, ma do j tom haso j nena yani hayê wêj ma mi j nôm avanôn ami. ¹⁰ ^eThai ele ba i ma êv jê eyabij koladôn abôlêk lokwanjju atu lili j ba ele ba i. Êj ma

^b 11:25 Ap 9:30   ^c 11:28 Ap 21:10   ^d 11:30 Ap 12:25   ^e 12:10 Ap 5:19

thai i êyô badêṅ abôlêk atu ba epesaṅ hathak aen, ma badêṅ abôlêk êṅ da hakyav ma thai ele yaiṅ ba i malak bêṅ. Ma esopa loṅondê te ba i. Ma ketheṅ oyaṅ ma aṅela hatak Pita ba hi.

¹¹Yôv ma Pita anêṅ auk hathak ba hanaṅ, “Lêk yahayala avanôṅ nena Anyô Bêṅ hêv anêṅ aṅela ba halêm hawa ya vê hêk Helot baṅ lôk nômkama sapêṅ atu ba avômalô Israeḷ eson nena tem nindum aêṅ esak ya.”

¹²Yani lahabi abô êṅ yôv ma hi Jon talêbô Malia anêṅ unyak. Jon anêṅ athêṅ yaṅ nena Mak. Avômalô bêṅ anôṅ lêk ethak doṅtom ba eteṅ mek êmô. ¹³Ma Pita hapididiṅ unyak abôlêk hamiṅ viyaiṅ ma avi ku te ba anêṅ athêṅ nena Loda, hi ek injik unyak abôlêk vê. ¹⁴Ma doṅtom halaṅṅ Pita laselo katô, êṅ ma lamavi anôṅ ba halaṅviṅ hi unyak kapô hathak loṅbô ma miṅ hik unyak abôlêk vê ami. Ma hanaṅ hadêṅ thêlô, “Pita hamiṅ unyak abôlêk!”

¹⁵Ma thêlô miṅ êvhaviṅ yani ami ba enaṅ, “O avi molo.” Ma doṅtom yani lôklokwaṅ ba hanaṅ, “Mi anôṅ, yanida intu hamiṅ.” Êṅ ma enaṅ nena, “Betha Pita anêṅ aṅela la.”

¹⁶Ma doṅtom Pita hapididiṅ unyak abôlêk hamiṅ denaṅ. Êṅ ma thêlô ik unyak abôlêk vê ma êyê Pita ba eson kambom. ¹⁷Ma Pita hik thô hathak baṅ nena thêlô bônôṅ ma hanaṅ hathak nôṅ takatu ba Anyô Bêṅ hadum ba hawa yani vê hêk koladôṅ. Ma hanaṅ, “Nonan abô êntêk êndêṅ Jems lôk ṅê êvhaviṅ vi imbiṅ.” Ma hatak i ba hi buyaṅ.

¹⁸^fHaviyô hayaṅ ma ṅê vovak takatu ba eyabiṅ koladôṅ êyê nena Pita miṅ hamô ami. Êṅ ma eboloba ba enaṅ mayaliv, “Pita hamô sê?” ¹⁹Ma Helot hêv ṅê vovak ba i ek nêmbôlêm Pita, ma doṅtom miṅ êpôm ami. Êṅ ma hanaṅ hik ṅê takatu ba eyabiṅ Pita hamô koladôṅ liṅ lôklokwaṅ nena idum aisê? Ma doṅtom thêlô enaṅ nena injo. Êṅ ma Helot hanaṅ ek nijik sapêṅ vônô.

Vêm ma Helot hatak Judia ma halôk ba hi hamô Sisalia.

Kiṅ Helot Aglipa hama

²⁰Ma Helot bôk lamaniṅ hathak avômalô Taia lo Saidon. Ba hi hamô Sisalia, êṅ ma thêlô evak abô ek ini nepesaṅ abô imbiṅ yani ek malê nena thêlô ethak ewa nôṅ halêm anêṅ kiṅ anêṅ loṅ. Ba intu thêlô enaṅ abô haviṅ Blastas ôpatu ba hayabiṅ Helot anêṅ unyak kapô ma yani halôk ek nêṅ thêlô sa. Êṅ ma hatak wakma te ek thêlô nepesaṅ abô imbiṅ kiṅ.

²¹Ma wakma êṅ hayô ma Helot hik kiṅ iniṅ nômkama kêkêlô ma hi hamô anêṅ loṅ kiṅ. Êṅ ma hanaṅ abô hadêṅ avômalô takêṅ. ²²Ma elam aêntêk, “Abô êntêk ma miṅ anyô leṅselo ami. Mi, wapômbêṅ te laselo.” ²³^gMa Helot halaṅṅ iniṅ abô ba lamavi hathak i ma miṅ habam

^f 12:18 Ap 5:22-24   ^g 12:23 Dan 5:20

Wapômbên anêḡ athêḡ ami. Ba intu kethêḡ oyaḡ ma Anyô Bêḡ anêḡ aḡela hik yani ba matiḡyaḡ yaôḡena eyaḡ yani ba hama.

²⁴ ^hMalaiḡ lomaloma hapôm avômalo êvhaviḡ, ma doḡtom Wapômbên anêḡ abô halumbak ba halaiḡviḡ ba hi luvuluvu.

²⁵ ⁱMa Banabas lo Sol ik iniḡ ku atu ba êv hadêḡ thai daḡ siḡ halôk Jelusalem, ma ele i Antiok hathak loḡbô. Ma ewa Jon atu ba elam nena Mak ba hi haviḡ thai.

Êv Banabas lo Sol ek ini nenaḡ Wapômbên anêḡ abô

13 ¹Êntêk ma plopet lôk ḡê êdôḡ Wapômbên anêḡ abô takatu ba êmô Antiok iniḡ athêḡ: Banabas lo Simeon elam nena Niga^a ma Lusius anêḡ Sailini lo Sol ma Manain bôk ba thai lôk Kiḡ Helot Antipas yaôḡa ma evenḡ haviḡ i. ² ^kWak te ma thêlô ethak doḡtom ba evak balabuḡ nôm ek neteḡ mek ma êv yeḡ hadêḡ Anyô Bêḡ. Êḡ ma Lovak Matheḡ hanaḡ nena, “Notak Banabas lo Sol ek nindum ku takatu ba yahalam thai ek nindum.” ³ ^lÊḡ ma thêlô evak balabuḡ ek netak nôm lôk neteḡ mek esak loḡbô. Vêm ma etak baherḡiḡ hayô hêk thai ma êv thai ba i ek nindum ku takatu ba Lovak Matheḡ hanaḡ.

Banabas lo Sol i ḡgavithôm Saiplus

⁴Ma Lovak Matheḡ hêv thai ba i ibup tamu malak Selusia, ma ethak yeḡ te ba i ḡgavithôm Saiplus. ⁵ ^mThai ethak malak Salamis ma enaḡ Wapômbên anêḡ Abô Mavi hamô Israeḡ iniḡ unyak yeḡ takatu ba êmô loḡ êḡ. Ma Jon Mak haveḡ haviḡ thai ek nêm thai sa.

⁶Thai evenḡ ḡgavithôm Saiplus anêḡ lomalak nenanena aleba êyô Papos. Loḡ êḡ ma thai êyê anyô Israeḡ te atu ba hathak hadum ḡḡok soḡḡoḡ. Yani ma plopet abôyaḡ haviḡ. Ba anêḡ athêḡ nena Ba-Yisu. ⁷Yani hathak hamô haviḡ Lom iniḡ anyô bêḡ atu ba hayabiḡ loḡ êḡ, ba anêḡ athêḡ nena Segius Polus. Segius Polus ma anyô lôk auk mavi. Yani lahaviḡ endaiḡ Wapômbên anêḡ abô ba intu halam Banabas lo Sol ba êlêm. ⁸Ma doḡtom Ba-Yisu hadum ek esale thai iniḡ abô thô ma lahaviḡ injik Lom iniḡ anyô bêḡ anêḡ auk liliḡ ek miḡ nêḡmibiḡ thai iniḡ abô ami. (Ba-Yisu anêḡ athêḡ hathak abô Glik nena Elimas ma anêḡ ôdôḡ ma anyô lôk ḡḡok soḡḡoḡ.) ⁹Êḡ ma Lovak Matheḡ hava Sol atu ba elam nena Pol kapô siḡ, ma hatitiḡ Elimas lôklokwaḡ ma hanaḡ nena, ¹⁰“O ma Sadaḡ anêḡ nakaduḡ ba intu hôpôlik hathak kobom takatu ba thêthôḡ! Kapôlôm hayô siḡ hathak abôyaḡ lôk kambom lomaloma sapêḡ. Wak nômbên intu ma hothavuthiḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô thêthôḡ ba habitak hatôm abôyaḡ. ¹¹“Aêḡ ba ondaḡô! Anyô Bêḡ anêḡ baḡ tem epetav o êndêḡ êntêk. Ba

^h 12:24 Ais 55:11   ⁱ 12:25 Ap 11:29-30; 15:37   ^j 13:1 Niga anêḡ ôdôḡ nena ḡê kupik loḡgavu.   ^k 13:2 Ap 9:15   ^l 13:3 Ap 6:6   ^m 13:5 Ap 12:12; 15:39   ⁿ 13:11 Ap 9:8

malem tem pusip ba miŋ hatôm nôŋgô wak anêŋ deda ami ma tem ômô aêŋ dokte vêmam.”

Ma ketheŋ oyaŋ ma Elimas hayê nômlate hatôm buliv lôk momaŋiniŋ hava madaluk siŋ. Ma yani havalonŋ nômkama yakyak ek êpôm anyô te ek embalonŋ yani baŋ ba endom yani ba ni. ¹²Anyô bêŋ Lom atu hayê nôm êŋ ma hasonŋ kambom hathak Anyô Bêŋ anêŋ abô atu ba thai enaŋ ma hêvhaviŋ.

Thai enaŋ Abô Mavi hamô Antiok anêŋ Pisidia

¹³Ma Pol thêlô etak Papos ma ewa yeŋ ba i Pega anêŋ plovis Pampilia. Ma doŋtom Jon Mak hatak thêlô ba havôhi Jelusalem hathak lonŋbô. ¹⁴Êŋ ma etak Pega ma i Antiok anêŋ Pisidia. Ma Sabat ma thêlô i êyô avômalô Isael iniŋ unyak yeŋ ma êlôk êmô. ¹⁵Esam abô balabuŋ lôk plopet iniŋ abô yôv, êŋ ma unyak yeŋ iniŋ nê bêŋ êv abô hadêŋ Pol thêlô ba enaŋ, “Aiyaŋ thêlô, unim abôla hamiŋ ek nobatho avômalô iniŋ kapôlôŋiŋ lonŋ, êŋ ma nonaŋ.”

¹⁶Ma Pol haviyô hamiŋ ma hik thô hathak baŋ ba hanaŋ, “Môlô avômalô Isael lôk nê lonŋ buyaŋ takatu ba ôêv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ, nodanŋ ya! ¹⁷Sebôk ma Isael iniŋ Wapômbêŋ halam alalôaniŋ bumalô thêlô ba etak iniŋ lonŋ ba i êmô Ijip ma habi anêŋ wapôm sam hadêŋ i ba ibitak lôkmaŋiŋ. Ma haveŋ yam ma halom thêlô vê hêk Ijip hathak anêŋ lôklokwaŋ bêŋ. ¹⁸Ma êmô lonŋ thiliv hatôm sondabêŋ 40 ba idum kambom lomaloma, ma doŋtom hayabiŋ thêlô mavi. ¹⁹Ma yani hêv avômalô Kenan ôdôŋ baheŋvi ba lahavuju vê ma hêv iniŋ pik hadêŋ avômalô Isael ba evalonŋ hatôm iniŋ pik. ²⁰Nôm takêŋ bôk habitak ba hale ba hi hatôm sondabêŋ 450.

“Vêma ma Wapômbêŋ hatak nê doho ek neyabiŋ avômalô Isael. Ma hatak tomtom da iniŋ waklavônŋ neyabiŋ endeba êyô plopet Samuel anêŋ waklavônŋ. ²¹Vêma ma avômalô Isael enaŋ hik Wapômbêŋ liŋ ek nêma kiŋ êndêŋ thêlô ma Wapômbêŋ hatak Sol ek imbitak kiŋ. Yani ma Kis nakaduŋ ba habitak anêŋ Benjamin anêŋ ôdôŋ. Yani hayabiŋ Isael hatôm sondabêŋ 40. ²²Vêma ma Wapômbêŋ hêv yani vê ma hatak Devit habitak thêlô iniŋ kiŋ. Ma hanaŋ hathak Devit aêntêk, ‘Yahayê Jesi nakaduŋ Devit kapô ma hatôm yada yakapôlônŋ. Yani tem indum nômkama sapêŋ êtôm yenaŋ yalenŋhaviŋ.’

²³v “Ma Devit anêŋ limi ma Wapômbêŋ hêv Yisu ôpatu ba nêma Isael bulubiŋ hatôm bôk ba habutiŋ abô haviŋ i. ²⁴wYisu miŋ bôk hadum anêŋ ku ami denaŋ ma Jon hanaŋ ek avômalô Isael nede kapôlôŋiŋ

° 13:13 Ap 15:38   p 13:17 Kis 1:7; 6:6; 12:51   q 13:18 Nam 14:34; Lo 1:31-32

r 13:19 Lo 7:1; Jos 14:1   s 13:20 Het 2:16; 1Sml 3:20   t 13:21 1Sml 8:5,19; 10:20-24

u 13:22 1Sml 13:14; 16:12; Sng 89:20   v 13:23 2Sml 7:12-16   w 13:24 Mat 3:1-2

liliŋ ba nisik ŋaŋ. ²⁵xJon anêŋ ku anêŋ daŋ lêk habobo ma hanan, ‘Môlô lemimhabi aisê hathak ya? Ya ma miŋ Mesia atu ba môlô oyabiŋ ek nê m môlô bulubiŋ ami. Mi, yani tem embeŋ ya yam. Yani ma anyô lôk athêŋ ma ya ma yaônâlôk ba intu miŋ hatôm yakôm ba yapole anêŋ vakapô bokŋgôp anêŋ yak vê ami.’

²⁶“Aiyaŋ thêlô, môlô takatu ba Ablaham anêŋ limi lôk môlô takatu ba nê loŋ buyaŋ ba ômô Wapômbêŋ vibiŋ, odaŋô. Abô takatu ba hathak bulubiŋ, êŋ ma Wapômbêŋ hêv ek alalô sapêŋ. ²⁷Avômalô Jelusalem lôk iniŋ nê bêŋbêŋ miŋ eyala Yisu êŋ ami. Ba intu thêlô enaŋ ek nijik yani vônô, êŋ ma esopa plopet iniŋ abô takatu ba esam hadêŋ Sabat sapêŋ ba abô takêŋ intu hik anôŋ. ²⁸yThêlô miŋ êpôm anêŋ kambom la ek nijik yani vônô ami, ma doŋtom enaŋ hik Pailat liŋ ek injik yani vônô. ²⁹zThêlô idum nômkama sapêŋ hatôm bôk ba plopet eto hathak yani, êŋ ma êv yani vê hêk alovalaŋaŋsiŋ ma êdô yani hêk siô. ³⁰Ma doŋtom Wapômbêŋ hik yani liŋ haviyô hêk ŋama hathak loŋbô, ³¹a“ma wak bêŋ anôŋ ma anêŋ avômalô takatu ba bôk evenŋ haviŋ yani anêŋ Galili ba i Jelusalem êyê yani. Ma nê takatu ba bôk êyê nô m takêŋ intu lêk enaŋ bêŋ hadêŋ alalôaniŋ avômalô.

³²⁻³³“Ma lêk yêlô anaŋ Abô Mavi êntêk bêŋ hadêŋ môlô nena Wapômbêŋ lêk hik Yisu liŋ hêk ŋama ba intu abô takatu ba Wapômbêŋ bôk havak haviŋ bumalô thêlô ma lêk hik anôŋ hathak iniŋ nali alalô. Hatôm bôk eto hêk Kapy a Yeŋ anêŋ abô ju nena,

“O ma yenaŋ Okna,

lêk yahabitak anêm Lemambô.’

Kapy a Yeŋ 2:7

³⁴“Wapômbêŋ hik yani liŋ hêk ŋama ba miŋ hatôm ema esak loŋbô ba kupik epalê ami. Hatôm bôk eto nena,

“Yahanaŋ avanôŋ biŋ nena tem yanêm mek matheŋ mavi êndêŋ

môlô êtôm bôk ba yahabutiŋ ek yanêm êndêŋ Devit.’ *Aisaia 55:3*

³⁵“Ma bôk ik auk êntêk thô hêk buyaŋ nena,

“Ma tem miŋ ôdô anêm Anyô Matheŋ anêŋ kupik ênjêk siô ba epalê ami.’

Kapy a Yeŋ 16:10

³⁶“Devit miŋ hato abô êŋ hathak yanida ami. Mi, Wapômbêŋ halam yani ek indum anêŋ ku êtôm anêŋ waklavôŋ atu ba hamô lôkmala vêm ma hama. Ma elav yani haviŋ limi ba anêŋ kupik hapalê. ³⁷Ma doŋtom ôpatu ba Wapômbêŋ hik liŋ, miŋ kupik hapalê ami.

³⁸“Aêŋ ba aiyaŋ thêlô, nodanô katô. Lêk yêlô anaŋ hadêŋ môlô nena hathak Yisu ma Wapômbêŋ tem nê m môlônim kambom vê. ³⁹bAnyôla miŋ hatôm esopa Mose anêŋ abô balabuŋ lôkthô ek Wapômbêŋ endam yani nena anyô thêthôn ami. Mi anôŋ, ma doŋtom lêk avômalô takatu ba

x 13:25 Jon 1:20,27 y 13:28 Mat 27:22-23 z 13:29 Mat 27:59-60 a 13:31 Ap 1:3,8

b 13:39 Lom 10:4

êvhaviņ Yisu, Wapômbêņ hayê thêlô nena nê thêthônġ ba miņ lahabi iniņ kambom hathak loņbô ami. ⁴⁰Noyabiņ am ek abô takatu ba plopet bôk enaņ miņ injik anônġ imiņ môlô ami. Thêlô bôk enaņ aêntêk,

⁴¹ “Môlô nê obi Wapômbêņ liliņ, nodaņô katô!

Tem yandum nômla bêņ te imbitak êņġêk môlô malêvônġ.

Ba anyôla hanaņ nôm atu ba tem imbitak bêņ hadêņ môlô, ma tem miņ nônêmbiņ ami.

Ba intu tem indum môlô nosoņ kambom lôk yambuliņ môlô ba noma.’ ”

Habakuk 1:5

⁴²Pol hanaņ abô yôv ma thai lôk Banabas idum ek nede yaiņ ma avômalô enaņ nena, “Sabat yaņ endake ma mamu nonaņ abô esak nôm takêntêk esak loņbô.” ⁴³Sa anêņ daņ ma avômalô Israel lôk nê loņ buyaņ takatu ba ibitak êyô Israel iniņ êvhaviņ kapô esopa Pol lo Banabas. Thai enaņ abô doho haviņ hadêņ thêlô ek injik thêlônġ auk liņ ek nesopa Wapômbêņ anêņ lahaviņ ba nimiņ lôklokwaņ ek anêņ wapôm embatho thêlô loņ.

⁴⁴Ma Sabat atu hayô ma habobo avômalô Antiok sapêņ êyô ek nedaņô Wapômbêņ anêņ abô takatu ba thai tem nenaņ. ⁴⁵Ma doņtom nê bêņbêņ Israel vi êyê avômalô nômbêņ êņ ba leņġdaņ ba enaņ abôma hathak abô takatu ba Pol hanaņ.

⁴⁶Êņ ma Pol lo Banabas miņ êkô ami ma enaņ hadêņ thêlô nena, “Wapômbêņ hêv yai ba alêm ek nanaņ anêņ abô êndêņ môlô nê Israel êmônġ. Ma doņtom môlô ôpôlik hathak abô êņ. Môlô ôdô lôkmala atu ba tem nêmo êtôm wak nômbêņ intu sapêņ e? Aêņ ba yai lêk atak môlô ba a ek avômalô loņ buyaņ. ⁴⁷Hatôm atu ba Anyô Bêņ hanaņ hadêņ yai nena, “Yahatak o hatôm deda ek avômalô loņ buyaņ

ek onaņ Abô Mavi esak bulubiņ atu ba tem yanêm êndêņ avômalô embeņ pik bêņ êntêk endeba êyô anêņ daņ.’ ” *Aisaia 49:6*

⁴⁸Avômalô loņ buyaņ elañô abô êņ ba leņġmavi ba enaņ nena Anyô Bêņ anêņ abô ma mavi anônġ. Ma avômalô takatu ba Wapômbêņ bôk hatak i yôv ek nêmo lôkmala êtôm wak nômbêņ intu sapêņ, lôkthô êvhaviņ.

⁴⁹Ma Anyô Bêņ anêņ abô halilup haveņ loņ êņ sapêņ. ⁵⁰Ma doņtom nê Israel doho i hadêņ malak êņ anêņ nê bêņbêņ lôk avi bêņbêņ takatu ba ethak êmô Wapômbêņ vibġ ma ik iniņ auk liņ ek nimbuliņ Pol lo Banabas. Êņ ma thêlô evatho avômalô malak êņ loņ ek nênem vovaņ êndêņ thai. Idum aêņ vêm ma êv thai vê hêk iniņ loņ ba i. ⁵¹Êņ ma thai ik voņgovaņ vê hêk veņġkapô ek injik thô nena thêlô idum kambom ma thai etak i ba i malak Aikoniam. ⁵²Ma doņtom nê êvhaviņ anêņ Antiok leņġmavi anônġ ba Lovak Matheņ hava thêlô kapôlônġ siņ.

° 13:46 Ap 3:26; 18:6 ° 13:51 Mat 10:14; Ap 18:6

Pol lo Banabas êmô Aikoniam

14 ¹Pol lo Banabas êyô malak Aikoniam ma esopa iniņ kobom ba i Israel iniņ unyak yeņ. Ma thai enaņ abô mavi anôņ ba intu avômalô Israel lôk nê loņ buyaņ bêņ anôņ êvhaviņ. ²Ma doņtom nê Israel takatu ba miņ êvhaviņ ami ik avômalô loņ buyaņ iniņ kapôlôņiņ liņ ba idum thêlô leņiņmaniņ kambom hadêņ avômalô êvhaviņ. ³Aêņ ba thai êmô loņ êņ sawa daim ma enaņ Anyô Bêņ anêņ abô bêņ ma kô mi. Ma Anyô Bêņ havatho thai loņ ek nindum lavôņiņ lôk nômbithi lomalama. Hathak nôm êņ ma hik thô hadêņ avômalô nena anêņ wapôm takatu ba hêv ek nê m avômalô bulubiņ ma avanôņ biņ. ⁴Êņ ma avômalô malak êņ evak i vose hi ôdôņ ju. Ôdôņ yaņ imiņ haviņ avômalô Israel takatu ba miņ êvhaviņ ami ma yaņ imiņ haviņ aposel. ⁵Vê m ma avômalô loņ buyaņ lôk avômalô Israel takatu ba êpôlik ek thai evak abô ek nimbuliņ thai ba nitu thai vônô esak valu. ⁶Ma doņtom thai elaņô abô êņ ma êsôv ba i malak Listla lo Debi hêk Likonia kapô lôk loņ vi atu ba hêk habobo loņ êņ. ⁷Ma thai even loņ takêņ ba enaņ Abô Mavi hadêņ avômalô.

Pol lo Banabas êmô Listla

⁸Malak Listla ma anyô vavuviņ te hamô. Sêbôk ba talêbô havathu yani ma miņ bôk haveņ dokte ami. ⁹Wak te ma Pol hanaņ Abô Mavi hadêņ avômalô ma yani halanô anêņ abô. Ma Pol hatitiņ yani ma hayê nena anêņ hêvhaviņ hatôm indum yani mavi. ¹⁰Êņ ma Pol halam nena, “Umbiyô umiņ.” Ma ketheņ oyaņ ma ôpêņ haviyô hamiņ ba haveņ.

¹¹^sMa avômalô takatu ba êmô loņ êņ êyê nô m atu ba Pol hadum. Ma elam hathak iniņ abô Likonia nena, “Lêk wapômbêņ lokwanju êwê i hatôm anyô ju êntêk ba êlôk ba êlê m ek alalô!” ¹²Thêlô iniņ wapômbêņ môņ ma Sus ba intu elam Banabas nena Sus. Ma elam Pol nena Helmes ek malê nena Helmes ma iniņ wapômbêņ atu ba hathak hanaņ abô hamôņ. ¹³Wapômbêņ Sus anêņ malakba hamô malak bêņ viyaiņ. Ma anêņ anyô habôk da lôk avômalô sapêņ leņiņhaviņ nê nê m da êndêņ thai. Aêņ ba Sus anêņ anyô habôk da hawa bokmanĳkao malô doho lôk alokwan vuak atu idu hathak yak ma ele malak bêņ anêņ badêņ abôlêk ek nê nê m da êndêņ thai.

¹⁴Ma doņtom aposel Banabas lo Pol elaņô abô êņ, ma ekakaviņ iniņ kwêv ma elaņviņ ba i imiņ avômalô nômbêņ atu malêvôņ ma elam, ¹⁵^h “Avômalô Listla! Môlô udum aêņ eka? Yai ma anyô pik hatôm môlô. Yai alê m ek nanaņ Abô Mavi êndêņ môlô ek notak nô m oyaņ takêntêk atu ba ôêv yeņ hadêņ i ma unu êndêņ Wapômbêņ lôkmala. Yani hapesaņ pik lo leņ ma ųgwêk lôk nômkama sapêņ atu ba hamô kapô. ¹⁶ⁱSêbôk ma yani

^e 14:3 Mak 16:20; Hib 2:4   ^f 14:5 Ap 14:19   ^s 14:11 Ap 28:6   ^h 14:15 Sng 146:6; Ap 10:26
ⁱ 14:16 Ap 17:30

hatak avômalô sapêḡ ek nesopa thêlôda iniḡ auk. ^{17j}Ma doḡtom hathak lavôḡniḡ ma yani hadum ek avômalô neyala yani. Yani hathak hadum mavi hadêḡ môlô ba hêv ôthôm lôk hadum ba unim nôḡm ku kapô hik anôḡ. Ma hêv nôḡm bêḡ anôḡ hadêḡ môlô lôk hadum ba môlô lemimmavi anôḡ.” ¹⁸Thai enaḡ abô takêḡ, ma doḡtom avômalô nôḡmbêḡ êḡ iniḡ auk ma mayaliv ba idum lôklokwaḡ ek nêḡnêḡ da êḡndêḡ thai.

^{19k}Vêḡm ma ḡê Israeḡ doho anêḡ Antiok lo Aikoniam êyô ma enaḡ abô bêḡ anôḡ hadêḡ avômalô Listla aleba ik iniḡ auk liliḡ ba êyê Pol lo Banabas nena ḡê kambom. Êḡ ma ik Pol hathak valu ma êvôv yani hale malak bêḡ viyaiḡ ba hi ba eson nena lêk hama yôv. ²⁰Ma doḡtom ḡê êvhaviḡ êyô ba ekalabu yani siḡ, êḡ ma yani haviyô ma havôhi malak bêḡ kapô hathak loḡbô. Haviyô hayaḡ ma thai lôk Banabas i malak Debi.

Thai êvôḡ Antiok anêḡ Silia

²¹Thai enaḡ Abô Mavi haveḡ malak bêḡ Debi. Ma idum ba avômalô bêḡ anôḡ ibitak ḡê êvhaviḡ. Vêḡm ma êvôḡ Listla lôk Aikoniam ma Antiok hathak loḡbô ²²‘ek evatho ḡê êvhaviḡ iniḡ kapôlôḡniḡ loḡ lôk enaḡ nena nebalon iniḡ êvhaviḡ loḡ lôklokwaḡ. Ma enaḡ haviḡ nena, “Alalô tem naja malaiḡ lomalomak ek nasopa Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak anêḡ loḡḡndê.” ²³Ma Pol lo Banabas etak avaka hatôm lomalak lomalak ek neyabiḡ avômalô êvhaviḡ. Êv mek hathak thêlô ma etak i halôk Anyô Bêḡ atu ba thêlô êvhaviḡ baḡ. Vêḡm ma thêlô sapêḡ evak balabuḡ ek nôḡm ma eteḡ mek ek Anyô Bêḡ embalon thêlô loḡ.

²⁴Ma thai i plovins Pampilia ma elom hêk loḡḡndê atu hêk plovins Pisidia ba i êyô Pampilia. ²⁵Êḡ ma thai enaḡ Yisu anêḡ abô hadêḡ avômalô Pega anêḡ Pampilia. Vêḡm ma êlôk ba i Atalia.

^{26m}Ma anêḡ Atalia ma ethak yeḡ ba i Antiok anêḡ Silia, loḡ sêbôk atu ba ewa mek ek Wapômbêḡ nêḡm anêḡ wapôm êḡndêḡ thai esak ku takatu ba idum aleba lêk anêḡ daḡ. ²⁷ⁿÊyô Antiok ma isup avômalô êvhaviḡ ethak doḡtom ma enaḡ hathak nôḡm takatu ba Wapômbêḡ hêv thai sa ba idum bêḡ. Lôk enaḡ nena, “Wapômbêḡ hakyav ḡê loḡ buyaḡ iniḡ unyak abôlêk êvhaviḡ vê ba vi dedaḡ loḡ êvhaviḡ.” ²⁸Ma thai êḡmô loḡ êḡ sawa daim haviḡ avômalô êvhaviḡ.

Sam habitak Jelusalem

15 ^{1o}Ma ḡê Judia doho êlôk ba i Antiok ma êdôḡ avômalô êvhaviḡ ba enaḡ nena, “Môlô miḡ ongothe kupik vê hatôm bôk ba Mose hanaḡ ami, êḡ ma Wapômbêḡ tem miḡ nêḡm môlô bulubiḡ ami.” ^{2p}Pol lo Banabas elaḡḡ iniḡ abô takatu ba enaḡ ma miḡ êlôk hathak iniḡ auk êḡ

^j 14:17 Jer 5:24   ^k 14:19 Ap 17:13; 2Ko 11:25   ^l 14:22 Ap 15:32; 1Te 3:3

^m 14:26 Ap 13:1-2   ⁿ 14:27 Ap 15:4,12   ^o 15:1 Gal 5:2   ^p 15:2 Gal 2:1

ami. Ba intu thêlô êkôki bêŋ anôŋ. Êŋ ma ŋê êvhaviŋ elam Pol lo Banabas lôk ŋê êvhaviŋ doho ek ini Jelusalem ek nepesaŋ abô êŋ imbiŋ aposel lôk avaka vi. ³Ba intu êv i ba i. Ma evenŋ Pinisia lo Samalia malêvôŋ ba enaŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ lomalak nenanena hathak nômlak takatu ba Wapômbêŋ bôk hadum ba avômalô loŋ buyaŋ ele kapôlôŋiŋ liliŋ ba êvhaviŋ Wapômbêŋ. Ma avômalô êvhaviŋ takêŋ elañô abô êŋ ma lenŋmavi anôŋ.

⁴Êyô Jelusalem ma avômalô êvhaviŋ lôk iniŋ avaka doho lôk aposel ewa thêlô thô. Ma Pol lo Banabas enaŋ hathak nômlak takatu ba Wapômbêŋ hêv thai sa ba idum bêŋ. ⁵Êŋ ma Palisi vi atu ba êvhaviŋ Yisu iviyô imiŋ ma enaŋ, “Avômalô loŋ buyaŋ takatu ba êvhaviŋ, êŋ ma nêmlô Mose anêŋ abô balabuŋ vibiŋ lôk nenŋothe anyô iniŋ kupik vê. Ma êdô ma dô.”

⁶Aêŋ ba aposel lôk avaka takatu ba êmlô ethak doŋtom ek nekaksa esak abô êŋ. ⁷Thêlô enaŋ abô pôk bêŋ anôŋ aleba Pita haviyô hamiŋ ma hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, môlô oyala nena sêbôk ma Wapômbêŋ halam ya hêk môlô malêvôŋ ek yanaŋ Abô Mavi êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ ek nedaŋô ba nêmlak imbiŋ. ⁸Wapômbêŋ hayala avômalô kapôlôŋiŋ. Ma hêv anêŋ Lovak Matheŋ hadêŋ avômalô loŋ buyaŋ hatôm hêv hadêŋ alalô ek hik thô nena yani lamavi ek enja thêlô imbiŋ. ⁹Wapômbêŋ miŋ hadum nômlak hadêŋ alalô avômalô Israel ma hadum nômla yaŋ hadêŋ thêlô ami. Mi, thêlô êvhaviŋ yani ba intu yani havôkwiŋ thêlô kapôlôŋiŋ. ¹⁰Ma alalô lôk bumalô thêlô miŋ hatôm naja malaiŋ takatu ba Mose anêŋ balabuŋ hanaŋ ami. Ma aisê ka môlô udum ek nômlak malaiŋ êndêŋ avômalô loŋ buyaŋ takatu ba êvhaviŋ? Môlô udum aêŋ ek nômbi Wapômbêŋ la liŋ e? ¹¹Ma doŋtom alalô êvhaviŋ nena Wapômbêŋ hêv alalô bulubiŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm. Ma thêlô aêŋ iyom.”

¹²Pita hanaŋ yôv ma Pol lo Banabas iviyô enaŋ abô ma lôkthô elañô ba bônôŋ iyom. Thai enaŋ abô hathak lavôŋiŋ lôk nômbithi lomalama takatu ba Wapômbêŋ hatak halôk thai bahenŋiŋ ba idum haveŋ avômalô loŋ buyaŋ malêvôŋ.

¹³Thai enaŋ yôv ma Jems hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, nodañô yenaŋ abô. ¹⁴Saimon lêk hanaŋ hadêŋ alalô yôv nena Wapômbêŋ hik anêŋ lahaviŋ thô hathak hawa avômalô loŋ buyaŋ vi ek nimbitak êtôm anêŋ avômalô. ¹⁵Ma plopet iniŋ abô bôk enaŋ aêŋ iyom. Ba te bôk hatô nena,

¹⁶“ ‘Embeŋ yam ma tem yandealêm,
ma yapesaŋ Devit anêŋ loŋ lôkliŋyak atu ba bôk hapu yôv ek
imbitak lôklokwaŋ esak loŋbô.

Ma loŋ lôkliŋyak êŋ anêŋ nômkama takatu ba bôk kambom,
ma tem yapesaŋ lukmuk esak loŋbô.

^q 15:4 Ap 14:27   ^r 15:7 Ap 10:1-43   ^s 15:8 Ap 10:44; 11:15   ^t 15:10 Mat 11:30; Gal 3:10

^u 15:11 Gal 2:16; Ep 2:5-8   ^v 15:13 Gal 2:9

17 Ek avômalô takatu ba êmô denaŋ lôk avômalô loŋ buyaŋ takatu ba bôk yahêv yenaŋ athêŋ hadêŋ i hatôm nêpôm Anyô Bêŋ.

Ya Anyô Bêŋ atu ba tem yandum nô m takêntêk, intu yahananŋ aêŋ.

18 Ma nô m takêŋ intu bôk yahik thô hadêŋ yenaŋ avômalô.’

Amos 9:11-12

19 “Aêŋ ba yenaŋ auk ma aêntêk. Avômalô loŋ buyaŋ takatu ba bôk ele kapôlônŋij liliŋ ba i hadêŋ Wapômbêŋ ma miŋ nanêm malaiŋ êndêŋ i ami. 20 “Mi, alalô nato kapy a êndêŋ thêlô ma nanaŋ ek miŋ nejaŋ nô m takatu ba anyô êv hatôm da hadêŋ ŋgôk dahô ami, nô m êŋ intu lelaik hêk Wapômbêŋ ma. Lôk netak sek waliliŋ, ma miŋ nejaŋ alim takatu ba evak laselo siŋ ba thalaleŋ hamô kapô siŋ lôk ninum thalaleŋ ami. 21 Êŋ ma hatôm. Ek malê nena sêbôk aleba lêk ma enaŋ Mose anêŋ abô bêŋ haveŋ lomalak lomalak lôk esam hamô Israe l iniŋ unyak yeŋ hadêŋ Sabat sapêŋ. Ba intu ŋê loŋ buyaŋ hatôm neyala.”

Eto kapy a hi ek ŋê êvhaviŋ anêŋ loŋ buyaŋ

22 Êŋ ma aposel lôk avaka ma avômalô êvhaviŋ sapêŋ ibutiŋ abô nena nendam iniŋ anyô doho ek ini Antiok imbiŋ Pol lo Banabas. Ma elam iniŋ anyô bêŋ ju. Yaŋ ma Judas, anêŋ athêŋ yaŋ nena Balsabas, ma yaŋ ma Silas. 23 Ma eto kapy a te ba êv hadêŋ thêlô. Kapy a êŋ hanaŋ aêntêk.

Yêlô avaka lôk aposel, môlônim môlôviyaŋ, yêlô ato kapy a êntêk hadêŋ môlô avômalô loŋ buyaŋ takatu ba ôêvhaviŋ ba ômô malak Antiok lôk plovins Silia lôk Silisia. Aiyaŋ thêlô, wاكلêvônŋ mavi.

24 Yêlô alaŋô yôv nena yêlôaniŋ avômalô doho bôk êthôk ba ibuliŋ môlônim auk ba êv malaiŋ hadêŋ môlô hathak abô takatu ba enaŋ. Yêlô miŋ êv i ba êthôk ami. Mi, thêlôda êthôk. 25 Ba intu yêlô alôk ek nanêm anyô doho ba nêsôk imbiŋ Pol lo Banabas, thai atu ba yêlô leŋiŋhaviŋ bêŋ anôŋ. 26 Thai bôk etak iniŋ lôkmala ek nindum Yisu Kilisi anêŋ ku.

27 Aêŋ ba yêlô êv Judas lo Silas ek nepesaŋ abô ek embatho kapy a êntêk loŋ. 28 *Yêlô lôk Lovak Matheŋ adô nanêm malaiŋ êndêŋ môlô. Ba intu yêlô leŋiŋhaviŋ môlô nosopa abô takêntêk iyom. 29 Miŋ oŋgwaŋ nô m takatu ba anyô êv hatôm da hadêŋ ŋgôk dahô ami. Lôk miŋ nunum thalaleŋ ami ma miŋ oŋgwaŋ alim takatu ba ekak leŋselo siŋ ba thalaleŋ hamô kapô ami, lôk notak sek waliliŋ. Môlô udum aêŋ, ma mavi.

Wاكلêvônŋ mavi môlô lôkthô.

30 Eto kapy a êŋ yôv ma êv hadêŋ thêlô ba ewa ba i tamu Antiok. Êyô Antiok ma elam avômalô êvhaviŋ ethak doŋtom ma êv kapy a êŋ hadêŋ thêlô. 31 Ma avômalô Antiok esam kapy a êŋ, ma kapy a êŋ havatho

* 15:20 Kis 34:15-17; Wkp 17:10-16 * 15:28 Mat 23:4

thêlô loŋ ba thêlô leŋiŋmavi anôŋ. ³²Judas lo Silas, thai ma plopet. Ba enaŋ abô bêŋ anôŋ ek evatho ŋê êvhaviŋ loŋ lôk idum thêlô nimbitak lôklokwaŋ. ³³⁻³⁴Êmô loŋ êŋ wak doho vêm ma avômalô êvhaviŋ anêŋ loŋ êŋ êv mek labali hadêŋ thai ma êv thai ba êvôi hadêŋ ŋê taksêbôk ba êv thai ba êlêm.^γ ³⁵Ma doŋtom Pol lo Banabas êmô Antiok ma idum ku haviŋ avômalô bêŋ anôŋ ek enaŋ lo êdôŋ avômalô hathak Anyô Bêŋ anêŋ abô.

Pol lo Banabas evak i vose

³⁶Wak doho hale ba hi ma Pol hanaŋ hadêŋ Banabas, “Alai ana ek nagê avômalô êvhaviŋ embeŋ malak nenanena taksêbôk ba alai anaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô hadêŋ i. Ma nagê nena thêlô êmô mavi mena mi e?” ³⁷Ma Banabas lahaviŋ enja Jon atu ba elam nena Mak imbiŋ thai, ³⁸“ma doŋtom Pol hanaŋ nena, “Ôpêŋ bôk hatak alai halôk plovin Pampilia ma miŋ haviŋ alai ba hadum ku ami. Ba intu dô.” ³⁹Thai êkôki mathalaleŋ aleba thai evaki vose. Ba Banabas hawa Mak haviŋ yani ba thai ethak yeŋ ba i ŋgavithôm Saiplus. ⁴⁰Ma Pol hawa Silas haviŋ yani. Êŋ ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Antiok êv mek ek Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ thai. Vêm ma etak i ⁴¹ba i plovin Silia lôk Silisia iniŋ malak nenanena ba evatho avômalô êvhaviŋ loŋ.

Timoti hi haviŋ Pol lo Silas

16 ¹Pol hi hayô Debi lo Listla. Loŋ êŋ ma anyô hêvhaviŋ te hamô ba anêŋ athêŋ nena Timoti. Talêbô ma avi Israel te atu ba hêvhaviŋ. Ma lambô ma anyô Glik te. ²Ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Listla lo Aikoniam enaŋ nena Timoti ma anyô mavi. ³Aêŋ ba Pol lahaviŋ ôpêŋ ni imbiŋ yani. Ma doŋtom lahabi nena avômalô Israel takatu ba êmô loŋ êŋ eyala nena Timoti anêŋ lambô ma anyô Glik te. Ba intu hawa Timoti ba hi ek neŋgothe anêŋ kupik vê. ⁴Ma thêlô even ba i lomalak lomalak ma enaŋ abô takatu ba aposel lôk avaka bôk evak anêŋ Jerusalem ek avômalô nesopa. ⁵Aêŋ ba avômalô êvhaviŋ ibitak lôklokwaŋ hathak iniŋ êvhaviŋ ba wak nômbêŋ intu ma êvôv avômalô lukmuk êyô ba ilumbak hi ba hi.

Pol hatulak ma hayê wêŋ hathak anyô Masedonia te

⁶Ma Lovak Matheŋ miŋ halôk ek Pol thêlô ini nenaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô embeŋ plovin Esia ami. Ba intu i Plijia lo Galesia iniŋ malak

^γ 15:33-34 ŋê lôkawk vi enaŋ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma doŋtom Silas hik auk liliŋ ba hamô Antiok ba miŋ havôhi ami. ^z 15:37 Ap 12:12,25 ^a 15:38 Ap 13:13; Kol 4:10 ^b 16:1 Ap 14:6; 2Ti 1:5 ^c 16:2 Plp 2:19-22 ^d 16:4 Ap 15:23-29 ^e 16:6 Ap 18:23

thai ba êyô ek nê takatu ba idum abô hathak ba enaŋ, “Anyô ju êntêk ma nê Israeġ. Thai enaŋ ek avômalô nesopa kobom takatu ba kambom ek alalô avômalô Lom. Ba intu ibi avômalô malak bêŋ êntêk lenjij liŋ ba lenjijŋaŋa mayaliv.”

²²Ma avômalô bêŋ anôŋ enaŋ abô lôk lenjijmaniŋ hathak thai haviŋ. Êŋ ma nê takatu ba idum abô hathak enaŋ ek nimbi iniŋ kwêv thô ma nebali thai esak yak wabeŋ. ²³Evali thai kambom anôŋ vêm ma ibi thai halôk koladôŋ kapô. Ma enaŋ hadêŋ ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ nena eyabiŋ thai dedauŋ mavi. ²⁴Ôpêŋ halaŋô abô êŋ, ma hawa thai ba halôk ba hi hadô hamô tamu koladôŋ kapô ali atu ba hêk vibij anôŋ ma eson veŋij halôk alokwaŋ abyariŋ ba hadahaliŋ veŋij loŋ.

²⁵Ma bôlôvôŋ biŋ ma Pol lo Silas eterŋ mek ba êv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ, ma nê koladôŋ vi elariŋ. ²⁶Ma ketheŋ oyaŋ ma duviaŋ bêŋ te hayô ba hayôkwiŋ koladôŋ anêŋ landiŋ. Ma koladôŋ abôlêk sapêŋ hakyav ma seŋ takatu ba ibutiŋ thêlô veŋij lo baheŋij sapêŋ hêv yak. ²⁷Ma ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ haviyô ma hayê koladôŋ anêŋ abôlêk sapêŋ lêk abyariŋ. Ma lahabi nena nê koladôŋ sapêŋ lêk êsôv ba i, ba intu hadadi anêŋ biŋ vovak ek embatho yanida vônô esak. ²⁸Ma doŋtom Pol halam lôklokwaŋ, “Miŋ ômbi o vônô ami! Yêlô sapêŋ êntêk amô!”

²⁹Êŋ ma ôpêŋ halam ek neja atum êlêm ma halaŋviŋ ba hi koladôŋ kapô, ma hakô ba halowaliŋ ba hêv yak halôk Pol lo Silas maleŋij. ³⁰Vêm ma hawa thai ba hi yaiŋ ma hanaŋ, “Anyô bêŋ luvi, yandum malê ek yanja bulubiŋ?”

³¹Ma thai enaŋ vijaŋ, “Ônêmbimbiŋ Anyô Bêŋ Yisu ma tem Wapômbêŋ nê m o lôk anê m avômalô bulubiŋ.” ³²Êŋ ma thai enaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô hadêŋ yani lôk avômalô takatu ba êmô anêŋ unyak kapô. ³³Bôlôvôŋ denariŋ ma yani hawa thai ba hi hathik iniŋ palê. Vêm ma Pol lo Silas ithik ôpêŋ lôk anêŋ avômalô sapêŋ. ³⁴Ma yani hawa thai ba hi anêŋ unyak ma hêv nô m hadêŋ thai. Yani lôk anêŋ avômalô sapêŋ lenjijmavi anôŋ ek lêk êv haviŋ Wapômbêŋ.

³⁵Haviyô hayaŋ lôkbôk ma nê takatu ba idum abô hathak êv iniŋ sôp bidonŋ ba i hadêŋ ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ ma enaŋ nena, “Ota k anyô ju intu ba ini.” ³⁶Ma ôpatu ba hayabiŋ koladôŋ hi hanaŋ hadêŋ Pol nena, “Ijê takatu ba idum abô hathak enaŋ nena mamu lôk Silas notak koladôŋ ba unu. Ba intu unu lôk kapôlômim labali.”

³⁷Ma doŋtom Pol hanaŋ hadêŋ sôp bidonŋ takêŋ nena, “Yai ma nê Israeġ ma Lom haviŋ.^k Ma doŋtom ik yai oyaŋ ma miŋ enaŋ yaianiŋ kambom bêŋ

^h 16:22 2Ko 11:25; 1Te 2:2 ⁱ 16:27 Ap 12:18-19 ^j 16:30 Ap 2:37 ^k 16:37 Abô êŋ anêŋ ôdôŋ hathak Abô Inglis nena ‘Citizenship’. Pol hawa thai lôk Silas sa ba hanaŋ nena thai ma Israeġ citizen lôk Lom citizen haviŋ. Lom iniŋ abô majaŋ te nena miŋ hatôm nijik Lom iniŋ citizen te oyaŋ ami. Ba intu nê bêŋ idum abô hathak ibuliŋ Lom iniŋ abô majaŋ. Nôŋgô abô êŋ vi hêk Aposel 22:25-29.

ami. Ma ibi yai halôk koladôn kapô. Ma Lom iniŋ balabuŋ hanaŋ nena miŋ hatôm nindum aêŋ êndêŋ nê Lom ami. Ma lêk ekopak ba idum ek netak yai menaŋna ba ana e? Mi anôn! Thêlôda nêlêm ma neja yai vê ênjêk koladôn.”

³⁸Ma sôp bidonŋ ewa abô êŋ ba i enaŋ hadêŋ nê takatu ba idum abô hathak. Ma elanô nena thai ma nê Lom haviŋ, êŋ ma thêlô êkô kambom. ³⁹Ma thêlô i ma ibui hadêŋ Pol lo Silas ma ewa thai ele yaiŋ. Ma enaŋ nena, “Hatôm mamu notak loŋ êntêk ba unu e?” ⁴⁰Êŋ ma thai etak koladôn ma ele yaiŋ ma i Lidia anêŋ unyak. Ma êyê avômalô êvhaviŋ ma enaŋ abô doho ek embatho iniŋ kapôlônŋiŋ loŋ. Vêm ma etak i ba i.

Pol lo Silas êmô Tesalonaika

17 ¹Pol lo Silas êv malak Ampipolis lo Apolonia liliŋ ma i thêthô ba êyô Tesalonaika. Ma Israel iniŋ unyak yeŋ te hamô loŋ êŋ. ²Sabat te lô ma Pol hasopa anêŋ kobom ba habitak hayô unyak yeŋ êŋ kapô. Ma hadôn avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ kapya. ³Ma hik thô nena kapya êŋ ma hanaŋ nena Mesia tem enja vovaŋ ba ema ma imbiyô esak loŋbô. Êŋ ma Pol hik thô nena, “Yisu atu ba yahanaŋ hadêŋ môlô, ôpêŋ intu Mesia êŋ.” ⁴Ma avômalô Israel doho lôk avômalô Glik bêŋ anôn atu ba êmô Wapômbêŋ vibinŋ lôk avi lôk athêŋ bêŋ doho elanô ma êvhaviŋ ba i iviŋ Pol lo Silas.

⁵Ma doŋtom avômalô Israel leŋinŋdanŋ ba ewa nê kambom doho anêŋ loŋ ethak doŋtom halôk ba isup avômalô bêŋ anôn ethak doŋtom ek nijik avômalô malak êŋ iniŋ kapôlônŋiŋ liŋ. Ma thêlô elanviŋ ba i Jeson anêŋ unyak ek nêmbôlêm Pol lo Silas ek nebalonŋ thai ba neja ende yaiŋ ba ini nênem êndêŋ avômalô nômbêŋ atu. ⁶Ma doŋtom miŋ êpôm thai ami, êŋ ma êvôn Jeson lôk nê êvhaviŋ doho ba ewa i hi hadêŋ nê bêŋbêŋ loŋ êŋ maleŋiŋ ma elam aêntêk, “Ŋê êntêk êŋ idum nôm kambom haveŋ pik lôkthô aleba lêk êyô loŋ êntêk. ⁷Ma Jeson hawa thêlô thô ba hadô i hamô anêŋ unyak. Ŋê takêŋ êdô nêôm Lom iniŋ Kiŋ Sisa anêŋ abô majaŋ vibinŋ ba enaŋ nena, ‘Kiŋ yaŋ hamô ba anêŋ athêŋ nena Yisu.’” ⁸Ŋê bêŋbêŋ lôk avômalô nômbêŋ atu elanô abô êŋ ma eson kambom ba kapôlônŋiŋ haliŋ i kambom. ⁹Yôn ma malak êŋ anêŋ nê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ Jeson thêlô nena, “Nônêm valuseleŋ ek injik thô nena tem miŋ nundum kambom êŋ esak loŋbô ami. Ba ômô tiŋiŋ, ma tem noja unim valu esak loŋbô.” Êŋ ma êv valu ma etak i ba i.

Avômalô Belia bêŋ anôn êvhaviŋ Yisu

¹⁰Bôlôvônŋ êŋ iyom ma nê êvhaviŋ êv Pol lo Silas vê hêk Tesalonaika ba i Belia. Êyô Belia ma i Israel iniŋ unyak yeŋ. ¹¹Avômalô Belia iniŋ kobom ma mavi anôn ek avômalô Tesalonaika iniŋ. Thêlô elanô Pol lo Silas iniŋ

¹ 17:7 Luk 23:2; Jon 19:12

abô lôk kapôlônij mavi ba wak nômbênj intu ma êyê Wapômbênj anênj kapyra ek nêgê nena iniñ abô ma avanônj mena mi. ¹²Êñ ma avômalô Israeël bênj anônj êvhaviñ ma avi Glik lôk athênj bênj doho lôk anyô Glik bênj anônj êvhaviñ aênj iyom.

¹³Vêm ma avômalô Israeël anênj Tesalonaika elañô nena Pol hanañ Wapômbênj anênj abô hadênj avômalô Belia. Êñ ma thêlô i loñ êñ ma elela iniñ auk ek thêlô leñijmanij. ¹⁴Kethênj oyañ ma ñê êvhaviñ anênj Belia êv Pol ba hi ñgwêk ðañ, ma Silas lo Timoti iyom êmô Belia. ¹⁵Ma ñê takatu ba elom Pol ba i ma iviñ yani ba i Athens. Ma etak Pol ek nêbônj, ma hêv abô hadênj i ek nenañ êndênj Silas lo Timoti nena ini kethênj.

Pol hamô Athens

¹⁶Pol hayabiñ thai hamô Athens ma hayê nena ñê lôñ êñ iniñ ñgôk dahô bênj anônj êmô ba kapô malaiñ kambom. ¹⁷^mAênj ba yani hi avômalô Israeël iniñ unyak yeñ kapô ma hanañ abô haviñ avômalô Israeël lôk avômalô loñ buyañ takatu ba êmô Wapômbênj viñij. Ma wak nômbênj intu ma yani hathak hi loñ ethak doñtom halôk ek enañ abô imbiñ avômalô takatu ba êmô loñ êñ. ¹⁸Ma ñê lôkawk ôðônj ju êmô, yañ iniñ athênj nena Epikulian ma yañ ma Stoik. Thêlô elañô Pol hanañ Abô Mavi hathak Yisu lôk anênj haviyô hathak loñbô. Ba intu thêlô lôk Pol êkôki. Ma vi enañ, “Anyô abô mayaliv êntêk hadum ek enañ malê?” Ma vi enañ, “Yani hanañ hathak wapômbênj masôm doho.” ¹⁹Yôv ma thêlô ewa Pol ba i êðô hamô Aliopagas, loñ atu ba avômalô ethak doñtom ek enañ abô hathak auk lomaloma anênj ôðônj. Ma thêlô enañ, “Yêlô leñijhaviñ nayala auk lukmuk takatu ba honañ hadênj avômalô. ²⁰Abô takatu ba honañ ma hatôm abô masôm ek yêlô. Aênj ba yêlô leñijhaviñ nayala anênj ôðônj.” ²¹Wak nômbênj intu ma avômalô Athens lôk avômalô loñ buyañ takatu ba êmô Athens ethak doñtom ek nedañô abô esak auk lukmuk takatu ba hayô ek nenañ abô pôk esak. Ma miñ idum nômla yañ haviñ ami. Ba intu leñijhaviñ nedañô Pol anênj abô.

²²⁻²³Êñ ma Pol haviyô hamiñ Aliopagas maleñij ma hanañ, “Môlô ñê Athens, lêk yahaveñ môlônim loñ ba yahayê nôm takatu ba môlô ôêv yeñ hadênj. Ma yahapôm loñ êbôk da te ba abô te hanañ nena, ‘Loñ êntêk ma wapômbênj te atu ba yêlô athônj paliñ anênj loñ êbôk da.’ Ba intu yahayala nena môlô udum nôm lomaloma ek ôêv athênj bênj hadênj unim wapômbênj lomaloma. Ma wapômbênj atu ba môlô ôthônj paliñ ba ôêv yeñ hathak, êntêk tem yanañ bênj êndênj môlô.

²⁴ⁿ “Wapômbênj atu ba hapesañ pik lôk anênj nômkama sapênj, ma yani ma pik lo leñ iniñ alañ. Ma miñ hamô unyak matherj atu ba elav hathak baheniñ ami. ²⁵^oYanida hêv lovak kapôlônij lôk lôkmala ma nômkama

^m 17:17 Ap 18:19   ⁿ 17:24 1Kiñ 8:27; Ap 7:48   ^o 17:25 Sng 50:12; Ais 42:5

sapêṅ hadêṅ avômalô lôkthô. Ma yani miṅ hêv yak hathak nômlate ek anyôla nêṃ yani sa ami, ma mi. ²⁶Hathak anyô doṅtom iyom ma yani habi avômalô lodôṅlodôṅ sapêṅ vê ek nêṃô pik bêṅ êntêk sapêṅ. Yanida hatak iniṅ waklavôṅ lôk iniṅ loṅ takatu ba nêṃô. ²⁷Wapômbêṅ hadum nôṃ takêṅ ek avômalô sapêṅ nêgê ba nêṃbôlêṃ yani atu ba êthôṅ. Ma doṅtom miṅ hamô daim ek alalô tomtom ami.

²⁸“Mi, hatôm anyô lôkauk te bôk hatô nena, ‘Yani habibôm hayô hêk alalô vov ba awa lôkmala lôk aveṅ ma lôkmala anêṅ ôdôṅ ma halêṃ anêṅ yani iyom.’ Ma unim ṅê lôkauk te bôk hatô nena, ‘Alalô ma yani anêṅ nali.’

²⁹“^aAvanôṅ biṅ nena alalô ma Wapômbêṅ anêṅ nali ba intu miṅ mavi ek leṅṅimbi nena yani ma hatôm dahô takatu ba epesaṅ hathak gol lo seleva ma valu ami. Mi, dahô takêṅ ma anyô epesaṅ hathak baheṅṅ lôk iniṅ auk iyom. ³⁰Sêbôk ma avômalô êthôṅ Wapômbêṅ paliṅ ba intu yani miṅ hêv kambom êṅ anêṅ viyaṅ hadêṅ i ami. Ma doṅtom yani lêk hanaṅ lôklokwaṅ hadêṅ avômalô pik sapêṅ nena nede kapôlôṅṅ liliṅ. ³¹‘Yani bôk hatak waklavôṅ te yov ek nindum abô. Ma bôk hatak anyô te ek indum ku êṅ thêthôṅ. Ôpêṅ bôk hama ma Wapômbêṅ hik liṅ hêk ṅama ek injik thô nena yani tem endanṅ avômalô sapêṅ iniṅ abô.’

³²Thêlô elanṅ Pol anêṅ abô hathak anyô haviyô hêk ṅama, êṅ ma vi ibi anêṅ abô êṅ liliṅ ma doṅtom vi enaṅ, “Yêlô leṅṅhaviṅ nadaṅô anêṃ abô esak nôṃ êntêk esak loṅbô.” ³³Vêṃ ma Pol hatak thêlô ba hi. ³⁴Thêlô doho êvhaviṅ ba esopa yani. Thêlô êṅ te ma Dionisius, yani ma Aliopagas iniṅ anyô te, lôk avi te ba anêṅ athêṅ nena Damalis, ma doho haviṅ.

Pol hi Kolin

18 ¹Vêṃ ma Pol hatak Atens ma hi Kolin. ²Ma hapôm anyô Israeḷ te ba anêṅ athêṅ nena Akwila. Yani anêṅ malak ôdôṅ ma plovins Pontus. Bôk lovêṅ Plisila êṃô malak Lom anêṅ Itali vêṃ ma Kiṅ Klodias hanaṅ ek avômalô Israeḷ sapêṅ netak Lom ba ini. Aêṅ ba thai i Kolin. Ba intu Pol hi ek êṅjê thai. ³Thai ethak idum ku epesaṅ unyak hathak alim kupik ek nêṃêṃ vuli. Ku êṅ ma Pol anêṅ ku hathak hadum ba intu hamô haviṅ thai ba hadum ku êṅ haviṅ. ⁴Sabat sapêṅ ma Pol hi Israeḷ iniṅ unyak yeṅ ma hanaṅ abô haviṅ thêlô ek injik avômalô Israeḷ lôk Glik iniṅ auk liliṅ ek nêṃêṃimbiṅ.

⁵Ma Silas lo Timoti etak Masedonia ma êlôk ba i Kolin, êṅ ma Pol hatak anêṅ ku epesaṅ sôp ma hanaṅ Wapômbêṅ anêṅ abô iyom. Ba hanaṅ bêṅ hadêṅ avômalô Israeḷ nena, “Yisu ma Mesia atu.” ⁶Vêṃ ma

^p 17:27 Sng 145:18; Jer 23:23   ^q 17:29 Ais 40:18-20; 44:10-17; Ap 19:26

^r 17:31 Sng 96:13   ^s 18:2 Lom 16:3   ^t 18:3 Ap 20:34   ^u 18:5 Ap 17:14-15

^v 18:6 Ap 13:46,51; 20:26

thêlô épôlik hathak Pol ma enaŋ abôma hathak yani. Êŋ ma yani hik vonŋgovaŋ vê hêk anêŋ kwêv ek injik Wapômbêŋ anêŋ lamaniŋ thô ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Malaiŋ atu ba tem épôm môlô, êŋ ma môlôda unim kambom ma miŋ yenaŋ kambom ami. Ma lêk yahatak môlô avômalô Israeŋ ma yaha ek avômalô loŋ buyaŋ.”

⁷Êŋ ma Pol hatak unyak yeŋ hêk ma hi hamô Titius Jastas anêŋ unyak. Ôpêŋ ma anyô loŋ buyaŋ atu ba hathak hêv yeŋ hadêŋ Wapômbêŋ ba anêŋ unyak hamô habobo unyak yeŋ atu. ⁸Ma Klispus, anyô bêŋ atu ba hayabiŋ Israeŋ iniŋ unyak yeŋ, lôk anêŋ avômalô takatu ba êmô anêŋ unyak êvhaviŋ Anyô Bêŋ. Ma avômalô Kolin bêŋ anôŋ elañô Pol anêŋ abô ba êvhaviŋ ma ithik ŋaŋ.

⁹Ma bôlôvôŋ te ma Pol hayê wêŋ ma Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ yani nena, “Onaŋ abô takêŋ bêŋ ma miŋ ôkô ba o bônôŋ ami. ¹⁰”Yahamô haviŋ o ba miŋ hatôm anyô late êyô ba imbuliŋ o ami. Mi, yenaŋ avômalô bêŋ anôŋ êmô malak êntêk.” ¹¹Aêŋ ba Pol hamô Kolin ba hadôŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ abô hatôm sondabêŋ te lôk ayôŋ baheŋvi ba lahavute haviŋ.

¹²Waklavôŋ Galio hayabiŋ plovinŋ Akaia, êŋ ma avômalô Israeŋ anêŋ Kolin ethak doŋtom ba idum leŋiŋŋaŋa hathak Pol ba ewa yani ba i loŋ idum abô. ¹³Êŋ ma thêlô enaŋ, “Ôpêntêk hadôŋ avômalô ek nênem yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ hathak loŋôndê yaŋda atu ba habuliŋ abô balabuŋ.”

¹⁴Pol hadum ek enaŋ abô êŋ viyaŋ, êŋ ma Galio hanaŋ hadêŋ avômalô Israeŋ takatu nena, “Môlô avômalô Israeŋ, môlô ôyê nena ôpêntêk hadum nômlate ba habuliŋ Lom iniŋ abô majaŋ mena hadum kambom bêŋ te, êŋ ma mavi ek yandaŋô môlônim abô. ¹⁵Ma doŋtom abô takatu ba môlô onaŋ hathak ôpêntêk ma hathak abô lôk athêŋ doho ma môlô Israeŋ da unim abô balabuŋ. Ba intu tem miŋ yandaŋô abô êŋ ami. Mi, môlôda nopesaŋ abô êŋ.” ¹⁶Ba intu hêv thêlô vê hêk loŋ idum abô. ¹⁷Êŋ ma thêlô evaloŋ Israeŋ iniŋ unyak yeŋ anêŋ anyô bêŋ te anêŋ athêŋ nena Sostenes hêk ba ik yani habobo loŋ atu ba idum abô viyaiŋ. Ma Galio hayê ma hadum hatôm hathôŋ paliŋ.

Pol havôhi Antiok

¹⁸*Pol hamô Kolin sawa daim dokte. Vêŋ ma hatak ŋê êvhaviŋ ma hi tamu Senklia ek enja yeŋ ba ni Silia. Ma Plisila lo Akwila iviŋ yani ba i. Pol bôk havak abô haviŋ Wapômbêŋ hathak nômlate ba intu miŋ hakapiŋ wakadôk ŋauŋ ami aleba hayô Senklia. Êŋ ma abô êŋ anêŋ daŋ ba intu hakapiŋ wakadôk ŋauŋ vê. ¹⁹⁻²¹Vêŋ ma ethak yeŋ te ba i Epesus. Ma Pol hi Israeŋ iniŋ unyak yeŋ ma hanaŋ abô haviŋ avômalô Israeŋ. Ma thêlô enaŋ ek yani êmô imbiŋ thêlô wak doho vêŋmam, ma doŋtom yani miŋ

^w 18:10 Jos 1:9; Ais 41:10   ^x 18:18 Nam 6:18; Ap 21:24

halôk hathak iniŋ abô ami. Ba hathak yeŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ma tem yambôalêm êndêŋ mólô esak loŋbô.” Êŋ ma yani hatak Epesus ba hi. Ma hadô Plisila lo Akwila êmô Epesus. 22 Ma yeŋ hi Sisalia ma Pol hatak yeŋ êŋ ma hathak ba hi Jelusalem ek ênjê avômalô êvhaviŋ anêŋ loŋ êŋ. Vêm ma halôk ba hi Antiok hamô Silia kapô.

23 Pol hamô wak doho hamô Antiok vêm ma hi plovins Galesia lo Plijia iniŋ malak nenanena ek embatho avômalô êvhaviŋ kapôlôŋiŋ loŋ.

Apolo hanaŋ abô hamô Epesus lo Kolin

24 Ma anyô Isael te anêŋ athêŋ nena Apolo hi hayô Epesus. Yani anêŋ malak ôdôn ma Aleksandlia. Yani ma anyô lôkawk bêŋ ba hayala Wapômbêŋ anêŋ abô dedauŋ mavi. 25 Bôk êdôn yani hathak Anyô Bêŋ anêŋ loŋôndê ba intu kapô lôklokwaŋ ek êdôn avômalô esak auk thêthôn êŋ. Ma hanaŋ abô thêthôn hathak Yisu anêŋ bôk lo loŋ vi. Ma doŋtom hayala ŋaŋ atu ba Jon hathik avômalô hathak iyom. 26 Yani hi avômalô Isael iniŋ unyak yeŋ ma hanaŋ abô hathak Yisu ma miŋ hakô ami. Ba Plisila lo Akwila elañô anêŋ abô ma elam yani ba hi iniŋ unyak ma ewa Wapômbêŋ anêŋ abô atu ba miŋ hayala ami sa hadêŋ yani.

27 Vêm ma Apolo lahaviŋ ni plovins Akaia, ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Epesus evatho yani anêŋ auk loŋ ek indum aêŋ. Ba eto kapyra hadêŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Akaia ek neja yani thô. Hi hayô Akaia, êŋ ma hêv avômalô takatu ba êvhaviŋ Wapômbêŋ hathak anêŋ wapôm sa bêŋ anôn. 28 Yani hamiŋ lôklokwaŋ ba hanaŋ avômalô Isael iniŋ abô viyaŋ hêk avômalô sapêŋ maleŋiŋ. Ma hawa Wapômbêŋ anêŋ kapyra sa ba hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô yôv ek nê m êlêm.

Pol hi Epesus hathak loŋbô

19 1ª Apolo hamô Kolin denaŋ ma Pol hi haveŋ plovins Galesia lo Plijia kapô ba haveŋ aleba hayô Epesus. Loŋ êŋ ma hapôm avômalô êvhaviŋ doho 2^a ma hanaŋ hik thêlô liŋ, “Bôk ôêvhaviŋ ba owa Lovak Matheŋ e?”

Ma thêlô enaŋ, “Mi, yêlô miŋ bôk alañô abô te hathak Lovak Matheŋ ami.”

3 Êŋ ma Pol hanaŋ, “Ŋaŋ malê intu bôk mólô uthik?” Ma enaŋ, “Jon anêŋ ŋaŋ.”

4^b Ma Pol hanaŋ, “Jon bôk hathik avômalô hathak ŋaŋ nede kapôlôŋiŋ liliŋ ma hanaŋ ek avômalô nê nê mimiŋiŋ ôpatu ba haveŋ yani yam. Ôpêŋ ma Yisu.” 5 Thêlô elañô abô êŋ, ma ithik ŋaŋ hathak Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ. 6^c Ma Pol hatak baŋ hayô hêk thêlô, êŋ ma Lovak Matheŋ hayô hamô thêlô ba enaŋ abô masôm lôk abô plopet. 7^d Ê takêŋ ma hatôm laumiŋ ba lahavuju la.

^y 18:28 Ap 9:22   ^z 19:1 1Ko 3:6   ^a 19:2 Ap 8:16   ^b 19:4 Mat 3:11   ^c 19:6 Ap 8:17; 10:44,46

⁸Êŋ ma Pol hi hamô Epesus hatôm ayôŋ lô. Ma hathak hi avômalô Israeŋ iniŋ unyak yeŋ ma hanaŋ abô hathak Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak ek thêlô nênemimbiŋ ma miŋ hakô ami. ⁹Ma doŋtom thêlô doho evaloŋ kapôlôŋiŋ loŋ ba miŋ êvhaviŋ ami ma enaŋ abôma hathak Anyô Bêŋ anêŋ loŋôndê bêŋ ek avômalô sapêŋ nedaŋô. Aêŋ ba Pol hatak thêlô ma hawa ŋê êvhaviŋ ba i Tailanus anêŋ kapo ekaksa halôk. Ma wak nômbêŋ intu ma thêlô enaŋ abô hamô loŋ êŋ. ¹⁰Pol hadum aêŋ hatôm sondabêŋ ju. Aêŋ ba intu avômalô Israeŋ lôk avômalô Glik takatu ba êmô plovins Esia elañô Anyô Bêŋ anêŋ abô.

Skeva nali

¹¹^dWapômbêŋ hêv lôklokwaŋ hadêŋ Pol ba hadum nômbithi yaŋda lomaloma. ¹²^eBa intu sôp seleŋ lo sôp daŋ takatu ba Pol hasôm, ewa ba i ethav hathak avômalô lôk lijiŋ ba ibitak mavi ma ŋgôk etak i ba i.

¹³Ma avômalô Israeŋ doho idum ku nênem ŋgôk vê ba ethak i lomalak lomalak. Ma thêlô doho idum ku êŋ, ma elam Anyô Bêŋ Yisu anêŋ athêŋ hayô ŋê lôk ŋgôk takêŋ vôv ba enaŋ, “Hathak Yisu atu ba Pol hanaŋ abô hathak anêŋ athêŋ, yahanañ nena otak ôpêntêk ba nu.” ¹⁴Ma Israeŋ iniŋ ŋê bêŋbêŋ êbôk da te anêŋ athêŋ nena Skeva namalô bahenŋvi ba lahavuju idum aêŋ haviŋ. ¹⁵Ma wak te ma ŋgôk hawê iniŋ abô viyaŋ ba hanaŋ, “Yahayala Yisu, ma yahayala Pol, ma môlô ma opalê?” ¹⁶Êŋ ma ôpatu ba ŋgôk havalonŋ loŋ hasôv kisi hayô hêk i ba hik i mayav bomaŋ aleba thêlô sapêŋ ewa thalaleŋ ba êsôv lenŋviŋpopam ele unyak viyaiŋ ba i.

¹⁷^fMa avômalô Israeŋ lo Glik anêŋ Epesus elañô abô êŋ, ma êkô kambom ba êv athêŋ bêŋ hadêŋ Anyô Bêŋ Yisu. ¹⁸Ma avômalô êvhaviŋ bêŋ anôŋ êlêm ma enaŋ iniŋ kambom lomaloma bêŋ. ¹⁹Thêlô vi êbôk siniŋ ma vi idum aloyak, aêŋ ba isup iniŋ kapya aloyak sapêŋ hathak doŋtom ma êbôk hathak atum hêk avômalô maleŋiŋ. Ekatuŋ kapya takêŋ ba anêŋ vuli hatôm 50,000 seleva. ²⁰Hathak kobom êŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ abô halanŋviŋ ba hi mayaliv ma anêŋ lôklokwaŋ halumbak bêŋ.

²¹^gNôm takêŋ habitak vêm ma Pol lahabi ni Jelusalem ba halom hêk loŋôndê yaŋ atu hi plovins Masedonia lo Akaiia. Ma hanaŋ, “Yaha Jelusalem vêm ma tem yana Lom imbiŋ.” ²²Ma yani hêv Timoti lo Elastus, anyô ju atu ba idum ku haviŋ yani, ba i Masedonia. Ma yanida hamô plovins Esia dokte vêmam.

Ŋgalakŋgalak bêŋ habitak Epesus

²³^hWak êŋ ma avômalô ethaŋ i hathak Yisu anêŋ loŋôndê ba ŋgalakŋgalak bêŋ habitak. ²⁴Anyô atu ba hadum ba nôm êŋ habitak anêŋ

^d 19:11 Ap 14:3   ^e 19:12 Ap 5:15   ^f 19:17 Ap 5:11   ^g 19:21 Ap 23:11; Lom 1:13

^h 19:23 2Ko 1:8

athên nena Demitlius. Ôpêñ ma anyô hapesanj nômkama hathak seleva. Ba hathak hapesanj ñgôkba avi Artemis anêñ malakba anêñ dahô ek avômalô nêndô êmô iniñ unyak kapô. Yani lôk anyô doho ethak êvôn valu bêñ hathak iniñ ku êñ. ²⁵Wak te ma ôpêñ halam ñê ku êñ sapêñ ethak doñtom ba hanaj, “Aiyaj thêlô, odañô. Môlô oyala nena alalô avôn valu bêñ hathak alalôaniñ ku êntêk. ²⁶Ma doñtom lêk ôyê lo olañô abô hathak nôm atu ba Pol hadum. Ôpêñ hathak hanaj nena ñgôk takatu ba anyô epesanj hathak baheñij, êñ ma miñ wapômbêñ anôñ ami. Yani hanaj aêñ ba avômalô bêñ anôñ êvhaviñ anêñ abô ba etak alalôaniñ ñgôkba Artemis. Yani hadum aêñ hamô Epesus ma bidonj oyaj ma tem anêñ abô êñ endañvij embeñ plovins Esia sapêñ. ²⁷Nôm êñ tem indum ba avômalô nêgê alalôaniñ ku êtôm nôm kambom. Lôk nêgê ñgôk lôk athên bêñ ñgôkba avi Artemis anêñ malakba êtôm nôm oyaj. Ma ñgôk avi êñ atu ba avômalô plovins Esia lôk avômalô pik bêñ êntêk sapêñ ethak êv yeyj hathak, yanida anêñ athên tem nêm yak.”

²⁸Thêlô elañô abô êñ ma leñijmaniñ kambom ba elam kaêk lôklala nena, “Artemis anêñ Epesus ma ñgôkba lôkmangij anôñ!” ²⁹ⁱBidonj oyaj ma ñgalakijgalak bêñ êñ havenj Epesus sapêñ. Ma avômalô evalonj Gaius lo Alistakas, thai ma ñê Masedonia ju atu ba ethak evenj haviñ Pol, ma elañvij hathak doñtom ba i iniñ lonj evalonj sa bêñbêñ halôk. ³⁰Ma Pol lahaviñ ni lonj êñ kapô ek enaj abô êndêñ avômalô nômbêñ êñ, ma doñtom ñê êvhaviñ imiñ yani lonj siñ. ³¹Ma ñê bêñbêñ doho anêñ plovins Esia takatu ba êmô Epesus, thêlô ma Pol anêñ ñê môlô ba êv abô hadêñ Pol ba enaj nena, “Miñ ôyô kapô ami. Tem nijik o vônô ba dô.”

³²Ma avômalô nômbêñ atu ba êmô lonj êñ kapô iniñ auk hêv yak ba elam kaêk lomaloma. Ma bêñ anôñ miñ eyala iniñ ethak doñtom êñ anêñ ôdôñ ami. ³³Ma avômalô Israel isisunj iniñ anyô te anêñ athên nena Aleksanda ek ni imiñ avômalô nômbêñ atu maleñij ek enaj abô esak malaiñ êñ. Êñ ma Aleksanda hêv baj hathak leñ ek avômalô bônôñ ek enaj abô. ³⁴Ma doñtom avômalô nômbêñ êñ êyê nena yani ma anyô Israel te, êñ ma thêlô êvôlô veñijbôlêk hathak doñtom ba elam lôklala nena, “Artemis anêñ Epesus ma ñgôkba lôkmangij anôñ!” Elam aêñ halôk ba halôk hatôm wakma lokwanju.

³⁵Vêm ma Epesus iniñ anyô bêñ hapesanj kapy a hanaj ek avômalô lôkthô bônôñ. Êñ ma hanaj, “Avômalô Epesus, avômalô pik sapêñ eyala nena Epesus ma malak bêñ atu ba hayabiñ ñgôkba lôkmangij Artemis anêñ malakba lôk anêñ valu matheñ atu ba hêv yak halôk leñ ba habup. ³⁶Auk êñ ma hêk yaiñ ba avômalô pik sapêñ eyala. Ba intu môlô bônôñ ma noyabiñ am ek miñ nundum nômlate mayaliv ami. ³⁷Môlô ovalonj anyô ju êntêk ba owa ba ôlêm, ma doñtom miñ enaj abôma hathak alalôaniñ ñgôkba avi

ⁱ 19:29 Ap 20:4; 27:2; Kol 4:10; Plm 24

mena ewa malakba anêḡ nôm̄la vani ami. Mi. ³⁸Ma alalôaniḡ unyak nedarḡ abô lôk anêḡ ḡê bêḡbêḡ nindum abô esak i intu êmô. Aêḡ ba Demitlius lôk ḡê takatu ba epesaḡ nôm̄kama hathak seleva iniḡ malaiḡ la hêk, êḡ ma neja ba ini ek ḡê idum abô hathak. ³⁹Aêḡ ba abô yaḡ hamiḡ denaḡ, êḡ ma waklavôḡ atu ḡê idum abô hathak ethak doḡtom, ma nêḡ êndêḡ i. ⁴⁰Noyabiḡ am mavi. ḡê bêḡ Lom idum abô ek alalô hathak nôm ḡgalakḡgalak takatu ba lêk habitak, êḡ ma tem alalô abô mi ek malê nena nôm ḡgalakḡgalak êḡ anêḡ ôdôḡ mi.” ⁴¹Yani hanaḡ abô êḡ yôv ma hêv avômalô ba i iniḡ loḡ mayaliv.

Pol hadum ku hamô plovins Masedonia lo Glis

20 ¹ḡgalakḡgalak bêḡ êḡ lêk yôv, ma Pol halam avômalô êvhaviḡ ethak doḡtom. Ma hanaḡ abô doho ek embatho thêlô loḡ. Vêḡ ma hanaḡ waklêvôḡ hadêḡ i ma hatak Epesus ba hi Masedonia. ²Yani haveḡ loḡ êḡ anêḡ lomalak nenanena ma hanaḡ abô bêḡ anôḡ ek embatho i loḡ aleba hayô Glis. ³Êḡ ma hamô loḡ êḡ ayôḡ lô. Ma hadum ek enja yeḡ ba ni Silia, ma doḡtom halaḡô nena avômalô Israeḡ ibutiḡ abô nena hathak yeḡ ma thêlô nesak imbiḡ ek nijik yani vônô. Aêḡ ba Pol lahabi nena êmbôni endom plovins Masedonia esak loḡbô. ⁴Êntêk ma ḡê takatu ba ethak eveḡ haviḡ Pol iniḡ athêḡ: Sopata anêḡ Belia, yani ma Pailas anêḡ nakaduḡ, ma Alistakas lo Sekandas anêḡ Tesalonaika, ma Gaius anêḡ Debi, ma Tikikus lo Tlopinas anêḡ plovins Esia, ma Timoti. ⁵ḡê takêntêk êmôḡ ba i eyabiḡ yêlô êmô Tloas. ⁶Ma yêlô a amô Pilipai aleba avômalô Israeḡ iniḡ waklavôḡ Eyaḡ Polom Yis Mi hale ba hi. Êḡ ma yêlô atak Pilipai ma athak yeḡ ba aveḡ hatôm wak baheḡvi ma yêlô athak Tloas ma apôm thêlô. Ma yêlô amô Tloas hatôm sonda te.

Pol hik Yutikas liḡ

⁷⁻⁹Sonda te anêḡ wak môḡ ma yêlô lôk ḡê êvhaviḡ athak doḡtom ek nanḡaḡ Anyô Bêḡ anêḡ polom matheḡ. Yêlô athak unyak daim te ba amô kapô bôlô te lô atu hêk vuliḡ ma avômalô êtôm atum lam bêḡ anôḡ ba êthôkwêḡ haveḡ. Pol lahabi etak thêlô êndêḡ lôkbôk ba intu hanaḡ abô daim aleba bôlôvôḡ biḡ. Ma anyô muk te anêḡ athêḡ nena Yutikas hamô unyak abôlêk lovak ma halaḡô Pol anêḡ abô aleba ma hayaḡ ma hêk sôm. Êḡ ma hêv yak ba hi tamu pik. Ma thêlô i ek neja yani, ma doḡtom lêk hama yôv. ¹⁰Ma Pol halôk ba hi ma hayô hêk ôpêḡ ma havalonḡ yani ma hanaḡ, “Môlô miḡ noboloba ami. Yani hêk lôkmala.” ¹¹Vêḡ ma Pol thêlô êvôi unyak vuliḡ hathak loḡbô ma eyaḡ Anyô Bêḡ anêḡ polom matheḡ. Êḡ ma Pol hanaḡ abô bêḡ anôḡ hathak loḡbô aleba hayaḡ wak bêḡ ma hi. ¹²Ma anyô muk atu ba Pol hik liḡ anêḡ avômalô ewa yani ba i unyak lôk leḡiḡmavi anôḡ.

Pol hatak Tloas ma hi Miletus

¹³Pol lahaviḡ embeḡ pik ba ni Asos ma hanaḡ ek yêlô nasak yeḡ ba ana napôm yani êndôk loḡ êḡ. ¹⁴Pol hapôm yêlô halôk Asos ma yêlô awa

yani hathak yeŋ ba a Mitilini. ¹⁵Ma haviyô hayaŋ ma atak Mitilini ma yêlô a ŋgavithôm Kios ma doŋtom miŋ athak liŋ ami. Ma hayaŋ hathak loŋbô ma yêlô a ayô apôm ŋgavithôm Samos. Ma hayaŋ te ma yêlô ayô Miletus. ¹⁶Pol lahaviŋ ênjê waklavônŋ Pentikos êndôk Jelusalem ba intu lahaviŋ ni kethenŋ. Aênŋ ba hadô ni Epesus ek malê nena hi loŋ êŋ ma tem êmô plovins Esia sawa daim.

Pol hanaŋ waklêvônŋ hadênŋ ŋê bêŋbêŋ anênŋ Epesus

¹⁷Pol hamô Miletus ma hêv abô hadênŋ Epesus nena avômalô êvhaviŋ iniŋ avaka sapênŋ ini êndênŋ yani. ¹⁸^kThêlô êyô ma yani hanaŋ, “Môlô oyala ku takatu ba yahayô Esia mônŋ anônŋ ma yahamô haviŋ môlô ba yahadum aleba lêk. ¹⁹Avômalô Israeŋ ethak êv malaiŋ lomaloma hadênŋ ya lôk ibutiŋ abô ek nimbuliŋ ya lôbôlônŋ. Ma doŋtom yahatauviŋ ya aleba yaôna ma yahadum Anyô Bêŋ anênŋ ku lôk yamaleŋ thôk. ²⁰Ma oyala nena abô alêla takatu ba hêv môlô sa, êŋ ma yahananŋ abô takênŋ bêŋ lôk yalenŋvidonŋ iyom. Ma yahadônŋ môlô hamô loŋ yaiŋ lôk haveŋ môlônim unyak nenanena haviŋ. ²¹Ma yahananŋ abô doŋtom êntêk hadênŋ avômalô Israeŋ lôk avômalô loŋ buyanŋ nena nede kapôlônŋiŋ liliŋ êndênŋ Wapômbênŋ ba nênemimbiŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu.

²²“Ma lêk Lovak Matheŋ hakak ya ek yana Jelusalem. Ma miŋ yahayala nena malê intu tem êpôm ya anênŋ loŋ êŋ ami. ²³^lNôm doŋtom intu yahayala ma aêntêk. Malak nômbênŋ atu ba yahayô ma Lovak Matheŋ hanaŋ hadênŋ ya nena, “Tem malaiŋ lomaloma êpôm o lôk ômô koladônŋ.” ²⁴^mMa miŋ yalenŋ hik ya hathak nôm takênŋ ami. Lôk miŋ yahayê yalenŋviŋkupik hatôm nômbênŋ ek ya ami. Mi, yenaŋ auk bêŋ ma yamiŋ lôklokwaŋ ba yandum ku takatu ba Anyô Bêŋ Yisu hêv hadênŋ ya endeba êyô anênŋ daŋ am. Ku êŋ ma aêntêk: yanaŋ Abô Mavi bêŋ esak Anyô Bêŋ anênŋ wapôm.

²⁵“Ma môlô takatu ba bôk yahamô haviŋ ba yahananŋ abô hathak Wapômbênŋ anênŋ loŋ lôkliŋyak, ondanô. Lêk yahayala nena môlô te tem miŋ ênjê yamaleŋ esak loŋbô ami. ²⁶Aênŋ ba yahananŋ bêŋ hadênŋ môlô nena anyôla hadô Wapômbênŋ anênŋ abô ba hapôm malaiŋ, êŋ ma miŋ yenaŋ kambom ami. ²⁷Ek malê nena yahananŋ Wapômbênŋ anênŋ loŋôndê sapênŋ bêŋ hadênŋ môlô ma miŋ yahakô ami. ²⁸ⁿNoyabiŋ am lôk avômalô takatu ba bôk Lovak Matheŋ hêv hadênŋ môlô ek noyabiŋ i. Ma noyabiŋ Wapômbênŋ anênŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba yani bôk hêv i vuli hathak yanida anênŋ thalaleŋ. ²⁹^oYahayala nena yahatak môlô ba yaha, êŋ ma kêdônŋwaga abôyanŋ tem nêlêm êtôm avuŋ yatap ek nimbuliŋ boksipsip. ³⁰Ma môlôda doho tem nonanŋ abôyanŋ ba nunduviŋ abô avanônŋ ek nôbôv

^j 20:17 Ap 18:21 ^k 20:18 Ap 18:19–19:41 ^l 20:23 Ap 9:16; 21:11 ^m 20:24 Ap 21:13; 2Ti 4:7 ⁿ 20:28 1Ti 4:16; 1Pi 5:2-4 ^o 20:29 Mat 7:15; Jon 10:12

ņê êvhaviņ vi ek nesopa i. ³¹P Aêņ ba noyabiņ am ma lemimimbi nena hatôm sondabêņ ló anêņ wak lo bôlôvôn ma yahanaj abô hadêņ mólô lók yamaleņ thók ek yambatho mólô lôn.

³²“Ma lék yahatak mólô halók Wapômbêņ baņ lók anêņ abô hathak anêņ wapôm. Abô êņ ma hatôm embatho mólô loņ ba nêņ loņ êņjêk malak leņ ek mólô imbiņ ñê mathêņ takatu ba bók êmô yôv. ³³“Ma miņ yamaleņkilik hathak anyôla anêņ seleva lo gol ma sôp ami. ³⁴“Ma mólôda oyala nena yada yahadum ku hathak yabahêņ ek yahêv yada sa lók ñê takatu ba idum ku iviņ ya. ³⁵Ku takatu ba yahadum hik thô hadêņ mólô nena mavi ek alalô nandum ku bêņ ek nanêm avômalô siv sa. Ma lemimimbi abô takatu ba Anyô Bêņ Yisu bók hanaņ nena, ‘Anyô yaņ hêv nômlate ek hêv o sa, ma tem lemmavi. Ma doņtom hêv nômlate ek nêņ anyô yaņ sa, êņ ma tem lemmavi anôn.’ ”

³⁶Pol hanaņ abô takêņ yôv, ma halek vadôn lélô ma hateņ mek haviņ thêlô. ³⁷Ma thêlô sapêņ evaloņ yani ba iliņ ma elañ bêņ hathak yani. ³⁸Êņ ma thêlô ewa yani ba i etak hathak yeņ. Thêlô leņiņmalaiņ kambom hathak abô takatu ba bók hanaņ nena tem miņ nêgê yani ma esak loņbô ami.

Pol hi Jelusalem

21 ¹Yêlô atak thêlô lók kapôlônij malaiņ, ma yeņ hatak ñgwêk daņ anêņ Miletus ba hi nôņnôn hadêņ ñgavithôm Kos. Haviyô hayaņ ma yêlô ayô ñgavithôm Lodes vêm ma a Patala. ²Ma yêlô atak yeņ êņ ma apôm yeņ yaņ atu ba tem ni Pinisia, êņ ma yêlô athak yeņ êņ ba a. ³Ma yêlô a aleba ayê ñgavithôm Saiplus hamô vituvulu bahêvi keņ ma yêlô alom bahêvi anôn aleba ayô Taia hêk plovin Silia. Loņ êņ ma yeņ hadum ek etak anêņ nômkama êndók biņ. ⁴Êņ ma yêlô apôm ñê êvhaviņ anêņ loņ êņ ba amô haviņ thêlô hatôm sonda daluk te. Ma hathak Lovak Mathêņ ma thêlô enañ lóklókwaņ hadêņ Pol nena miņ ni Jelusalem ami. ⁵Ma doņtom sonda daluk êņ anêņ daņ, ma yêlô a ek nasak yeņ esak loņbô. Ma ñê êvhaviņ lók vêņi lók nali elom yêlô ibup ñgwêk daņ. Ma ñgwêk daņ ma yêlô alek veņiņ lélô ma ateņ mek. ⁶Vêm ma ekam yêlô ma yêlô athak yeņ ba a ma thêlô êvôi iniņ loņ hathak loņbô.

⁷Ma yeņ hatak Taia ma hi aleba hayô Tolemes. Ma anêņ Tolemes ma yêlô a ek nagê ñê êvhaviņ ba namô imbiņ thêlô êtôm wak te. ⁸‘Haviyô hayaņ ma yêlô athak yeņ ba a ayô Sisalia. Ma yêlô amô Pilip anêņ unyak. Yani ma anyô hanaņ Anyô Bêņ anêņ abô bêņ. Bók etak ñê bahêvi ba lahavuju ek nênem aposel sa ba Pilip ma ñê êņ te. ⁹Yani anêņ nali avi muk ayova êmô. Thêlô ethak enañ abô hatôm plopet.

^P 20:31 1Te 2:11   ^q 20:33 1Ko 9:11-12   ^r 20:34 Ap 18:3; 1Te 2:9   ^s 21:4 Ap 20:23
^t 21:8 Ap 6:5; 8:40

10 "Yêlô amô wak doho ma plopet te anêṅ athêṅ nena Agabas hatak Judia ma halôk ba halêm Sisalia. 11 "Yani halêm hayô ek yêlô ma hawa Pol anêṅ bokṅgôp ba hakak yanida baṅ lo va loṅ hathak ma hanaṅ, "Lovak Matheṅ hanaṅ nena, 'Avômalô Israeḷ anêṅ Jelusalem tem nekak bokṅgôp êntêk anêṅ alaṅ aêṅ iyom ba nêṅem yani êndôk avômalô loṅ buyaṅ bahenṅiṅ.' "

12 Yêlô alaṅṅ abô êṅ, ma yêlô lôk avômalô loṅ êṅ alaṅ ba anaṅ hadêṅ Pol nena miṅ ni Jelusalem ami. 13 "Êṅ ma Pol hanaṅ nena, "Môlô olaṅ ba ômô yabiṅdaluk lu eka? Ya lêk yahapesaṅ ya yôv ek yamô koladôṅ mena ik ya vônô halôk Jelusalem hathak Anyô Bêṅ Yisu anêṅ athêṅ la. Êṅ ma hatôm." 14 Yêlô ayê nena yani miṅ hatôm endanṅô yêlôaniṅ abô ami ba intu yêlô atak auk êṅ ma anaṅ, "Anyô Bêṅ anêṅ lahaviṅ injik anôṅ."

Pol hayô Jelusalem

15 Vêṅ ma yêlô apesaṅ i ek ana Jelusalem. 16 Ma ṅê êvhaviṅ doho anêṅ Sisalia elom yêlô ba i Neson anêṅ unyak ek namô. Yani ma anyô Saiplus te atu ba bôk hêvhaviṅ môṅ anôṅ.

17 Yêlô ayô Jelusalem ma ṅê êvhaviṅ ewa yêlô thô lôk leṅṅmavi anôṅ. 18 Haviyô hayaṅ ma yêlô lôk Pol a ek nagê Jems ma avômalô êvhaviṅ iniṅ avaka sapêṅ êmô haviṅ. 19 "Ma Pol hakam thêlô ma hanaṅ hathak nôṅ takatu ba Wapômbêṅ hadum hathak yani hêk avômalô loṅ buyaṅ malêvôṅ.

20 "Thêlô eḷaṅṅ abô êṅ, ma êbô Wapômbêṅ. Ba anaṅ hadêṅ Pol, "Aiyaṅ, ondanṅ. Avômalô Israeḷ lubuṅlubuṅ bôk êvhaviṅ Yisu yôv ba thêlô lôklokwaṅ ek nesopa Mose anêṅ balabuṅ. 21 Ma thêlô bôk eḷaṅṅ yôv nena hôdôṅ avômalô Israeḷ takatu ba êmô ṅê loṅ buyaṅ malêvôṅ nena netak Mose anêṅ balabuṅ lôk miṅ neṅgothe nali iniṅ kupik vê ami lôk miṅ nebalonṅ yêlôaniṅ kobom ami. 22 Tem nedaṅṅ nena lêk hólêm ba alalô nandum malê? 23 "Osopa yêlôaniṅ auk êntêk. Yêlôaniṅ anyô ayova êmô ba bôk ibutiṅ abô haviṅ Wapômbêṅ ek nindum nômlate ek nimitak matheṅ. 24 Onja ṅê takêntêk ba nu unyak matheṅ ma umbiṅ thêlô esak loṅôndê atu ba esopa ek indum thêlô nimitak mabuṅ êṅjêk Wapômbêṅ ma. Ma nêṅ valu ek thêlô nêṅem êtôm iniṅ da vêṅ ma neṅgulu leṅṅkadôk ṅauṅ sapêṅ vê. Undum aêṅ ma tem avômalô sapêṅ neyala nena abô takatu ba eḷaṅṅ ma abôyaṅ. Ma oda hôwê balabuṅ vibiṅ haviṅ. 25 "Ma hathak avômalô loṅ buyaṅ takatu ba êvhaviṅ, yêlô bôk ato kapya hadêṅ thêlô yôv ek nenaṅ abô takatu ba alalô bôk abutiṅ nena thêlô miṅ nejaṅ alim takatu ba êv hatôm da hadêṅ ṅgôk dahô ami, lôk miṅ ninum thalaleṅ ami, ma miṅ nejaṅ alim takatu ba ekak leṅselo siṅ ami, ma netak sek waliliṅ."

" 21:10 Ap 11:28   v 21:11 Ap 20:23; 21:33   * 21:13 Ap 20:24   x 21:19 Ap 15:12

ṽ 21:20 Ap 15:1,5   z 21:23-24 Nam 6:1-20; Ap 18:18   a 21:25 Ap 15:29

²⁶ ^bHaviyô hayaŋ ma Pol lôk nê ayova atu i unyak matheŋ ba esopa loŋôndê atu ba indum thêlô nimbitak mabuŋ ênjêk Wapômbêŋ ma. Vêm ma hi unyak matheŋ kapô ma hanaŋ hadêŋ nê êbôk da nena wak baheŋvi ba lahavuju hale ba hi, ma tem iniŋ waklavôŋ nêmo mabuŋ anêŋ daŋ ba intu tem nêlêm esak loŋbô ek nêmbôk thêlôda tomtom iniŋ da.

Evaloŋ Pol

²⁷Wak baheŋvi ba lahavuju atu habobo anêŋ daŋ ma avômalô Isael anêŋ plovinis Esia êyê Pol hamiŋ unyak matheŋ. Êŋ ma ibi avômalô nômbêŋ atu leŋiŋ ba evaloŋ Pol. ²⁸Ma elam kaêk aêntêk, “Môlô nê Isael, nônem yêlô sa! Anyô êntêk ma ôpatu ba hathak hanaŋ abô kambom hathak alalô lôk abô balabuŋ ma unyak matheŋ êntêk haveŋ lomalak nenanena ba hadôŋ avômalô sapêŋ hathak auk êŋ. Ma nômla yaŋ haviŋ aêntêk. Yani halom nê loŋ buyaŋ doho ba ibitak êyô unyak matheŋ êntêk kapô ba idum loŋ matheŋ habitak lelaik.” ²⁹“Thêlô enaŋ aêŋ ek malê nena bôk êyê Tlopinas anêŋ Epesus hamô Jelusalem haviŋ Pol ba eson nena bôk Pol halom yani ba hi unyak matheŋ kapô.

³⁰Êŋ ma avômalô Jelusalem sapêŋ leŋiŋŋaŋa kambom ba elañviŋ ethak doŋtom ma evaloŋ Pol ba êvôv hale unyak matheŋ viyaiŋ ba hi. Ma ketheŋ oyaŋ ma ik unyak matheŋ anêŋ badêŋ abôlêk siŋ ek miŋ ini kapô esak loŋbô ami. ³¹Thêlô idum ek nijik yani vônô haveŋ denaŋ, ma abô halaŋviŋ hi hayô Lom iniŋ anyô vovak laik môŋ nena avômalô Jelusalem sapêŋ idum pôk lili bêŋ anôŋ. ³²Êŋ ma yani hawa nê vovak lôk nê vovak laik doho ba elañviŋ ba i hadêŋ avômalô nômbêŋ atu. Avômalô êyê anyô vovak laik môŋ lôk anêŋ nê vovak êlêm, êŋ ma etak Pol ba miŋ ik yani hathak loŋbô ami. ³³Anyô vovak laik môŋ hayô ma havalonŋ Pol ma hanaŋ hadêŋ nê vovak nena nekak Pol loŋ esak seŋ ju. Ma hanaŋ hik avômalô liŋ nena, “Yani ma opalê ba hadum malê te?”

³⁴Ma avômalô vi elam abô te ma vi elam abô yaŋ. Pôk lili bêŋ habitak ba anyô vovak laik môŋ miŋ hatôm êpôm malaiŋ êŋ anêŋ ôdôŋ ami. Ba intu hanaŋ hadêŋ nê vovak ek neja Pol imbitak êyô iniŋ loŋ êmô. ³⁵Thêlô ewa Pol êyô loŋ êŋ anêŋ alêlê ma avômalô leŋiŋŋaŋa kambom ek nijik yani vônô ba intu nê vovak êv Pol liŋ hathak leŋ ek miŋ hatôm nijik yani ami. ³⁶^dMa avômalô nômbêŋ atu ba evenŋ yam elam mathalaleŋ nena, “Uŋgwik yani vônô! Uŋgwik yani vônô!”

³⁷Ma nê vovak ebobo iniŋ loŋ êmô, êŋ ma Pol hanaŋ hathak abô Glik hadêŋ anyô vovak laik môŋ nena, “Hatôm yanaŋ abô te êndêŋ o e?” Ma anyô vovak laik môŋ hasoŋ ba hanaŋ, “Hoyala abô Glik, e? ³⁸^eYahason nena o anyô Ijip sêbôk ba huik vovak hadêŋ Lom ba howa nê kambom takatu ba ik anyô vônô hatôm 4,000 ba hu loŋ thiliv la.”

^b 21:26 1Ko 9:20   ^c 21:29 Ap 20:4   ^d 21:36 Luk 23:18   ^e 21:38 Ap 5:36-37

³⁹Ma Pol hanaŋ, “Mi. Ya anyô Islael te ba yenaŋ loŋ ma Tasus hêk plovins Silisia. Yenaŋ loŋ ma loŋ lôk athêŋ. Hatôm yanaŋ abô dokte êndêŋ avômalô takêntêk e?”

⁴⁰Ma anyô vovak laik môŋ halôk, ma Pol hamiŋ alêlê ma hêv baŋ hathak leŋ ek avômalô bônônŋ. Thêlô bônônŋ, êŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô hathak abô Hiblu.

22 ¹Ba hanaŋ nena, “Aiyaŋ thêlô lo wakamik thêlô, nodaŋô. Tem yanaŋ nôm êŋ bêŋ êndêŋ môlô.” ²Ma elañô Pol hanaŋ abô hathak abô Hiblu, êŋ ma thêlô imiŋ tiŋiŋ.

Êŋ ma Pol hanaŋ, ^{3f}“Ya anyô Islael. Wakatik havathu ya hêk Tasus anêŋ plovins Silisia, ma doŋtom yahalumbak bêŋ hamô loŋ êntêk. Ma Gameliel bôk hadônŋ ya dedaŋ mavi hathak bumalô iniŋ balabuŋ. Ma ya bôk lôklokwaŋ bomaŋ ek yasopa Wapômbêŋ hatôm môlô êntêk lêk udum. ⁴Bôk yahêv vovaŋ hadêŋ nê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê ba yahatak anyô lo avi halôk koladônŋ lôk yahanaŋ ek nijik thêlô vônô. ⁵Anyô bêŋ habôk da lôk Islael iniŋ nê bêŋbêŋ eyala nôm takêntêk. Thêlô eto kapyra te hadêŋ iniŋ iviyaŋ anêŋ Damaskas ek nijik ku takatu tem yandum thô êndêŋ thêlô. Ku êŋ ma yambaloŋ nê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê ba yanja i ba yalêm Jelusalem ek nênmê vovaŋ êndêŋ i.

⁶“Yaha ek yandum ku êŋ ba hatôm waklêvônŋ biŋ ma yahabobo Damaskas. Ma ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ te anêŋ leŋ habi hayô hêk ya. ⁷Ma yahêv yak halôk pik ma yahalaŋô abô te hanaŋ hadêŋ ya, ‘Sol, Sol, aisê ka hubuliŋ ya?’

⁸“Ma yahanaŋ viyaŋ, ‘Anyô Bêŋ, o ma opalê?’

“Ma hanaŋ nena, ‘Ya Yisu anêŋ Nasalet, ôpatu ba hôêv vovaŋ hadêŋ.’ ⁹Ŋê takatu ba iviŋ ya êyê deda êŋ, ma doŋtom miŋ elañô ôpatu anêŋ abô atu ba hanaŋ hadêŋ ya ami.

¹⁰“Ma yahanaŋ, ‘Anyô Bêŋ, yandum malê?’

“Ma Anyô Bêŋ hanaŋ nena, ‘Umbiyô ba nu Damaskas ma anyô te tem enaŋ êndêŋ o esak ku takatu ba bôk yahatak yôv ek undum.’ ¹¹Deda bêŋ êŋ habi yamaleŋ siŋ ba miŋ hatôm yaŋgê loŋ ami. Aêŋ ba nê takatu iviŋ ya evaloŋ yabaheŋ ba edadi ya hi Damaskas.

¹²“Ma anyô te anêŋ athêŋ nena Ananaias hamô loŋ êŋ ba halêm ek ênjê ya. Yani hathak hasopa abô balabuŋ dedaŋ mavi, ma avômalô Islael takatu ba êmô Damaskas ethak elam yani nena anyô mavi. ¹³Yani hamiŋ habobo ya ma hanaŋ, ‘Aiyaŋ Sol, nôŋgô tak esak loŋbô!’ Ma ketheŋ oyaŋ ma yahayê yani.

¹⁴“Ma hanaŋ, ‘Bumalô thêlô iniŋ Wapômbêŋ hatak o ek oyala anêŋ lahaviŋ lôk nôŋgô anêŋ Anyô Thêthônŋ Yisu lôk ondaŋô laselo. ¹⁵Tem umbitak êtôm anêŋ anyô onaŋ anêŋ abô bêŋ êndêŋ avômalô sapêŋ esak nôm

† 22:3 Ap 5:34   § 22:4 Ap 8:3

takatu ba hôyê lo holarjô. ¹⁶Lêk aisê, hoyabiņ malê? Umbiyô ma usik o êndôk ñarj lôk ondam anêj athêj ek êmbôkwiņ anêm kambom sapêj vê.’

¹⁷“Vêm ma yahaleha Jerusalem ma wak te ma yahatej mek hamô unyak mathej kapô ma yahatulak ba yahayê wêj te. ¹⁸Ma yahayê Anyô Bêj hanaņ abô hadêj ya ba hanaņ, ‘O kethej, otak Jerusalem ba nu. Ek malê nena avômalô loj êntêk tem miņ nedaņô anêm abô takatu ba honaņ hathak ya ami.’

¹⁹i “Ma yahanaj, ‘Anyô Bêj, thêlô eyala nena bôk yahavej avômalô Israel iniņ unyak yej nenanena takatu ba hamô lomalak ek yanja avômalô takatu ba êvhaviņ o ek yambali thêlô ba yatak i êndôk koladôj. ²⁰Ma ik Stiven anêm anyô atu ba hanaņ anêm abô bêj vônô ma lêk yahamiņ loj êj haviņ ba intu yahalôk hathak auk êj ba yahayabiņ ñê ik yani vônô iniņ sôp.’

²¹k “Êj ma Wapômbêj hanaņ hadêj ya, ‘Nu, tem yanêm o êndêj avômalô loj buyaņ takatu ba êmô daimbô.’ ”

²²Avômalô Israel elañô Pol anêj abô aleba hanaņ bute nena, “Wapômbêj hêv yani ba hi ek ñê loj buyaņ”, êj ma thêlô elam lôklala nena, “Uņgwik yani vônô! Miņ notak yani ek êmô lôkmala ami.” ²³Ma thêlô elam lôklala ba ibi iniņ kwêv daim thô ma ibi voņgovaņ hathak lej ek injik thô nena lejijmaniņ hathak abô takatu ba Pol hanaņ. ²⁴Êj ma anyô vovak laik mông hanaņ ek ñê vovak neja Pol ba ini iniņ loj. Ma hanaņ nena nebalì yani esak yak wabej lôk nenaņ injik yani lij ek neyala nena avômalô lejijñaņ hathak malê ba elam kaêk lôklala. ²⁵Thêlô eto Pol va lo baņ thêthôj ma ekak loj ek nebalì yani, êj ma Pol hanaņ hadêj anyô vovak laik atu ba hamiņ habobo yani nena, “Lom iniņ balabuņ hanaņ aisê hathak avômalô Lom da? Hatôm nobali anyô Lom te atu ba miņ hadum abô ba êpôm anêj kambom ami denaņ e?”

²⁶Anyô vovak laik halaņô abô êj ma hi hanaņ hadêj anyô vovak laik mông nena, “Hudum malê? Ôpêntêk ma anyô Lom te.”

²⁷Ma anyô vovak laik mông hi hadêj Pol ma hanaņ hik yani lij, “O ma anyô Lom te e?” Ma Pol hanaņ, “Intu êj.”

²⁸Ma anyô vovak laik mông hanaņ, “Bôk yahêv valuselej bêj anôj hadêj Lom ek yambitak anyô Lom te.” Ma Pol hanaņ, “Ya mi, wakamik ma anyô Lom ba intu yahabitak anyô Lom haviņ.”

²⁹m Êj ma ñê takatu ba idum ek nenaņ injik yani lij, etak yani ba i kethej. Ma anyô vovak laik mông hasoņ kambom ek malê nena hakak Pol anyô Lom te baņ lo va lusu hathak sej.

Pol hamiņ kaunsil malêvôn

³⁰Ma anyô vovak laik mông lahaviņ eyala katô nena avômalô Israel enaņ Pol bêj hathak malê. Aêj ba haviyô hayaņ ma hapole sej vê

^h 22:18 Ap 9:29-30   ⁱ 22:19 Ap 8:3; 26:9-11   ^j 22:20 Ap 8:1   ^k 22:21 Ap 9:15

^l 22:25 Ap 16:37   ^m 22:29 Ap 16:38

hêk Pol ma hêv abô hadêj nê bêjnbêj êbôk da lôk Sanhedlin ek nesak dojtom. Êj ma hawa Pol ba hi hadô hamiñ thêlô malejij.

23 ¹Pol hatitiñ Sanhedlin ma hanañ, “Aiyañ thêlô, yahadum Wapômbêj anêj ku dedauñ mavi hêk Wapômbêj ma ba yakapôlôn miñ hanañ ya bêj hathak nômlate ami aleba lêk.” ²Êj ma anyô bêj habôk da Ananias hanañ hadêj nê takatu ba imiñ habobo yani ek nepetav yani abôlêk. ³Ma Pol hanañ, “Lemvimkupik ma thêthê mavi, ma dojtom kapôlôm ma lônghôlôn ba Wapômbêj tem epetav o. Hômo loñ êntêk ek onañ ya bêj esak balabuñ, ma dojtom oda huik balabuñ pesa ba honañ nena nepetav ya.”

⁴Ma nê takatu ba imiñ habobo yani enañ, “Honañ abô kambom hathak Wapômbêj anêj anyô bêj habôk da eka?”

⁵Ma Pol hanañ, “Aiyañ thêlô, miñ yahayala nena yani ma anyô bêj habôk da ami. Hatôm bôk eto nena, ‘Miñ nonañ abô kambom esak anyô bêj atu ba hayabiñ anêm avômalô ami.’”

⁶Ma Pol hayala nena avômalô Sanhedlin vi ma Sadyusi ma vi ma Palisi. Ba intu yani halam hadêj thêlô nena, “Aiyañ thêlô, wakamik ma anyô Palisi ma ya aêj iyom. Ba yahêvhaviñ nena nê takatu ba bôk ema tem nimbiyô esak lojbdô, ma hathak abô êj ma lêk udum abô ek ya.”

⁷Yani hanañ abô êj ma Palisi lôk Sadyusi enañ i aleba evak i vose hi ôdôn ju. ⁸Evak i vose ek malê nena nê Sadyusi iniñ auk nena nê ñama tem miñ nimbiyô esak lojbdô ami, lôk enañ nena añela lôk ñgôk miñ êmô ami. Ma dojtom Palisi êvhaviñ nena nôm takêj ma avanôn.

⁹Êj ma pôk lili bêj habitak ma nê lôkauk hathak abô balabuñ doho atu ba Palisi, iviyô imiñ ma enañ lôklala nena, “Yêlô miñ lêk apôm ôpêntêk anêj kambom la ami. Betha ñgôk mena añela te hanañ abô êj hadêj yani la.” ¹⁰Ma leñjmaniñ halumbak hi bêj ba anyô vovak laik môn hakô nena tem nêbôn Pol endeba itip ni lovian. Ba intu hanañ hadêj nê vovak nena nêbôn Pol vê ênjêk i ba neja ba ini iniñ loj.

¹¹Wak êj anêj bôlôvôn ma Anyô Bêj hamiñ habobo Pol ma hanañ, “Umiñ lôklokwañ ma miñ ôkô ami! Bôk honañ abô hathak ya bêj hamiñ Jelusalem ma tem onañ imiñ Lom aêj iyom.”

Avômalô Israel evak abô ek nijik Pol vônô

¹²Haviyô hayañ ma avômalô Israel doho ethak dojtom ma evak abô hathak Wapômbêj anêj athêj nena, “Alalô miñ hatôm nañgañ nôm lo nanum ñañ ami endeba nañgik Pol vônô am.” ¹³Ñê takatu ba evak abô êj, ma hatôm 40 ba havôhi. ¹⁴Ma thêlô i êyô nê bêjnbêj êbôk da lôk nê bêjnbêj Israel ma enañ, “Yêlô avak abô hathak Wapômbêj anêj athêj

ⁿ 23:2 Jon 18:22-23   ^o 23:3 Wkp 19:15; Mat 23:27   ^p 23:5 Kis 22:28   ^q 23:6 Ap 26:5

^r 23:8 Mat 22:23   ^s 23:11 Ap 27:24; 28:16,23

nena miŋ hatôm aŋgaŋ nôm lo nanum ŋaŋ ami endebe naŋgik Pol vônô am. ¹⁵‘Aêŋ ba môle lôk Sanhedlin nônêm abô êndêŋ anyô vovak laik môm ba nosau yani nena neja Pol êlêm êndêŋ môle ek nonaŋ injik yani liŋ ek enaŋ anêŋ abô doho anêŋ ôdôŋ bêŋ. Ek malê nena yêlô lêk apesaŋ i yôv ek naŋgik yani vônô êndôk loŋôndê.”

¹⁶Ma doŋtom Pol livavi anêŋ namalô halaŋô abô takatu ba thêlô ibutin. Ma hi ŋê vovak iniŋ loŋ kapô ma hanaŋ hadêŋ Pol. ¹⁷Pol halaŋô anêŋ abô, êŋ ma halam anyô vovak laik te halêm ma hanaŋ, “Ondom anyô muk êntêk ni anyô vovak laik môm ek enaŋ anêŋ abô te êndêŋ yani.” ¹⁸Êŋ ma anyô vovak laik êŋ hawa yani ba hi hadêŋ anyô vovak laik môm ma hanaŋ, “Pol anyô koladôŋ halam ya ek yanja anyô muk êntêk êlêm êndêŋ o. Ek malê nena anêŋ abô te hêk ek enaŋ imbiŋ o.”

¹⁹Êŋ ma anyô vovak laik môm havalon anyô muk atu baŋ ba halom yani hi daim dokte ma hanaŋ hik yani liŋ, “Hudum ek onaŋ malê êndêŋ ya?” ²⁰Ma ôpatu hanaŋ, “Avômalô Israeŋ lêk evak abô ek nenaŋ injik o liŋ nena yamuŋ ma nêm Pol êndêŋ Sanhedlin. Thêlô esau nena tem nenaŋ injik Pol liŋ esak anêŋ abô doho anêŋ ôdôŋ. ²¹Ma miŋ ondanô iniŋ abô ami. Thêlô ma hatôm 40 ba havôhi evak abô majaŋ hathak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ nena miŋ hatôm nejaŋ nôm lo ninum ŋaŋ ami endebe nijik Pol vônô am. Ma lêk epesaŋ i yôv ba êmô loŋôndê ek nijik yani vônô, ma doŋtom eyabiŋ o ek ôndôk esak iniŋ abô am.”

²²Ma anyô vovak laik môm hatak anyô muk atu ba hi ma hanaŋ lôklokwaŋ nena, “Miŋ onaŋ êndêŋ anyôla nena honaŋ abô êntêk hadêŋ ya ami.”

Anyô vovak laik môm hêv Pol hadêŋ Peliks

²³Êŋ ma anyô vovak laik môm halam ŋê vovak laik ju ma hanaŋ, “Nusup ŋê vovak êtôm 200 takatu ba even pik lôk 70 takatu ba êyô êmô bokhos ma 200 takatu ba ik vovak hathak kôm jaŋak ek nêpôpêk i ek dokte bôlôvôn êtôm 9 kilok ma ini Sisalia. ²⁴Ma nopesaŋ bokhos doho ek Pol ek noja yani dedauŋ mavi endebe notak êndôk Peliks anyô bêŋ atu ba hayabiŋ Judia baŋ.” ²⁵Lôk hatô kapya te aêntêk:

²⁶Ya Klodias Lisias, yahato kapya êntêk hadêŋ o Peliks,

O ma anyô bêŋ mavi atu ba hoyabiŋ Judia. Waklêvôn mavi o!

²⁷“Ijê Israeŋ evalon anyô êntêk ba idum ek nijik yani vônô, ma doŋtom bôk yahalaŋô yôv nena yani ma anyô Lom te. Ba intu ya lôk yenaŋ ŋê vovak ayô aêv yani sa. ²⁸“Ma yalenhaviŋ yandaŋô nena avômalô Israeŋ leŋiŋdaŋ ba enaŋ ôpêntêk bêŋ hathak malê. Ba intu yahawa yani hi hadêŋ iniŋ Sanhedlin. ²⁹Ma iniŋ abô takatu ba enaŋ hathak yani ma hathak Israeŋ da iniŋ balabuŋ, ma miŋ yahapôm

‘ 23:15 Ap 25:3   “ 23:27 Ap 21:30-33; 22:25-27   ˇ 23:28 Ap 22:30

abôla hatôm nanjik yani vônô mena nandô yani êmô koladôn ami.

³⁰Ma yahalañô nena nê Israeël doho evak abô ek nijik yani vônô, ba intu yahêv yani kethej oyañ ba hathôk ek o. Ma yahanajañ hadêj nê takatu ba enajañ yani bêj nena thêlôda nenañ abô êj bêj êndêj o.

³¹Hato kapyã êj yôv, ma hêv hadêj anêj nê vovak. Ma thêlô esopa anêj abô takêj ma ewa Pol ba i malak Antipatlis hadêj bôlôvôn. ³²Ma haviyô hayañ ma nê êyô êmô bokhos iyom ewa Pol ba i Sisalia. Ma nê vovak vi êvôi iniñ loj hathak lojbô. ³³Ma nê bokhos êyô Sisalia, êj ma êv kapyã atu lôk Pol hadêj anyô bêj hayabiñ Judia. ³⁴Ma hasam kapyã êj ma hanañ hik Pol liñ, “O anêj plovinã alê?” Ma Pol hanañ, “Ya anêj Silisia.” ³⁵Ma ôpêj hanañ, “Ijê takatu ba idum abô ek o êyô, ma tem yandañô anêm abô.” Ma hanañ ek nê vovak doho neyabiñ Pol êmô unyak bêj atu ba Helot bôk halav bô.

Ijê bêjbêj anêj Israeël idum abô ek Pol

24 ¹Wak bahejvi hale ba hi, ma Ananias anyô bêj habôk da lôk Israeël iniñ nê bêjbêj doho ma Tetulus ôpatu ba ewa hatôm iniñ anyô indum abô, thêlô sapêj êlôk ba i Sisalia. Ma enajañ Pol bêj hadêj Peliks anyô bêj atu ba hayabiñ avômalô Judia. ²⁻³Ewa Pol ba êyô loj nedañô abô. Êj ma Tetulus hanañ Pol anêj kambom bêj ba hanañ nena, “Anyô bêj Peliks, o anyô mavi anôn. Hoyabiñ yêlô mavi anôn ba intu yêlô amô labali mavi. Ma hathak anêm auk mavi hopesajañ nôm takatu ba bôk hêv malaiñ hadêj yêlô ba lêk habitak mavi hathak lojbô. Aêj ba yêlô lôk avômalô lomalak nenanena sapêj anañ leñijmavi anôn hathak nôm takêj hatôm wak nômbêj intu sapêj. ⁴Ma kambom ek yambaloñ o loj bêj anôn lôk nanêm malaiñ êndêj o ba intu lem ek yêlô ba ondañô yêlôaniñ abô bidonja êntêk.

⁵“Ôpêntêk hêv malaiñ bêj anôn hadêj yêlô ba hik avômalô Israeël kapôlônij liñ havej pik sapêj. Yani ma anyô bêj ek ôdôn lukmuk te atu ba esopa anyô Nasalet atu anêj abô kambom. ⁶⁻⁸Ma yani hadum ek imbulij yêlôaniñ unyak mathej ba imbitak lelaik ênjêk Wapômbêj ma. Ba intu yêlô avaloñ yani.^z Oda onañ injik ôpêj liñ ma tem oyala nena abô takatu ba yêlô anañ hathak yani ma avanôn.”

⁹Tetulus hanañ abô takêj yôv ma avômalô Israeël takatu ba iviñ yani ik Tetulus anêj abô loj haviñ ba enajañ nena abô takatu ba hanañ ma avanôn.

^w 23:30 Ap 23:16-23; 24:1-9   ^x 24:5 Ap 17:6   ^y 24:6-8 Ap 21:28-30   ^z 24:6-8 Ijê lôkaur vi enajañ nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denajañ. Abô êj ma aêntêk: Ma leñijhaviñ nanañ yani bêj esak yêlôaniñ abô balabuñ. Ma doñtom anyô vovak laik môj Lisias halêm ma havôn yani vê hêk yêlô. Ma hanañ nena nê takatu ba idum ek nenañ yani bêj, nêlêm nindum abô esak o.

¹⁰Ma anyô bêtj atu habi baŋ hadêtj Pol nena enaŋ anêtj abô. Êŋ ma Pol hanaŋ viyaŋ, “Yahayala nena hoyabiŋ avômalô Judia sondabêtj bêtj anôŋ ba holaŋô iniŋ abô ba hopesaŋ thêthôŋ. Ba intu yalerŋmavi ek yanaŋ yenaŋ abô bêtj êndêtj o ek opesaŋ. ¹¹Ma onaŋ injik anyô doho liŋ ma tem ôpôm nena wak laumiŋ ba lahavuju iyom intu hale ba hi ma yaha Jelusalem ek yanêm yey. ¹²Ma wak êŋ ma nê Israeŋ takatu ba enaŋ ya bêtj miŋ êyê yahanaŋ abô lôk vovak hadêtj anyôla hamô unyak mathen ami, lôk miŋ yahabi avômalô leniŋ hamô malak yey la mena loŋ la hamô malak bêtj Jelusalem haviŋ ami. Mi. ¹³Abô kambom takatu ba enaŋ hathak ya, abôla miŋ hêk ek injik thô nena iniŋ abô ma avanôŋ ami. ¹⁴Ma doŋtom abô êntêk ma abô avanôŋ: Yahêv yey hadêtj bumalô thêlô iniŋ Wapômbêtj ba yahasopa Yisu anêtj loŋôndê atu ba elam nena loŋôndê lokbaŋ. Ma yahêvhaviŋ Mose anêtj balabuŋ lôk plopet iniŋ abô takatu ba bôk eto. ¹⁵Ma ya hatôm nê takêntêk ba yahêv yamaleŋ ek Wapômbêtj injik avômalô taksêbôk ba bôk ema yôv liŋ, avômalô thêthôŋ lôk avômalô kambom. ¹⁶Aêtj ba wak nômbêtj intu sapêtj ma ya lôklokwaŋ ek yakapôlôŋ ênjêk mabuŋ ma kambom mi ênjêk Wapômbêtj lo avômalô maleŋiŋ.

¹⁷“Bôk yahatak Jelusalem sondabêtj doho ma lêk yahavôhalêm ek yanêm wapôm êndêtj yenaŋ avômalô Israeŋ takatu ba êv i sêkêya lôk yambôk da êndêtj Wapômbêtj. ¹⁸^bYaha unyak mathen anêtj piklêvôŋ ma yahadum nôm êŋ lôk yahasopa kobom yambitak mabuŋ ênjêk Wapômbêtj ma. Êŋ ma thêlô êpôm ya. Avômalô bêtj anôŋ miŋ êmô haviŋ ya ami lôk miŋ yahadum thôthô bêtj ami. Mi. ¹⁹Avômalô Israeŋ doho anêtj plovinŋ Esia iniŋ abôla hamiŋ ek nenaŋ ya bêtj, êŋ ma mavi ek thêlô nêlêm nimiŋ malem ma nenaŋ ya bêtj. Ma doŋtom nê êŋ la miŋ halêm ami. ²⁰Ba intu onaŋ ek nê takatu ba lêk êmô nenaŋ yenaŋ kambom takatu ba bôk êpôm hadêtj waklavôŋ atu ba idum abô ek ya hamiŋ Sanhedlin maleŋiŋ bêtj. ²¹“Betha thêlô êpôm yenaŋ kambom doŋtom iyom la. Kambom êŋ ma bôk yahalam hamiŋ thêlô maleŋiŋ nena, ‘Yahêvhaviŋ nena Wapômbêtj tem injik avômalô ŋama liŋ esak loŋbô. Ma hathak nôm êŋ iyom intu lêk môlô udum abô ek ya.’” Pol hanaŋ aêtj.

²²^dPeliks bôk halaŋô abô bêtj anôŋ hathak avômalô takatu ba esopa Yisu anêtj loŋôndê. Ba intu hakak abô daŋ siŋ ba hanaŋ nena, “Anyô vovak laik môŋ Lisias halêm hayô ma tem yanaŋ yenaŋ auk bêtj esak anêm abô.” ²³Ma hanaŋ hadêtj sôp bidonŋ nena etak yani êndôk koladôŋ, ma doŋtom nepole yak sêŋ vê ênjêk yani baŋ ek êmô oyaŋ ma anêtj nê môlô êyô ma netak i ek nêlêm yani sa.

Eyabiŋ Pol hamô Sisalia

²⁴Wak doho hale ba hi ma Peliks lôk yanavi Dlusila, yani ma avi Israeŋ te, i êyô iniŋ loŋ ekaksa halôk. Ma Peliks dalam Pol halêm ma halaŋô

^a 24:15 Jon 5:28-29   ^b 24:18 Ap 21:17-28   ^c 24:21 Ap 23:6   ^d 24:22 Ap 23:26

Pol hanaŋ abô hathak anêŋ hêvhaviŋ Yisu Kilisi. ²⁵Ma hanaŋ abô hathak loŋôndê thêthônŋ lôk bôk lo loŋ nipuk i loŋ lôk waklavônŋ Wapômbênŋ tem indum abô, êŋ ma Peliks hakô ba hanaŋ, “Lêk hatôm, ma nu. Ma wakla ya ku mi, ma tem yanêm abô ek ôlêm esak loŋbô.” ²⁶Peliks lahabi nena Pol tem nêm valu doho êndênŋ yani ek indum yani lamavi ek nêm Pol sa. Ba intu dalam Pol lôbôlônŋ ek thai nenaŋ abô.

²⁷Sondabênŋ ju hale ba hi ma Posias Pestas hawa Peliks anêŋ ku. Ma Peliks lahaviŋ indum avômalô Israeŋ leŋŋmavi ba intu hadô Pol hamô koladônŋ denaŋ.

Idum abô ek Pol hamiŋ Pestas ma

25 ¹Pestas hawa ku eyabiŋ Judia ba hamô Sisalia hatôm wak lô. Vêm ma hi Jelusalem. ²Êŋ ma ñê bêngbênŋ êbôk da lôk ñê bêngbênŋ Israeŋ i hadênŋ yani ma enaŋ Pol bênŋ. ³Ba enaŋ nena, “Lemmavi hathak yêlô, êŋ ma nêm ôpêntêk ba êlêm Jelusalem ek indum abô.” Ma doŋtom iniŋ auk loŋ kapô ma bôk evak abô ek netak anyô doho ek nekopak êmô loŋôndê ek nijik Pol vônô. ⁴Ma Pestas hanaŋ iniŋ abô viyaŋ nena, “Pol ma eyabiŋ hamô Sisalia. Ma tem yana Sisalia esak loŋbô. ⁵Ba intu nônem unim ñê bêngbênŋ doho nêlêm imbiŋ ya ek nenaŋ kambom takatu ba onaŋ nena bôk hadum bênŋ êndôk loŋ êŋ.”

⁶Pestas hamô haviŋ thêlô hatôm wak baherŋvi ba lahavulô mena laumiŋ la vêm ma halôk ba hi Sisalia hathak loŋbô. Ma haviyô hayaŋ ma hi loŋ idum abô ma hanaŋ ek neja Pol ba ini loŋ êŋ. ⁷Pol hayô, êŋ ma ñê Israeŋ takatu ba êlêm anêŋ Jelusalem ekalabu yani siŋ ma enaŋ yani bênŋ hathak abô malaiŋ lomaloma, ma doŋtom iniŋ abô miŋ hatôm injik nômla thô nena iniŋ abô ma avanônŋ ami. ⁸Êŋ ma Pol hanaŋ iniŋ abô viyaŋ nena, “Miŋ yahadum kambom la hathak Israeŋ iniŋ balabuŋ lôk iniŋ unyak matheŋ ma Sisa anêŋ abô majaŋ ami. Milôk.”

⁹Ma doŋtom Pestas lahaviŋ indum avômalô Israeŋ leŋŋmavi ba hanaŋ hadênŋ Pol, “Lemmavi ek nu Jelusalem ek yandaŋô anêm abô takêntêk êndôk loŋ êŋ e?”

¹⁰Ma Pol hanaŋ, “Unyak êntêk lêk yahamiŋ, êŋ ma Sisa anêŋ unyak idum abô halôk. Ya ma anyô Lom ba intu loŋ êntêk ma thêthônŋ ek yandum abô êndôk. Ma oda hoyala nena miŋ yahadum nômla kambom hadênŋ avômalô Israeŋ ami. ¹¹Ma yahadum nômla kambom ba abô majaŋ hanaŋ nena yama, êŋ ma mavi ek nijik ya vônô. Ma doŋtom abô takêntêk ba thêlô enaŋ hathak ya miŋ avanônŋ ami, êŋ ma miŋ mavi ek otak ya êndôk thêlô baherŋŋ ami. Ba intu yalerhaviŋ Sisa da endanŋô yenaŋ abô êndôk Lom.”

¹²Pestas halaŋô abô êŋ ma hanaŋ abô haviŋ anêŋ ñê lôkauk vêm ma hanaŋ bênŋ nena, “Holam Sisa ek endanŋô anêm abô ba intu tem nu ek Sisa endanŋô.”

° 25:2 Ap 24:1   † 25:3 Ap 23:15   * 25:7 Ap 24:5-6

Pestas hanaŋ abô haviŋ Kiŋ Aglipa hathak Pol

¹³Wak doho hale ba hi ma Kiŋ Aglipa lo livavi Benaisi êlêm Sisalia ek nênem leŋiŋmavi êndêŋ Pestas. ¹⁴Thai êmô loŋ êŋ wak bêŋ anôŋ ma wak te ma Pestas hanaŋ abô hathak Pol hadêŋ kiŋ ba hanaŋ nena, “Anyô te hamô loŋ êntêk ba Peliks bôk hatak yani halôk koladôŋ. ¹⁵Wak atu ba yaha Jelusalem ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk Israeŋ iniy nê bêŋbêŋ enaŋ ôpêntêk anêŋ kambom bêŋ, ba enaŋ ek yandum abô ba yanaŋ nena hadum kambom ek batu nijik yani vônô. ¹⁶Ma yahananŋ hadêŋ i nena, ‘Yêlô Lom iniy abô majanŋ hanaŋ aêntêk, yêlô miŋ hatôm nangik anyô te vônô oyaŋ ami. Mi, môn ma imiy nê takatu ba idum abô hathak yani maleŋiy ek endanô iniy abô. Vêm ma enaŋ iniy abô viyaŋ.’ ¹⁷Thêlô iviy ya ba êlêm, êŋ ma miŋ yahayabiŋ wak doho ami. Mi, haviyô hayaŋ ma yaha loŋ idum abô ba yahananŋ ek neja Pol ba nêlêm. ¹⁸Ma nê takatu ba idum abô ek yani iviyô imiy ma yahasonŋ nena tem nenaŋ yani anêŋ kambom anôŋ la bêŋ, ma doŋtom mi. ¹⁹Thêlô enaŋ hathak loŋôndê takatu ba nesopa iniy Wapômbêŋ ba enaŋ nena Pol miŋ hasopa loŋôndê êŋ thêthôn ami. Lôk enaŋ hathak anyô ŋama te anêŋ athêŋ nena Yisu atu ba Pol hanaŋ nena hamô lôkmala. ²⁰Miŋ yahapôm loŋôndê la hatôm yapesaŋ malaiŋ êŋ ami. Ba intu yahananŋ hik yani liŋ nena, ‘Lemhaviŋ nu Jelusalem ek yandaŋô anêm abô êŋ êndôk loŋ êŋ e?’ ²¹Ma doŋtom yani hanaŋ nena yani lahaviŋ Sisa endanô anêŋ abô êndôk Lom. Ba intu yahananŋ hadêŋ yenaŋ nê vovak nena neyabiŋ yani endeba yanêm yani ni Lom ek ênjê Sisa.”

²²Êŋ ma Aglipa hanaŋ hadêŋ Pestas, “Yaleŋhaviŋ yandaŋô ôpêŋ da anêŋ abô.” Ma Pestas hanaŋ viyaŋ, “Mavi, biyamôn ma tem ondanô.”

Pol hamiŋ Aglipa ma

²³Haviyô hayaŋ ma Aglipa lo Benaisi ik iniy nômkama kêkêlô ba i malak bêŋ atu ethak eŋanô abô halôk. Ma nê vovak laik môn lôk nê bêŋbêŋ malak êŋ êlêm haviŋ thai. Ma Pestas hanaŋ ba ewa Pol halêm.

²⁴Ma Pestas hanaŋ, “Kiŋ Aglipa lôk mólô avômalô takatu ba lêk ômô haviŋ yêlô. Ôpêntêk ma avômalô Israeŋ sapêŋ anêŋ Jelusalem lôk loŋ êntêk bôk elam lôklala hadêŋ ya ek yandôk esak iniy abô ba yanaŋ ek nijik ôpêntêk vônô. ²⁵Ma doŋtom miŋ yahapôm ôpêntêk anêŋ kambomlate hatôm yanaŋ ek nijik yani vônô ami. Ma yanida lahaviŋ ni ek Sisa endanô anêŋ abô ba intu tem yanêm yani ni ek ênjê Sisa. ²⁶Ma doŋtom yato malê esak yani êndôk kapya êntêk êndêŋ anyô bêŋ Sisa? Ba intu yahawa yani halêm ek o, Kiŋ Aglipa, lôk mólô sapêŋ ek alalô nadaŋô anêŋ abô katô ek apôm ôpêŋ anêŋ malaiŋ anêŋ ôdôn bêŋ, êŋ ma tem

^h 25:14 Ap 24:27

yato êndôk kapya êntêk. ²⁷Yanêm anyô koladônj te oyanj ni êndênj Sisa ma miñ yahato abô atu ba enanj yani bênj hathak halôk kapya ami, ênj ma kambom.”

Pol hamiñ Kiñ Aglipa ma

26 ¹Ênj ma Aglipa hanañ hadênj Pol, “Yahêv thalek ek onanj anêm abô.”

Ma Pol hêv bañ lij ma hanañ anênj abô nena, ²“Kiñ Aglipa, tem yanggik thô nena nê Islael iniñ abô takatu ba enanj hathak ya ma miñ abô avanônj ami. Yalenmavi anônj ek yananj abô ênj imiñ malem ³ek malê nena o ma anyô lôkauk bênj hathak yêlô Islael iniñ kobom sapênj. Ma hoyala abô takatu ba yêlô avak i vose hathak. Aênj ba yahalanj hadênj o nena ondanô yenañ abô vêmam.

⁴“Avômalô Islael sapênj bôk eyala yenañ bôk lo loñ takatu ba yahasopa hadênj sêbôk atu ba ya yaôna ba yahamô yenañ loñ aleba lêk. Lôk eyala loñôndê takatu ba yahasopa hamô Jelusalem haviñ. ⁵Thêlô bôk eyala ya bô ba hatôm nenañ nena ya ma Palisi te. Palisi ethak esopa Wapômbênj lôk anênj balabuñ lôklokwanj ba êmônj ek Islael iniñ ôdônj vi. ⁶Ma yahathak yahêv yamaleñ ek malêla takatu ba Wapômbênj bôk havak abô haviñ bumalô thêlô ek nêm. Ma hathak ôdônj ênj, ma lêk idum abô ek ya. ⁷Yêlô ma lodônjlodônj hatôm laumiñ ba lahavuju, ma wak lo bôlôvônj ma athak aêv yeñ lôklokwanj hadênj Wapômbênj lôk aêv maleñ ek nôm takatu ba yani bôk havak ek nêm injik anênj anônj. Kiñ, yahêv yamaleñ ek nôm takênj ba intu lêk avômalô Islael enanj ya bênj. ⁸Aisê ka môlô doho lemimhabi nena Wapômbênj miñ hatôm injik nê nãma lij esak loñbô ami e?

⁹“Sêbôk ma yenañ auk thekthek ek yandum nômkama bênj anônj ek yamiñ avômalô takatu ba esopa Yisu anênj Nasalet loñ siñ ek miñ nesopa ami. ¹⁰Ma bôk yahadam aênj havenj Jelusalem. Ijê bênjbênj êbôk da anênj loñ ênj bôk êv athênj hadênj ya ba intu yahavalonj avômalô matheñ bênj anônj ba yahadô i hamô koladônj. Ma ik i vônô ma yahalôk hathak iniñ auk ênj haviñ. ¹¹Ma wak bênj anônj ma yaha unyak yeñ nenanena ek yanêm vovanj êndênj i. Lôk yahabi thêlô leñij lij ek nenañ abôma esak Yisu. Yalenmaniñ kambom anônj hathak thêlô ba intu yaha malak lônj takatu ba êmô loñ buyanj ek yanêm malaiñ êndênj i imbiñ.

¹²“Wak te ma yaha Damaskas ek yambuliñ nê êvhaviñ ma nê bênjbênj êbôk da êv athênj lôk lôklokwanj hadênj ya ek yandum ku ênj. ¹³Kiñ, hatôm wاكلêvônj biñ ma yahabup hathak loñôndê denanj ma deda lôkmanjgij anônj te anênj leñj habi hayô hêk ya lôk nê takatu ba evenj haviñ ya. Wak anênj deda ma yaôna lôk ek deda ênj anênj. ¹⁴Ma yêlô lôkthô êv yak halôk

¹ 26:5 Plp 3:5-6   ² 26:6-7 Ap 23:6; 28:20   ³ 26:9 Ap 8:3

pik ma yahalanjô abô te halêm hadêj ya hathak abô Hiblu nena, ‘Sol, Sol, hubulij ya eka? O hatôm bokmanjao atu ba habô i ba miñ hasopa anêj alañ anêj lahaviñ ami ba hapam i velevele hathak kôm damoma ba hawa vovaj.’

¹⁵“Ma yahanaj, ‘Anyô Bêj, o opalê?’

“Ma Anyô Bêj hanaj, ‘Ya ma Yisu atu ba hubulij. ¹⁶Umbiyô umiñ. Yahik ya thô hadêj o ek yatak o ek umbitak yenañ anyô ku. Ma tem onañ abô esak nô m takatu ba lêk hôyê lôk nô m takatu ba tem yangik thô êndêj o embeñ yam bêj êndêj avômalô. ¹⁷Ma tem yanêm o bulubiñ ênjêk anêm avômalô lôk avômalô loñ buyañ baheniñ. Ma yanêm o êndêj thêlô ¹⁸’ek okyav thêlô maleñij lôk nuñgwik i liliñ ênjêk momañiniñ ni êndêj deda. Ma nuñgwik thêlô liliñ ênjêk Sadañ anêj lôklokwañ ni êndêj Wapômbêj anêj lôklokwañ ek yanêm iniñ kambom vê lôk neja loñ imbiñ avômalô takatu ba bôk ibitak matheñ hathak iniñ êvhaviñ ya.’

¹⁹“Aêj ba, Kiñ Aglipa, wêj atu ba yahayê anêj lej ma yahawê anêj abô vibiñ. ²⁰Ma yahanaj Abô Mavi hadêj avômalô ek nede kapôlôñij liliñ êndêj Wapômbêj ma nindum kobom thêthôn ek injik thô nena avanôn lêk ele kapôlôñij liliñ yôv. Môn ma yahanaj abô êj halôk Damaskas vêm ma Jelusalem lôk Judia sapêj aleba yahanaj abô êj hadêj jê loñ buyañ haviñ. ²¹Aêj ba intu avômalô Israe l evaloñ ya hêk unyak matheñ anêj piklêvôn ma idum ek nijik ya vônô. ²²Ma doñtom Wapômbêj hêv ya sa aleba lêk. Ba intu yahamiñ loñ êntêk ba yahanaj abô hadêj jê athêj mi lôk jê athêj bêj haviñ. Ma abô takatu ba yahanaj ma miñ abô yanja ami. Mi, abô êj iyom intu plopet lo Mose bôk enañ nena tem imbitak. ²³”Ba enañ Mesia tem enja vovaj ba ema, ma tem imbiyô môn ek avômalô ñama sapêj ba enañ abô esak deda êndêj anêj avômalô Israe l lôk avômalô loñ buyañ imbiñ.”

²⁴Pol hanaj abô denañ ma Pestas halam lôklala nena, “Pol, anêm auk lêk hêv yak! Auk bêj takatu ba howa ma lêk hadum o hubitak anyô molo.”

²⁵Ma Pol hanaj, “Anyô bêj Pestas, abô takatu ba yahanaj ma thêthôn ma avanôn biñ. Ma miñ ya molo ami. ²⁶Ma nô m takêj ma hêk loñ yaiñ ma miñ hêk loñ kapô ami. Ba intu Kiñ Aglipa miñ hatôm êsôn ami. Mi, yani bôk hayala nô m takêj yôv ba intu yahanaj abô takêj bêj hadêj yani. ²⁷Kiñ Aglipa, hôêvhaviñ plopet iniñ abô takatu ba bôk eto bô mena mi e? Yahayala nena hôêvhaviñ.”

²⁸Ma Aglipa hanaj hadêj Pol, “Hosoñ nena sawa bidoñ êntêk hatôm undum ba yambitak Kilisi anêj anyô te e?”

²⁹Ma Pol hanaj, “Sawa bidoñ mena sawa daim, ma doñtom yalenjhabi nô m doñtom iyom ba intu yahateñ mek hadêj Wapômbêj nena o lôk

¹ 26:18 Ais 42:16; Ep 2:2; Kol 1:13   ^m 26:23 Luk 24:44-47; 1Ko 15:20

avômalô takatu ba lêk elañô yenañ abô, môlô lôkthô numbitak êtôm ya. Ma donjom yahadô seņ embaloņ mólô loņ êtôm êntêk lêk havaloņ ya loņ.”

³⁰Pol hanañ abô êņ, ma Kiņ Aglipa lôk anyô bêņ hayabiņ Judia ma Benaisi lôk nê takatu ba êmô haviņ thêlô, lôkthô iviyô imiņ ³¹ma etak loņ êņ ba i. Ma thêlôda enañ hadêņ i nena, “Anyô êntêk miņ hadum nômlate kambom ek nijik yani vônô mena nêndô êmô koladôņ ami. Mi.” ³²Ma Aglipa hanañ hadêņ Pestas nena, “Ôpêntêk bôk halam Sisa yôv ek endañô anêņ abô. Ma mi, ma tem nanêm yani vê ba ni.”

Îjê vovak ewa Pol ba i Lom

27 ¹Haveny yam ma thêlô epesañ abô ek Pol lôk nê koladôņ doho neja yeņ ba ini pik bêņ Itali. Ma etak thêlô halôk anyô vovak laik te baņ, yani anêņ athêņ nena Julias. Yani hayabiņ Sisa anêņ nê vovak ôdôņ takatu ba lôkmanģiņ anôņ. ²“Thêlô ethak yeņ te ma yai lôk anyô Tesalonaika te anêņ athêņ nena Alistakas athak yeņ êņ haviņ ba yêlô a. Tesalonaika ma hamô plovins Masedonia kapô. Yeņ êņ halêm anêņ loņ Adlamitiam ma hadum ek ni lomalak nenanena takatu ba hamô plovins Esia kapô.

³Haviyô hayañ ma yêlô athak Saidon ma Julias hadum mavi hadêņ Pol ba hatak yani ek ni ênjê anêņ avômalô môlô ek nênem yani sa esak nômkama takatu ba yani mi. ⁴Yêlô atak Saidon ba a ma lovak bêņ te hayuv yêlô vôkê ba intu yêlô asopa Îġgavithôm Saiplus vidôm. ⁵Ma yeņ halom hêk ŋgwêk malêvôņ biņ hêk plovins Silisia lo Pampilia aleba athak Maila anêņ plovins Lisia. ⁶Loņ êņ ma anyô vovak laik atu hayê yeņ te halêm anêņ Aleksandlia ba hadum ek ni Itali. Ba hawa yêlô hathak yeņ êņ. ⁷Ma lovak hayuv kambom ba intu yeņ hi yaôyaô hatôm wak bêņ anôņ ba hêv malaiņ bêņ ek yeņ ni esak Naidas. Hayô habobo Naidas, êņ ma lovak bêņ hayuv ba yeņ miņ hatôm esopa yeņ anêņ loņ atu ba hathak halom ba hi Itali ami. Ba intu yeņ hik i liliņ ba halom hêk Îġgavithôm Klit anêņ viyaiņ ba hi habobo loņ te anêņ athêņ nena Salmoni. ⁸Yeņ anêņ nê ku idum ku bêņ ba yêlô asopa ŋgwêk daņ iyom aleba ayô loņ atu elam nena Loņ Mavi Ek Yeņ Êmô. Loņ êņ hamô habobo malak Lasia.

⁹Wak bêņ anôņ bôk hale ba hi yôv lôk Israeļ iniņ waklavôņ Evak Balabuņ Ek Nôm bôk hale ba hi haviņ ba intu lêk ma waklavôņ kambom ek yeņ embeņ ŋgwêk. Êņ ma Pol hanañ hadêņ thêlô, ¹⁰“Aiyañ thêlô, yahayala nena alalô a ma malaiņ bêņ tem êpôm alalô ba imbuliņ yeņ lôk nômkama takatu ba hamô yeņ ma alalô bêņ anôņ tem nama imbiņ.” ¹¹Ma donjom anyô vovak laik hasopa anyô hawa yeņ lôk yeņ anêņ alaņ iniņ abô, ma miņ hasopa Pol anêņ abô ami. ¹²Loņ Mavi Ek Yeņ Êmô

ⁿ 27:2 Ap 19:29

êṅ ma miṅ mavi ek yeṅ êmô êndêṅ waklavônṅ ṅgwêk beleṅ lokwaṅ hik ami. Ba intu avômalô bêṅ anônṅ leṅiṅhabi nena yêlô natak loṅ êṅ ma ana Piniks ek namô loṅ êṅ endeba ṅgwêk beleṅ lokwaṅ ende êndôk am. Piniks ma Ṇgavithôm Klit anêṅ loṅ te atu ba havova hêk ṅgwêk malêvônṅ ba intu loṅ mavi ek yeṅ êmô êndêṅ waklavônṅ ôthôm beleṅ lokwaṅ.

Lovak bêṅ hayuv

¹³Yêlô amô aleba lovak yaônate hayuv ma thêlô esonṅ nena hatôm yêlô ana mavi. Êṅ ma êvôn aṅga hathak ma idum ek nesopa Klit anêṅ ṅgwêk daṅ ba ini Piniks. ¹⁴Ma miṅ yêlô a daim ami ma lovak lôklokwaṅ bêṅ te hayuv yêlô vômê hêk liṅdaṅ ba yeṅ hi ṅgwêk malêvônṅ biṅ. ¹⁵Lovak hayuv lôklokwaṅ bomaṅ ba yeṅ miṅ hatôm imbup êndôk ṅgwêk daṅ ami. Ba intu yêlô atak ma yeṅ hasopa lovak anêṅ lahaviṅ. ¹⁶Lovak hayuv yêlô vômê aleba ayô ṅgavithôm yaônate atu elam nena Kauda vidôm. Ma Kauda hêk lovak loṅ siṅ dokte. Ba intu yêlô avôn yêlôaniṅ yeṅ yaôna hathak ba halêm. Ma doṅtom yêlô avôn mathalaleṅ kambom ek malê nena lovak bêṅ hayuv denaṅ. ¹⁷Thêlô êvôn yeṅ yaô ba etak halôk yeṅ bêṅ kapô ma ibutiṅ yeṅ lokwaṅ loṅ hathak yak balawa doho ek embalonṅ yeṅ loṅ. Thêlô êkô kambom nena lovak tem iyuv thêlô endeba nesak thathe atu ba hamô ṅgwêk malêvônṅ habobo Siltis anêṅ Aplika. Ba intu ibi aṅga halôk ṅgwêk ek embalonṅ yeṅ loṅ ek ni yaôyaô dokte. ¹⁸Haviyô hayaṅ ma lovak lôk ṅgwêk hik yêlô kambom, ba ibi nômkama takatu ba yeṅ hawa doho halôk ṅgwêk ba hi. ¹⁹Ma wak te lô ma evalonṅ yeṅ anêṅ alokwaṅ havalonṅ sôp loṅ lôk anêṅ yak ba ibi halôk ṅgwêk ba hi. ²⁰Wak bêṅ anônṅ ma yêlô miṅ ayê wak lo vuliṅ ami ek malê nena lovak lôk ôthôm bêṅ hayuv denaṅ ba hadum ba yêlô sapêṅ akô kambom nena tem nama.

²¹Wak bêṅ anônṅ ma yêlô sapêṅ miṅ aṅ nôm ami, êṅ ma Pol halam thêlô hathak doṅtom ma hanaṅ, “Aiyaṅ thêlô, bôk yahanaṅ nena miṅ alalô natak Klit ami, ma namô vémam. Êṅ ma tem miṅ napôm malaiṅ êntêk lôk miṅ hatôm nômkama la nêṅ yak ami. ²²Ma doṅtom lêk ma yanaṅ êndêṅ mômô nena numiṅ lôklokwaṅ ma miṅ nôkô ami ek malê nena anyôla tem miṅ ema ami. Mi, yeṅ iyom intu tem kambom. ²³Bôkam ma yenaṅ alaṅ Wapômbêṅ atu ba yahadum anêṅ ku anêṅ aṅela hamiṅ habobo ya ma hanaṅ, ²⁴‘Pol, miṅ ôkô ami. Tem umiṅ Sisa ma ek undum abô. Aêṅ ba ondaṅô. Wapômbêṅ lêk halaṅô anêṅ mek ba ṅê takatu ba êmô yeṅ haviṅ o, sapêṅ tem nêṅmô lôkmala.’ ²⁵Aêṅ ba numiṅ lôklokwaṅ ma miṅ nôkô ami! Yahêvhaviṅ Wapômbêṅ nena tem indum ba nômkama sapêṅ tem imbitak êtôm atu ba anêṅ aṅela hanaṅ hadêṅ ya. ²⁶Yeṅ tem esak ṅgavithôm te anêṅ liṅdaṅ ma alalô sapêṅ tem namô lôkmala.”

Yeŋ hathak liŋdaŋ

²⁷Ma wak te laumiŋ ba lahavuva anêŋ bôlôvônŋ ma lovak hayuv yêlô lôklokwaŋ denaŋ ba yêlô amô Ŋgwêk Adliatik.⁹ Ma habobo bôlôvônŋ biŋ ma ŋê ku yeŋ elanô nena yeŋ lêk habobo ŋgwêk daŋ. ²⁸Aêŋ ba thêlô ililu yeŋ anêŋ lavônŋŋ ma êyê nena ŋgwêk anêŋ daim ma lêk hatôm 37 mita. Ma yêlô a dokte ma ililu hathak loŋbô ma êyê nena lêk hatôm 27 mita. ²⁹Êŋ ma thêlô êkô kambom nena tem yêlô nasak valu ba ibi yeŋ anêŋ aŋga ayova halôk yeŋ layuk ma eteŋ mek ek eyaŋ wak bêŋ ketheŋ. ³⁰Ma yeŋ anêŋ ŋê ku idum ek nêsôv ba ini. Ba intu etak yeŋ yaô atu halôk ŋgwêk ma esau nena imbi aŋga doho halôk yeŋ anêŋ thohav. ³¹Ma doŋtom Pol hanaŋ hadêŋ anyô vovak laik lôk anêŋ ŋê vovak nena, “Ŋê takêntêk etak yeŋ ba i, ma tem môlô sapêŋ noma.” ³²Êŋ ma ŋê vovak edabêŋ yeŋ yaô anêŋ yak kisi ba hêv yak halôk ŋgwêk.

³³Habobo eyaŋ wak bêŋ ma Pol hasoŋ thêlô lokwaŋ ba hanaŋ ek thêlô sapêŋ nejaŋ nôm. Ma hanaŋ nena, “Wak laumiŋ ba lahavuva bôk hale ba hi yôv ma môlô ômô lôk kapôlômim daluk ba miŋ oaŋ nôm ami. ³⁴Ma lêk yahanaŋ hadêŋ môlô nena tem miŋ malaiŋ la êpôm môlô ami. Mi. Ba intu yahasoŋ môlô lokwaŋ nena oŋgwaŋ nôm dokte ek embatho môlô loŋ ek nômô mavi.” ³⁵Yani hanaŋ aêŋ vêm ma hawa polom ba hêv lamavi hadêŋ Wapômbênŋ hamiŋ thêlô maleŋiŋ. Ma haŋgôli polom atu ba hayaŋ. ³⁶Êŋ ma anyô sapêŋ leŋiŋ halôk biŋ ma ewa nôm ba eyaŋ. ³⁷Yêlô sapêŋ atu ba amô yeŋ ma hatôm 276. ³⁸Eyaŋ nôm takatu ba leŋiŋhaviŋ yôv, ma ibi wit halôk ŋgwêk ek yeŋ vumvum.

³⁹Lu hayaŋ wak bêŋ hayô, ma thêlô êyê liŋdaŋ, ma doŋtom êthônŋ loŋ êŋ paliŋ. Ma êyê loŋ mavi te hêk ek yeŋ êmô ba loŋ êŋ ma loŋ thathe mavi. Ba intu leŋiŋhabi nena nimbusiŋ yeŋ ba ni nôŋnônŋ êndêŋ loŋ êŋ. ⁴⁰Êŋ ma thêlô edabêŋ yeŋ anêŋ aŋga takatu ba havalonŋ yeŋ loŋ kisi ba êv yak halôk ŋgwêk kapô. Ma epole yak balawa takatu ba havalonŋ yeŋ anêŋ nôm nimbusiŋ vê. Ma thêlô êthôkwêŋ yeŋ anêŋ sôp lovak hathak ma lovak hayuv yeŋ hi ek esak liŋdaŋ. ⁴¹Ma doŋtom yeŋ halaŋviŋ ba hi hathak thathe atu ba hamô ŋgwêk malêvônŋ ba havalonŋ yeŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma ŋgwêk budum bêŋ hik yeŋ layuk aleba hapup nenanena.

⁴²Ma ŋê vovak leŋiŋhabi nena nijik ŋê koladônŋ sapêŋ vônô ek miŋ neyam ba nêsôv ami. ⁴³Ma doŋtom anyô vovak laik lahaviŋ nêŋ Pol sa ba intu hêk thêlô loŋ siŋ. Ma hanaŋ hadêŋ ŋê takatu ba eyala neyam nena nêsôv kisi êndôk ŋgwêk êmônŋ ba neyam ba ini liŋ. ⁴⁴Ma takatu ba êthônŋ neyam, êŋ ma vi nêyô nêjêk aseleŋ ma vi neja yeŋ anêŋ nômkama takatu hapup loseleŋ loselêŋ ba nêyô nêjêk seleŋ tomtom ba neyam ba ini liŋdaŋ. Thêlô idum aêŋ ma sapêŋ ethak liŋ mavi.

⁹ 27:27 Ŋgwêk Adliatik hamô Meditelenian kapô habobo Itali.

Pol hamô ngavithôm Molta

28 ¹Yêlô sapêṅ athak liṅ mavi vêm ma ayala nena ngavithôm êṅ ma elam nena Molta. ²Ma avômalô ngavithôm êṅ ewa yêlô thô ba idum kobom mavi anôṅ hadêṅ yêlô. Ôthôm hik ba loṅ lêk thilibuṅ kambom ba intu thêlô ebaṅ atum ek yêlô nabuṅu. ³Ma Pol hasup ayôk doho ba habaṅ hathak atum ma umya kambom te hêk ayôk kapô ba atum haliṅ ba vovaṅ. Êṅ ma hale yaiṅ ma hathaṅ Pol baṅ. ⁴Ma avômalô loṅ êṅ êyê umya hakêlô hamiṅ Pol baṅ ma enaṅ hadêṅ thêlôda nena, “Avanôṅ biṅ, ôpêntêk ma anyô hik anyô vônô la. Ma doṅtom ngwêk miṅ halok yani vônô ami ba intu umya hadum ek injik loṅôndê thêthôn thô.” ⁵Ma doṅtom Pol havali baṅ ma umya êṅ hêv yak hayô hêk atum ma miṅ nômla hapôm yani ami. ⁶Avômalô loṅ êṅ leṅiṅhabi nena Pol liṅkupik tem isiṅ bêṅ mena nêṅ yak ba ema la. Ma doṅtom thêlô eyabiṅ aleba lêk sawa daim ma miṅ nômlate hapôm yani ami. Êṅ ma thêlô ik iniṅ auk liliṅ ma enaṅ, “Yani ma ṅgôk te la.”

⁷Anyô loṅ êṅ te anêṅ athêṅ nena Publias ma yani ma ngavithôm êṅ iniṅ anyô bêṅ. Ma anêṅ loṅ hamô habobo loṅ atu ba yeṅ hathak. Ôpêṅ hawa yêlô ba hi anêṅ unyak ma hayabiṅ yêlô mavi anôṅ hatôm wak lô. ⁸Ôpêṅ anêṅ lambô bôk hapôm lijiṅ liṅkupik vovaṅ lôk habopakla ba hêk iyom. Ma Pol hi ek êṅjê yani. Hayô ma hateṅ mek vêm ma hatak baṅ hayô hêk yani ma hadum ôpêṅ habitak mavi hathak loṅbô. ⁹Avômalô ngavithôm êyê nôṅ êṅ, ma iniṅ avômalô lôk lijiṅ sapêṅ i hadêṅ Pol ma yani hadum ba thêlô sapêṅ ibitak mavi. ¹⁰Thêlô êv athêṅ bêṅ hadêṅ yêlô hathak kobom mavi lomaloma. Aêṅ ba yêlô apôpêk i ek ana ma êv yêlô sa hathak nômkama takatu ba yêlô mi.

Pol hi Lom

¹¹Yêlô amô ngavithôm êṅ hatôm ayôṅ lô, êṅ ma yêlô athak yeṅ te atu ba bôk hamô loṅ êṅ hadêṅ waklavôṅ ngwêk beleṅ lokwaṅ. Yeṅ êṅ halêm anêṅ malak Aleksandlia. Ma yeṅ thohav ma etak ṅgôkba lopopek dahô hamô, ṅgôkba yaṅ anêṅ athêṅ nena Kasto ma yaṅ ma Polaks. Êṅ ma yêlô athak yeṅ êṅ ba a. ¹²Yêlô a aleba athak malak Silakius ma amô loṅ êṅ hatôm wak lô. ¹³Ma yêlô atak loṅ êṅ ma a aleba athak malak Legiam. Ma haviyô hayaṅ ma yêlô a, ma lovak mavi hayuv ba wak yaṅ ma yêlô athak malak Puteoli. ¹⁴Ma loṅ êṅ ma yêlô apôm ṅê êvhaviṅ doho ba ewa yêlô thô ma enaṅ ek yêlô namô imbiṅ i êtôm sonda te. Vêm ma yêlô atak i ma aveṅ pik ba a Lom. ¹⁵Ma avômalô êvhaviṅ anêṅ Lom elañô nena yêlô aveṅ loṅôndê ek nayô Lom, êṅ ma etak Lom ba i ek nêpôm yêlô êndôk loṅôndê. Doho i malak te anêṅ athêṅ nena “Apias Anêṅ Loṅ Êv

† 28:2 2Ko 11:27   § 28:5 Mak 16:18   † 28:6 Ap 14:11

Vuli Nômkama”, ma doho i malak yaŋ ba anêŋ athêŋ nena “Unyak Lô Ek Vathi”. Pol hayê thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ ma kapô halôk biŋ. ¹⁶Yêlô ayô Lom ma enaŋ nena Pol ênjêk unyak te êtôm yani da anêŋ lahavij. Ma anyô vovak te eyabiŋ yani.

Pol hanaŋ Abô Mavi bêŋ hamô Lom

¹⁷Wak lô hale ba hi ma Pol dalam Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ takatu ba êmô Lom ethak doŋtom ma hanaŋ, “Aiaŋ thêlô, miŋ yahadum nômla kambom hadêŋ alalôaniŋ avômalô mena yahabuliŋ bumalô thêlô iniŋ kobom ami. Ma doŋtom anêŋ Jelusalem ma evaloŋ ya ba etak ya halôk Lom baherij. ¹⁸“Ma avômalô Lom elañô yenaŋ abô ma enaŋ nena miŋ yahadum nômlate kambom ek nijik ya vônô ami. Ba intu thêlô leŋijhaviŋ nênem ya vê ênjêk koladôŋ. ¹⁹“Ma doŋtom avômalô Israeŋ êdô ba imiŋ lôklokwaŋ aleba ya loŋôndê mi ba intu yahalam ek Sisa endañô yenaŋ abô. Miŋ yahadum aêŋ ek yanaŋ thêlô bêŋ êndêŋ Sisa esak kambom takatu ba idum hadêŋ ya ami. Mi. ²⁰“Ba intu yahalam môlô ek nôlêm ek yaŋgê môlô lôk yanaŋ abô imbiŋ môlô. Miŋ yahadum kambom la ami, ma doŋtom seŋ havaloŋ ya loŋ. Ek malê nena yahêv yamaleŋ hathak nôm doŋtom atu ba avômalô Israeŋ ethak êv maleŋij hathak. Nôm êŋ ma Mesia.”

²¹Ma enaŋ viyaŋ, “Miŋ anyô Judia la hato kapyâ hadêŋ yêlô ba hanaŋ abôla hathak o mena nê Israeŋ takatu ba êlêm loŋ êntêk, miŋ enaŋ abô kambom la hathak o ami. Mi. ²²“Ma doŋtom yêlô ayala nena loŋ nômbêŋ intu sapêŋ ma avômalô enaŋ abô kambom hathak loŋôndê nênemimbiŋ Yisu. Ba intu yêlô leŋijhaviŋ nadaŋô anêm auk nena honaŋ aisê hathak loŋôndê êŋ.” ²³Êŋ ma etak wak yaŋ ek nesak doŋtom imbiŋ yani.

Wak êŋ hayô ma avômalô Israeŋ bêŋ anôŋ êyô unyak atu ba Pol hamô. Lôkbôk hi aleba bôlôvôŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô. Ma hik Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ ôdôŋ thô hadêŋ i. Ma hik iniŋ auk liŋ hathak Mose anêŋ balabuŋ lôk plopet iniŋ abô ek thêlô nênemimbiŋ nena Yisu ma Mesia atu. ²⁴Ma thêlô doho êvhaviŋ abô takatu ba hanaŋ ma doho ma mi. ²⁵Ma thêlôda enaŋ abô lôk vovak ba evak i vose hi ôdôŋ ju. Ba idum ek ini ma Pol hanaŋ abô te haveŋ yam nena, “Lovak Matheŋ bôk hanaŋ abô avanôŋ hadêŋ libumi halôk plopet Aisaia ba hanaŋ aêntêk,

²⁶ “Nu êndêŋ avômalô takêntêk ba onaŋ êndêŋ i nena,
 “Wak nômbêŋ intu ma tem nodañô abô,
 ma doŋtom tem miŋ hatôm noyala anêŋ ôdôŋ ami;
 Ma wak nômbêŋ intu ma tem ôŋgô nômlate,
 ma doŋtom miŋ hatôm nôpôm anêŋ ôdôŋ ami.”

“ 28:18 Ap 26:31   ˆ 28:19 Ap 25:11   * 28:20 Ap 26:6-7   x 28:22 Ap 24:14

27 Ek malê nena avômalô takêñ inij auk ma thektheke,
 ma ibi leñijôndôñ sij,
 lôk ivuliv maleñij sij.
 Ma mi, ma tem nêgê tak esak maleñij,
 lôk nedañô êndôk leñijôndôñ,
 lôk neja êñjêk inij auk
 ma tem nede kapôlôñij liliñ ek yandum thêlô ba nimitak mavi.'

Aisaia 6:9-10

28 "Aêñ ba noyala katô nena Wapômbêñ hêv anêñ abô hathak anêñ bulubiñ hadêñ avômalô loñ buyañ ba tem thêlô neja thô." 29 [Pol hanañ abô êñ yôv, êñ ma avômalô Israeal etak yani ba i. Ma êkôki hathak anêñ abô takatu.]^ÿ

30 Hatôm sondabêñ ju ma Pol hamô unyak atu ba yanida hêv vuli ma hawa avômalô takatu ba êlêm ek nêgê yani thô lôk lamavi. 31 Ma yani hamiñ lôklokwañ ma kô mi ma hanañ abô hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak ma hadôñ avômalô hathak Anyô Bêñ Yisu Kilisi. Ma anyôla miñ hamiñ yani loñ sij ami.

---

^ÿ 28:29 Ìê lôkawk vi leñijhabi nena abô 28:29, ma Luk da miñ hatô ami, ma anyôla hatô haveñ yam.